

VIGILIA

2009 / 7

Radnóti Miklós emlékezete

Babiczky Tibor, Cseke Ákos, Danyi Zoltán, Halmai Tamás,
Jász Attila, Sík Sándor és Vörös István írásai

Báthori Csaba, Izsó Zita, Szugita Hiszadzso, Turai Laura,
Uri Asaf és Miriam Van Hee versei
SZÉNÁSI ZOLTÁN: Tükör által. Vázlat Beney Zsuzsa költészetéről
Benedek Szabolcs és Mátyus Aliz prózája

Beszélgetés Fila Bélával

FEJÉRDY ANDRÁS: Magyar javaslatok a II. Vatikáni zsinatra

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Én, csak én	481
----------------	-------------	-----

RADNÓTI MIKLÓS EMLÉKEZETE

SÍK SÁNDOR:	Örvénynek az örvény <i>(vers)</i>	482
JÁSZ ATTILA:	hóhullásra hasonlít. Radnóta <i>(vers)</i>	484
VÖRÖS ISTVÁN:	Radnóti hiánya	485
BABICZKY TIBOR:	Töredék az útról és az identitásról	487
CSEKE ÁKOS:	Három miniatűr	489
HALMAI TAMÁS:	Együttlátók. Simone Weil és Radnóti Miklós	493
DANYI ZOLTÁN:	Nem csak a csendről	498

SZÉP/ÍRÁS

BÁTHORI CSABA:	Hajnali feltevések; Esti séta; Újabb átváltozás <i>(versek)</i>	500
URI ASAF:	kiváltságos; Ezékiel érezte; nem szűnhet meg, ha elnémul, akkor sem; a búzavirág nyugalma?; a takaró alatt <i>(versek)</i>	503
SZÉNÁSI ZOLTÁN:	Tükör által. Vázlat Beney Zsuzsa költészetéről <i>(esszé)</i>	505
IZSÓ ZITA:	földszintes mennyország; az angyalok soha nem esznek <i>(versek)</i>	514
TURAI LAURA:	Tükör; Felhőfehérben <i>(versek)</i>	515
BENEDEK SZABOLCS:	A bolsi. Krúdy-remake <i>(novella)</i>	516
MIRIAM VAN HEE:	történet; iskolaudvar; téli táj vonatból nézve <i>(versek)</i> <i>(Lackfi János fordításai)</i>	526
MÁTYUS ALIZ:	Körülvettelek, ahogyan... <i>(regényrészlet)</i>	529
SZUGITA HISZADZSO:	Haikuk <i>(Terebess Gábor fordításai)</i>	532

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS:	Fila Bélával	533
--------------------	--------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

HEIDL GYÖRGY:	A jelképestől a szó szerinti jelentésig; a kafarnaumi beszéd	543
---------------	---	-----

EMLÉKEZET ÉS KIENGESZTELŐDÉS

FEJÉRDY ANDRÁS:	Magyar javaslatok a II. Vatikáni zsinatra	548
-----------------	---	-----

KRITIKA

RÓNAY LÁSZLÓ:	Adósságaim	554
---------------	------------	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	556
---	-----

A 492. oldalon Radnóti Miklós kézírása, a 499. oldalon a fényképe

Én, csak én

Saint-Exupéry közkedvelt meséjében a Kis Herceg sorra járja a különböző kisbolygókat. Mindegyiken egy-egy jellegzetes figura ül, mint a király, a hiú, a gazdag, a geográfus: mind azt hiszi, hogy az ő bolygója a világ közepe, mindegyik csak önmagával van elfoglalva: a hatalmával, a göggyével, a pénzével, a tudományával. *Én* címmel egy éve jelent meg egy futballsztár könyve, amelyben életének sikertörténetét mondja el. Egy híres popduó neve pedig: „Ich und Ich.” (Egyik dalszövegükben azonban megvallják: „Mindenki azt hiszi, hogy boldog vagyok, és mindenem megvan, amit akarok, ez azonban nem igaz...”) Egyedül lenni önmagammal: ez volna a boldogság titka? Tóth Árpád nem így látta: „Vézna, szánalmas figura, én. Én, én. S magam vagyok a föld kerekén.”

Christopher Lash éppen három évtizede publikálta látleletét a 20. század második felének emberéről *Az önimádat kultúrája* címmel. A világháború utáni gazdasági konjunktúrában felnőtt ember a fogyasztói társadalom terméke, aki gyorsan, erőfeszítés- és fájdalommentesen akar felhabzsolni minden örömet. Nem hisz a túlvilágban, ezért ebben az életben akar elérni mindent: hírnevet, gazdagságot, boldogságot. Élete látszólag meghosszabbodott: 30 helyett akár 70–80 évig is elvan itt a földön, valójában azonban jóval rövidebb ideig él, hiszen eltűnt mögötte az örök élet távlata. Fél az elköteleződéstől, a tartós kapcsolatoktól, egyedül a saját énjét dédelgeti, nem törődve másokkal. Mindennek következtében azonban énje törékennyé, sebezhetővé válik, hiszen legbiztosabb támpontjait, igazi kibontakozásának lehetőségeit vetette el. Korunk társadalmát az individualista egyedek sokasága népesíti be, akik egyre kétségbeesettebben keresik életük értelmét.

Az ember valóban individuum, egyetlen és senkivel-semmivel össze nem hasonlítható lény. A Biblia azt is hozzáteszi: egyedülálló méltóságát az adja, hogy a Teremtő képmása, akit átölel szeretetével. Nem teljes azonban ez a meghatározás, ha nem tesszük hozzá, hogy nemcsak individuális, hanem szociális lény is: személy, aki csak másokkal együtt, más személyekkel (szeretet)kapcsolatra lépve tud igazán önmagává lenni. Az Én csak akkor válik Énné, ha egy Te-vel találkozik. Martin Buber szerint: „az ember a Te-n válik énné”. Minden személyességnek eleve adott módja az „egymással-lét”.

Egészséges közösség nem állhat fenn önösen magukba bezárkózott, öntörvényű individuumokból, akik nemcsak magukat, de a társadalmat is széthullásra ítélik. A törvényhozás és az igazságszolgáltatás egymaga tehetetlen ebben a maguk gyártotta dzsungelben. Vajon a lélek és a társadalom „mérnökei” megtalálják-e a terápiát? Felismerik-e a Biblia ősi igazságát: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat”?

SIK SÁNDOR

Örvénynek az örvény

Radnóti Miklós emlékezetének

Úgy-e, még élsz? Úgy-e, még énekelsz!...

A lomb között borzas szellő motoz.
Zizeg az illat, amit erre hoz, —
Talán ebben az illatban felelsz?
Vagy immár csak a könyvben,
A versek márvány idomaiban?

Elmorzsolom a könnyem...
Fiam voltál, háromszor is fiam:
A Titkot hányszor kopogtattuk együtt
És kézből kézbe hányszor eregettük
A rímek csordogáló gyöngyeit!
Kisfiú voltál, borzas és szelíd,
És férfiú, bronz és kemény,
Mint egy döngő római költemény!

A Tiszaparton idéztük a multat,
S a Tulsó Partot, — amíg körülöttünk
A kiskertekben lázasan pirultak
A csüngő súlyos paprikafüzérek...

Jaj, mi is ez a könnyzilálta ének?
Egy mellre sírt búcsúztató?
Egy tépett sóhaj a szélnek?
Vagy üzenet, mit egy tollászkodó
Fekete holló kegyelmére bízunk?

A Hang kiáltja: bízunk!

Igen, bízunk, — de tovatűntél,
És azt is tudom, hogy a tiúndér
Remény is tovatűnt!
Jaj, az ördög forspontjaképpen
Ki fogta hámba az Ész szekerében
A butaságot és a bűnt!

Bízzunk! De hol a hatalom,
Mely visszahoz vagy elfeledtet
Tégedet és a Látomást?
Nem, amely téged karjainkból elvett,
Azt a világot, azt az elvet,
És a monstrumot, amit ellett,
Nem akarom, nem akarom!
De ki sugall helyébe mást? ...

Az összetört tudás
Szilánkjeiből szemembe cikáz
A kétségbeesés.

Azt mondja: Nézz!
Köss már békét a jég szemű valóval:
Őt fel nem hozza már a ringató dal,
Az ő zenéje már a szféra-csend.
Eszelős nappal, máglyás est után
A lélek is a mártír test után
Immár a Plejádok közt elpihent.
És vele ment
A dallam is, a pihegő,
És a dallamok álma: a jövő!
Mennek, mennek, mind, a szépek, a tiszták,
S akik az eszmék szűz havát
Fertelmes lucsokba taposták,
Élnek, tenyésznek, tipornak tovább!

És csendesen mormolni kezdem,
Csak úgy, a szókra sem figyelve,
Egy eklogád egy reszkető sorát:
S kongatni kezdi lelkem és a testem,
Mint harangot a nyelve,
A Hang, a szuverén.

A Hang, az ismeretlen,
A te hangod-e? Az enyém?
Vagy Azé, aki az elérhetetlen
Messzeségekből mennydörög belém?

Azt mondja: Vagy, hát lenni kell!
Azt mondja: Tudsz, hát tenni kell!
Ember vagy, azaz isteni.
Van Isten: indulj küzdeni!
Költő vagy: Istenből atom,
Költő, azaz forradalom,
Szó, melynek paraszas hit az anyja,
És atyja lángos értelem.
Szó, melytől a jövőt foganja

*A lobogó történelem.
A mát és holnapot te méred:
Tanú vagy és világítélet,
És kegyelem.
Te a szabadság, te a törvény,
Téged zúg örvénynek az örvény,
És benned bűg a végtelen.*

hóhullásra hasonlít. Radnóta

JÁSZ ATTILA

*„eltűntél aki köztünk angyali zene voltál”
(Kormos István)*

(i, meztelen sírkő hátoldala)

*Száz éve születél hatvanöt éve nem vagy itt
hóhullás borított harmincöt évesen kicsit*

elfelejtettünk mióta nem vagy már velünk.

(ii, vak szópelyhek)

*Nincs annál vígasztalanabb amikor sűrű hóes
és fedi lábnyomod és körbe keringsz a lapon*

nincs ennél vígasztalanabb hisz jól tudod ezt is.

(iii, utószó hópelyhekhez)

*Szakad a hó szakadatlan kinyitom az ablakot
szóljon a kyrie eleison fákon bokrokon megülő*

szakadatlanul szakadó hópelyhekért is szóljon.

Radnóti hiánya

1964-ben született Budapestén. Költő, író, kritikus, műfordító, esszéista. A PPKE BTK Cseh Tanszékének tanszékvezető docense. Legutóbbi írását 2009. 3. számunkban közzeltük.

Radnóti Miklós tehetséges fiatal költő volt, aki jóformán rohammal vette be a nagy költőség fellegrát, egy-egy kései versében zseniális kortársa, József Attila remekléseinek színvonaláig emelkedett. 100 éve született? 65 éve halott? Mond ez valamit? Sietnie kellett, mert tudta, hogy nincs sok ideje. Próféta lett volna, akikre olyan gyakran hivatkoztak? Vagy csak egyszerűen tudta olvasni a jövő jelenben meglevő jeleit, és merte is megérteni, amit kiolvas? Azt, ami nem volt sem kellemes, sem megnyugtató. Ráadásul, és ez már több mint költői nagyság, attól sem ingott meg az emberbe, a dolgok értelmes rendjébe tett hite, amikor az ember és a dolgok értelmes rendjének ügye épp vesztésre állt, defenzióba szorult. Radnóti képes volt tudni, hogy nemcsak az élet, hanem a fogság is egy nappal rövidebb lesz naponta. Eredendő optimizmusa szépségkedvelésre sarkalta egy giccsesen sötét valóságban: a derű és az öröm bármi kezébe vagy versébe akadó képével igyekezett eltakarni maga elől ezt a rettenetes, embertelen giccset. A világegést, a fasizmust, az antiszemitizmust, a szeretetlenséget, az emberellenességet. Mézédés képei épp olyan idézetek egy már elvesztett kispolgári idillből, mint Bartók *Concertójának* „Szép vagy gyönyörű vagy Magyarország” rájátszása. A kispolgári idill valósággá nemesedik, a túl édes mézrétege kibírhatóvá színezi a kibírhatatlant. Radnóti látja, mi vár rá, és még azt is látja, mi vár miránk, mert az ő 30-as, 40-es évekbeli hétköznapjaiba ugyanúgy sok fehér és piros árnyalat szövődik bele, mint a mieinkbe, csak mi sokkal gyanútlanabban nézünk a vész elé, mint Radnóti. Pedig mi, vele ellentétben, talán még megállíthatnánk azt. És mégis, minden ellenére hisz, valamiféle esztétikai optimizmussal van tele a halál küszöbén is. Hiszi, hogy érdemes megörökíteni mindent, és igaza lesz, mert a versek visszatérnek hozzánk a föld alól is. Nos, akiben ez a három dolog: a jövőlátás, az ennek ellenére való bizakodás és a megingathatatlan hit egyesül, az alighanem tényleg próféta. Nem olvassuk őt egész helyesen, ha csak a nagy költőt látjuk. Nagy ember? Próféta? Úgy az, hogy ez a tény is szerves része életművének. Az életműnek, mely az ő esetében, mint a próféták esetében lenni szokott, elválaszthatatlan életétől. Ezeket a szerepeket másképp valósítja meg, mint Petőfi vagy Ady, új nyelvet talál, új, Apollinaire utáni stílust. A szerep azonban, amibe belekényszerül nem poros, bár az lenne, nem is szerep, összhangban van a valósággal, bár ne lenne, a feketén giccses valósággal, melyet csak verseiben tud átformálni eredményesen. Egy csodálatos intellektuel életét ismerjük meg, aki magyartanár, műfordító, ahogy Jézus ács volt vagy Buddha királyfi. Radnótinak nemcsak életműve, de sorsa is elképesztő: a legendás és halállal teli születéstől, a legendás és életigenlő halálig ível. Ő leginkább az Ószövetség remekíró kis prófétáival ro-

kon. Próféta és mártír is egy személyben. Nagyon hiányzik a magyar szellemi életből, hogy nem írhatta meg, mit gondol az 50-es évekről, 56-ról, a Kádár-korszakról. Még talán a rendszerváltásról is lehetett volna szava. Bölcsességét túl hamar elvesztettük, de ne féljünk megidézni:

**Lapszéli jegyzetek Habakuk
és R. M. prófétához**

Sok házak
lángoltak,
tűzben állt
a faluk,
szólalj meg,
ha bírsz még,
Habakuk!

Gyűjtson rá,
nézze, hogy
hol élünk.
Maradjon
amíg tud,
legyen a
testvérünk.

A törvény
nem védi
a gyengét,
vagy hogy nincs
törvény már,
azt hinnéd.

Az ősi
hegyvidék
szétporlik.
Szólítsuk
bajt mérni
Radnótit!

Nem húl ki,
felizzik
a parázs.
Azt mondják,
véletlen
villanás.

Lángot dob,
lövöldöz,
jót akar,
vendégsze-
rető nép
a magyar.

Mert a kő
kiáltoz
a falból.
Mit kérjünk,
ha eljön,
a tüzes
angyaltól?

Töredék az útról és az identitásról

BABICZKY TIBOR

„Húzódj a felleg védelmébe,
míg ők tető alá húzódnak.”
(Henry David Thoreau)

1980-ban született Székesfehérváron. Költő. Legutóbbi írását 2009. 4. számunkban közzöltük.

Anyám valaha gyönyörűen mondott verset. Az estéken, amikor Andersen vagy a Lószőr vitéz meséi helyett verset olvasott nekem, mindig tudtam, hogy küzd valamivel, boldogsággal vagy bánattal, hogy az élete egy ostromlott városhoz hasonlít, amelyből — az ellenséges csapatok hadmozdulatai következtében — csak a költészet kódjelei révén juttathat ki bármilyen „üzenetet”. Azon a napon, amikor anyám szerelmes lett, amikor harmincnyolc évének minden látható és láthatatlan tartozéka porrá enyészett, Radnóti *Hetedik eklogá*-ját olvasta fel nekem. Tudni valószínűleg nem tudta, de megsejthette, miféle útra lép, és — ahogyan az háborúk utáni békekötések alkalmával szokott történni — miféle fájdalmas és igazságtalan vonalakkal rajzolja át a család térképén az országhatárokat. A csók íze helyetti féligszítt cigaretta — anyám soha nem dohányzott —, és különösen a hangsúly, az elkeseredettség és boldogság egyvelegének finom hangremegése, ahogyan felolvasta a verset, örökre belém égett. Utána még évekig nevelgettem magamban a *Hetedik eklogát*, rengetegszer elolvastam, tudatában voltam, hogy ennek tétje van, a megértésnek óriási tétje van, hogy — ha helyrehozni nem is lehet — legalább a helyére tenni képes legyek a „botrányt”. Az identitásom egyik darabja ez. És nagyjából akkor, amikor elbuktam és meghasonlottam, amikor beláttam, hogy helyretenni sem tudom, nincs mit a helyére tenni, hiszen minden a saját helyén van, hogy maga ez a hely irtózatos, nem a beleilleszkedés, amikor beláttam ezt, akkor írtam az első versemet.

Kimondható, hogy a büszke identitás napja leáldozott. A büszke identitás kifelé vezet, egyszerűen csak megmutatkozik, „reprezentál”, de belül üres. És éppen büszkesége okán — a hiány okán — jogosnak érzi megkérdőjelezni más identítások „megfelelőségét” — vagy akár pusztá létét. Az identitás megtalálásának és megélésének talán egyetlen hatékony módja: az elfogadás. Kimondani vagy leírni, hogy elfogadom a saját identitásomat, arcpírítóan egyszerűnek tűnik. Ám az elfogadásig az út befelé vezet, és az már korántsem egyszerű. Aki valóban az identitását keresi, az mindent mérlegel és megmér, a megértésre törekszik. A legfájdalmasabb döntéseket kell meghoznia, önmaga legszigorúbb bírója lesz, arcvonásait a legtisztább és legkegyetlenebb tükörben kényszerül szemlélni. Ezek után mások identitása felé — legyen az mégoly különböző — önkén-

lenül is tisztelettel fordul. Ismeri a bejárt utat. Radnóti saját véréből kikevert magyar-zsidó-katolikus identitása, annak elfogadása és vállalása minden — még a legvészterhesebb — időkben is: örök példa. A valódi identitás nem harsog, „nem fuvalkodik fel”, a neki felkínált kerülőutakat visszautasítja. Nem ad magának felmentést — és általában más sem ad neki. 1944. november 9-én (a legújabb források szerint november 4-én, szombaton, 14 és 16 óra között valamikor), Abda község határában, Tálás András hadapródőrmester parancsára — lustaságból, hogy ne kelljen szálláshelyet keresni nekik — agyonlőtték Radnóti Miklóst és huszonegy társát. Borbély Szilárd írja: „Aki gyilkol, az a test által, amelyet elpusztít, Krisztust is megöli.” Ezek a „lustaságból kilőtt történetek” korunk metaforái.

Márai Sándornál olvasom: „Az ember nem hal meg »valamiért«. A halál néha egészen közletről rémlett föl, sorvadó szájak, szakállak és fogak; irtózatoss volt és valószínűtlen, de mindenestől olyan földi, emberi, kissé gyermekes; lehetett védekezni ellene. Aztán volt a másik halál, amely ellen nem lehetett védekezni, a halál, amely bennünk volt, a mi halálunk, mikor egy forma ernyedni kezd, nem tart többé, iszonyatos tehetetlenség bénítja meg az élet és a munka ütemét, s a bűntudat, amely egyszerre ordítani kezd, hogy mi vagyunk a halál, mi találtuk fel, mi terjesztjük.” Nem, Radnótinál sem a „valamiért”, sem a „sorvadó szájak”, sem a „forma ernyedése”. Inkább mindez együtt, és még valami több. Radnóti Miklós utolsó menetele Borból Szentkirályszabadjára, majd onnan Abda határáig, a keresztútra emlékeztet. És az emberi létezés legteljesebb példázata: a keresztút. Semmi mást nem teszünk életünk során, mint hogy cipeljük a helyrehozhatatlant. Egy régi házat, egy anyát, egy apát, egy dühödt mozdulatot, egy szerelmet, egy áruló barátot, a félresiklott álmokat. Néha megbicsaklik a lábunk a boldogság perceiben. És persze mindvégig tudjuk, hogy nincs kibúvó. Gyógyíthatatlan sebeink csak velünk együtt, a halál pillanatában tűnhetnek el a föld színéről. Ha ugyan múlandó anyagból vannak egyáltalán. A kegyelem és a megváltás érthetőbb volna, ha így lenne. „A mozdulatlanosság ugyanannak a mozdulatnak a végtelen ismétlése” — írja Borbély Szilárd. Fájdalmasan igaz. Körülnézek, és nem látok változást. Csak azt, hogy gondolattal, szóval, cselekedettel. És mulasztással. Rengeteg mulasztással.

Három miniatűr

1.

1976-ban született Pakson. Jelenleg a PPKE BTK Esztétika Tanszékének oktatója. Legutóbbi írását 2009. 3. számunkban közöltük.

Tizennyolc éves korától katolikusnak vallja magát, harminchárom éves, amikor megkeresztelkedik. Hogy hite nem pusztá menekülés, hanem komoly elhatározás volt, arról több kortárs visszaemlékezés is tanúskodik; írásaiban mégsem tűnik meghatározónak a keresztény hit világa és formakincse. „Versszakonként három szentet rángat le az égből”, jegyzi meg ironikusan egy Sík Sándorhoz írt levelében a katolikus költőről, Horváth Béláról; feltűnő azonban, hogy Radnóti Miklós életművéből nemcsak az ebben az értelemben vett vallásos, de általában az istenes versek is hiányoznak: költeményeinek sem a hit megvallása, sem a hittel vagy akár az Úrral való viaskodás nem alapvető eleme. Mondhatjuk persze, hogy az *Erőltetett menet*ben a „kiálts rám! s fölkelek!” az evangéliumi példabeszédet idézi, följegyezhetjük, hogy a *Nem tudhatom* első változatában a Boldogasszony óvó kezébe helyezte háborús hazáját, ám ettől még egyik vers sem lesz vallásos vagy istenes ének, ahogy fiatalkori verseiben is inkább a szeretett nő vonzó idegenségét, nem pedig az Istennel szembeni áhítatot hivatott kifejezni a játékos-erotikus hangvétellel együtt jelentkező aszketikus-vallásos hang és költői szótár, a „szent”, a „zsoltár”, a „pap”, a „mise” vagy az „ima”. Az *Erőltetett menet* különösen érdekes ebből a szempontból, hiszen a vers alaphelyzetét és az erre adható egyik lehetséges „katolikus” választ Radnóti néhány évvel korábban már bemutatta a Sík Sándornak írt *Köszöntő*ben, ahol azt olvassuk: „Egy költőt ünnepeltek itt, / ki Krisztust kiált, mikor / az erőt is megtörte már a próba.” Az *Erőltetett menet* épp a földre rogyó, megtört ember egyetlen pillanatát jeleníti meg; szinte látjuk szemeinkkel az elesett férfi arcára tapadó port, ócska ruháját, fáradt tagjait, és az árkot, ahonnan feltekint. Ezekből a mélységekből ő is bátran kiálthatna az Úr felé, de benne inkább egy békés nyári délután képe ötlik fel, nyelvén érzi a szilvalekvár ízét, csodálja a gyümölcsfák meztelen ringó ágait: ezek a múltból ismert és a jövőből remélt emlékképek azok, amelyek tovább űzik az otthoni táj, s benne Fanni alakja felé. A szeretett nőhöz a vers mindkétszer közvetlenül a „várni” igét társítja, aki a maga mozdulatlan várakozásában az otthon remélt biztonságát, a hazatalálás helyét és célját jelképezi. Valójában azonban mintha inkább a „hinni” főnévi igenév idézné a versben „Fanni” nevét, és lenne — nem verstani értelemben persze — nevének igazi „rím-párja”. A hit, a remény, a szeretet, a biztonság, az otthon, az állandóság egytől egyig „Fanni” adománya, hozzá tartozik, belőle árad, felé hív, és nem egy Isten felé; ám ez oly finoman s rejtetten jelentkezik Radnótinál, ami azt is világossá teszi: az *Erőltetett menet*nek és egyáltalán a kései verseknek semmi köze a szerelem kétségbeesett iste-

nítéséhez; a szerelem óvó, féltő, gondviselő hatalom, talán az egyedüli földi remény.

2.

Hány szerelme volt Radnótinak? A biográfusoktól úgy tudjuk, legalább három: Gyarmati Fannin kívül Tini, a kis reichenbergi lány (polgári nevén Klementine Tschiedel) és Beck Judit, akibe életének egy nehéz időszakában belehabarodott. Érdekes viszont, hogy Radnóti sem azt nem tartotta fontosnak, hogy Tini és Judit nevét megörökítse költészete által, sem azt, hogy a hozzájuk írt verseket élesen megkülönböztesse a Fanni-versektől: jellemző, hogy a reichenbergi évek alatt a fiatal költő — Ferenc Győző szavával — „szinte váltólázszerűen” írta verseit Tinihez és Fannihoz, olyannyira, hogy a Tini-verseket tartalmazó ciklus gépiratos tisztázata egy eredetileg Fannihoz írt alkotással zárult. Ugyanez elmondható a Judit-szerelem verseiről is: ember legyen a talpán, aki háttérismeretek nélkül megállapítja, melyik vers címzettje Judit, és melyiké Fanni. Ez azonban nem azt jelenti, hogy Radnóti szerelmi költészete egynemű volna, csupán arról van szó, hogy a valódi különbség nem a Fanni- és a Tini-, illetve a Fanni- és a Judit-versek, hanem a Fannihoz vagy Tinihez írt fiatalkori és a Fannihoz vagy Judithhoz írt kései szerelmi líra világa között lelhető fel. A költői formák ebben az esetben is függetlenednek tehát a lélek konkrét élethelyzeteitől: a külső körülmények dokumentálása helyett arról a filológiai és biográfiai kutatás által érintetlenül hagyott belső történésről adnak hírt, miként nő föl egy férfi a szerelemben, hogyan alakul, változik szerelme, amikor az ifjúkorból a férfikorba lép át. A két szerelem közötti különbség több ponton is világosan körvonalazható. Míg például az első szerelemben — függetlenül attól, hogy kihez szólnak a versek — roppant távlatok övezik a szerelmesek ölelését, nevetését, harapását, szeretkezését vagy elválását, és a kedves jelenléte a maga izgató, kihívó idegenségében válik végtelenül vonzóvá, a férfiszerelem nagy költeményei inkább a távlatvesztés vagy inkább a távlatváltás versei. Megmarad persze Radnóti szerelmének „rejtett csillagrendszere”, de a szerelem egészében veszít a kozmikus távlatokból, és ezzel nagyon sokat nyer: a kozmikus erősz átfordul valami másba, a vágyódás, az együttlét minősége, milyensége, célja, tétje lassanként megváltozik. Már nem sár és gyűlölet van a szerelem mélyén, nem tikkadt s tikkasztó harc dül közöttük. Szerelmét úgy hívja: „te harcon áldás”, „szívemre hajló jó nyugalom”, és kérleli: „Védj meg, hisz szeretsz.” A női társ nem idegen, nem kozmikus és erotikus idegenségében vonzó, hanem megnyugtató, állandó, komoly jelenlétében, óvásában, a szerelmesek elidegeníthetetlen egységében: „Elalszol. Pillád hosszú szárnya lebben. / Kezed párnámra hull, elalvó nyírfaág, / de benned alszom én is, nem vagy más világ.” Érdekes megfigyelni, hogy míg a fiatalkori versek a kirobbanó erő, gyakran a hajnal, napkezdés, a fény, a ragyogás versei, a *Tajtékos ég* szerelmes vallomásai szinte kivétel nélkül az elalvás, a lefekvés költeményei. Az „enyhet adóként”, „szép

szabadítóként” leírt álom és alvás lesz a valódi közege, tájéka a szerelemnek: „Fekszünk majd, s hallgatom éji füllel / a szíveden alvó gond ütemét a sötétben... Átveszem és ütemes dobogása elaltat, elalszunk — ketten az egy gondol”, olvassuk az *Októbervégi hexameterek*ben. „Szeress vidáman, ne hagyj el, az álom / sötét egébe is zuhanj velem. / Aludjunk” — kéri szerelmét a *Nyugtalan őszi* című alkotásban, de felidézhetjük a *Levél a hitveshez* sorait is: „hangod befonja álmom / s szivemben nappal újra megtalálom”. Nem meglepő, hogy az álombeli egység, végtelen közelség abban is kifejeződik, hogy a szerelem közege, ahogy az *Együgyű dal a feleségről*ben vagy a *Tétova ódá*ban látjuk, összezsugorodik: már nem a nap, a hold és a csillagok határolják, hanem egy virágcserep, egy terítő, egy asztal, egy apró cukordarab, egy mézcsöpp vagy egy vizespohár.

3.

Ferencz Győző hívta fel a figyelmet a kései versek „romantikusabb kötőelemeire”, és arra, hogy szerelmi lírájában Radnóti „olyan poétikai-nyelvi eszközöket használ, melyekhez a költők a 20. században, a modernizmus utáni korban ritkán folyamodnak, mert általában lehetetlennek vélik, hogy ilyen tiszta intonációval szólaljanak meg”. Sorolhatjuk persze az ellenpéldákat is, újabban többek között Oravecz Imrét, aki *A megfelelő nap* című kötetben a szerelem- és halálélmény ugyanilyen elemi és áttetsző összefonódását alkotta meg, Radnóti kortársai közül Dsidát vagy éppen József Attilát, aki az *Ódá*ban és a Flóra-versekben szintén egyedül a ma már-már érzelgősnek ható szerelem-metafizika erejével volt képes megfelelni a létét érintő legalapvetőbb problémákra; ezzel azonban még nem adtunk választ arra a kérdésre, ami az akár romantikusnak is nevezhető szerelmi költészet helyét és helyiértékét illeti Radnóti életművében. Mit kezdjünk ma e patetikus szerelmi fohászokkal és imákkal? Nem áll tőlünk mérhetetlen távol a Radnóti-versek gyanúsán szép és áttetsző, „romantikus” líraisága? Jó volna persze tisztázni, mit értünk egyáltalán „romantikán”; ismert tanulmányában Arthur Lovejoy joggal állapította meg: „a romantikus kifejezés ma már oly sok mindent jelent, hogy önmagában nem jelent semmit”. Egy biztos: bármennyire idegennek is érezzük napjainkban ezt a hangot, ezt a sóhajt, ezt a szerelmet, végtelenül leegyszerűsítsenék a kései Radnóti szerelmes költészetét, ha Radnótiban is — Petri György szavával — egy „régiköltőt” látnánk, a verseiben jelentkező leplezetlen érzelmességet pedig csak kegyeletből nem titulálnánk „szentimentális nyavajgásnak”. Radnótinál épp az a különös, hogy a végtelen, már-már romantikus érzelmesség olyan kijelentései mellett, mint „féltekenyen vallatlak, hogy szeretsz-e”, „engedj meghalnom, Édes” vagy „Fanni várna szökén a rőt sövény előtt”, meghatározóak maradnak a végtelen tudatosság, tisztánlátás mondatai is; én ide sorolom, a „kétszer kettő józanságán” vagy a „mindent, amit remélek, / fölmértem s mégis eltalálok hozzád; / megjártam én érted a lélek hosszát”-on túl az első *Razglednica*

dermesztő sorait is: „tudatom mélyén fénylesz örökre mozdulatlan / s némán, akár az angyal, ha pusztulást csodál”. Ha Radnóti költeményeit romantikusnak mondjuk, akkor a „romantika” itt nem azt jelenti, hogy a költő elalél az érzelmeitől, és könnyes szemmel bizonygatja, „hány mérföld messzeségből még imádja” kedvesét, hanem azt, hogy tudatában van a létből áradó fenyegetettségnek, és van bátorsága felmérni és bevallani, hogy ezzel egyedül nem tud, nem fog tudni megbirkózni; bátorságot gyűjt magában ahhoz, hogy remélhesse: a szeretet bensőségessége visszaadhatja az elveszett távlatokat, benne és általa pedig, a *Tétova óda* szavaival, „csupán a lényeket”. Tandori Dezső beszélt egy huszonöt évvel ezelőtti, visszhangtalanul maradt írásában „Radnóti költészetének a korhoz egyrészt kötődő, másfelől örök emberinek nevezhető határ- és átlagesetekig érvényes közlendőiről” és „táguló jelenlétéről”. Ami a szerelmes verseket illeti, e „táguló jelenlét”, azt hiszem, épp a Radnóti-verseknek ebben a gazdag érzelmességében, lényegretörő vágyódásában, szerelemben reménykedő fenyegetettség-érzetében és dermesztő józanságában érhető tetten; ennek köszönhetően válhat költészete élővé, példaadóvá és elengedhetetlenül szükségessé a tegnapi, a mai és a mindenkori ember számára. Ahogy Tandori írja a *Tétova óda* és a *Levél a hitveshez* kapcsán: „Ezek már olyan versek, hogy az élet minden helyzetében használhatóak, reménytelen segítőként, mentő szavakként. Kapaszkodóul. Radnóti Miklós, a költő, elérte a legtöbbet, »mit ember érhet el«: életünk valóban testvéri része lett, akinek szavára talán valami jó is történhetik velünk; ha mondogatjuk ezeket a sorokat, verseket, olvassuk őket, — a magunk bármilyen bajában, emberszabású bajok s tragédiák közt — azt érezzük, hogy végtelen vigasz kellene. Vigasz nincsen; társ van. Emberi szó — az emberi kor őrzéséért is.”

Írja társamnak a Rózsám, péntek éjféli vesztés előtt. Aug. 11-én van a házasság évfordulónk. Tudjélok meg, hogy Fitt ottan van-e s' hídjelek neki november 24-én a császár iránt. Ha megbőrül, elintézzük. Közönség népe. Ha dutarit, akkor előtte, vagy utána; ha megjött, jó? E lap töltsdélán a „még” vigasztok le s' mellékeltétek. — Pély jól nyaralt? Som-dor meradt ottan! Fitt írja, hogy viharos állásponton vagy. Azt hiszem fontos az aggodalom. En a történelmek-hez képest jól csop, egyrészt s' idegs. En a fogaimmal nyaralgyok. Has baj ninc. Csak a mindehátalozat s' öns barátainkat s' közönség. Miklós

Radnóti Miklós kézírása

Együttlátók

Simone Weil és Radnóti Miklós

„És ezekbe az üvegfűvők aggodalmas
finomságával alakított mondataiba szabadul be
a világ talán legmegalázóbb szerencsétlensége.”
(Pilinszky János: Radnóti Miklós)

„Ha van lélek, akkor talán szerkezet.”
(Nádas Péter: János, Simone)

1.

1975-ben született Pécsen. Költő, kritikus. Legutóbbi írását 2009. 5. számunkban közöltük.

Egy nő Franciaországban, egy férfi Magyarországon. Egyidősek: 1909-ben, a század hajnalán születtek — s látniok kellett Európa sötétbe borulását. Az első világháborút gyermekként élték meg, a másodikba felnőttként pusztultak bele. A szellem emberei a szellem nélküliség botrányába. Az egyik gondolkodó, aki Istent keresi. Egyetemes kérdések vonzzák. A másik költő, aki a szépségre teszi fel életét. Franciás műveltség segíti. Ennek írásai a misztikával érintkeznek (s a személyestől való megszabadulásra biztatnak); annak életműve a racionalizmus jegyében áll (s a személyiség méltóságát hirdeti). Előbbi a keresztény gondolat hőse lesz, ha egyházi körökben eleinte gyanakodva fogadják is nézeteit. Utóbbi az európai humanizmus például állítható alakja, szinte függetlenül költészete rangjától. Mindkettő a zsidó identitás felől érkezik a katolicizmus lelki-szellemi közegébe. S mindkettő fiatalon, megrázóan fiatalon lesz tanúja és vértanúja a politikai tébolynak.

Nyugat- és Kelet-Európát másként viselték meg a diktatúrák, a zsidóüldözés, a világháború. Másként, de egyaránt rettenetesen. A következmények jól ismertek; a történelmi terheket máig cipeli vállán az is, aki nem tud róluk. Tanulságos Simone Weil leveleit és esszéit s Radnóti Miklós naplóját és verseit párhuzamosan olvasni, közben egymás mellé helyezve életrajzukat is. Nem tudhattak egymásról, nem reflektálhattak egymásra. Mégis: olykor napra pontosan egyszerre lejegyzett soraikat összekapcsolhatja az olvasó utókor döbbenő figyelme. Az alábbiakban csak néhány egyidejű mondatot idézünk. Példaképpen? Példázatképpen? Talán mindegy is: vannak korok, amikor minden szó tanítássá súlyosul.

2.

Egy 1941. augusztus 6-án (szerdán), Marseille-ben kelt levelében például Simone Weil a munka misztikáját érinti, s az ennek a személyes tartalmaknál lényegibb rétegeire utal. A levél címzettje Gilbert

Kahn (középiskolai filozófiatanár): „A fizikai fáradtságnak az intelligenciára gyakorolt hatásáról tett megjegyzései nagyon érdekesek voltak számomra. Mondhatom, hogy a szó legszorosabb értelmében együtt éreztem önnel, úgy, mint aki már elszenvedte, s most is éppen attól szenved. Egyetértek önnel: ha másképpen is megoldhatja, ne kényszerítse ezt magára egész életére. / Én is fel vagyok készülve saját intelligenciám fáradtság miatt fellépő elsorvadására. Ugyanakkor én a fizikai munkát megtisztulásnak tekintem — a megaláztatás és a szenvedés rendjéből való megtisztulásnak. A fizikai munkában, a legmélyén, olyan mélységes, tápláló örömteli pillanatokot élünk át, mint sehol másutt. / Miért is tulajdonítanak nagy jelentőséget intelligenciám azon részének, amelytől korbáccsal vagy láncokkal, falakkal vagy zárossal, vagy akár egy írásjelekkel borított papírdarab segítségével bárki, tényleg bárki megfoszthat? Ha ez mindenem, akkor szinte teljesen értéktelen vagyok, s miért is kímélném magam? Ha valami más is van bennem, valami sérthetetlen, egyedül az ér végtelenül sokat. Meglátom, így áll-e a dolog.”

Ugyanezen a napon Radnóti naplóbejegyzése Babitsnak állít emléket, majd a költői hivatás választásának mikéntjét idézi föl: „Hogy van Mihály? — kérdeztük egymástól évek óta már, ha találkoztunk a munkatársi összejöveteleken. Hogy van Mihály? Ki kérdi? Erre ébredek. [Babits két nappal korábban, augusztus 4-én hunyt el — H. T.] (...) A bejelentőlap nem került elő, de találtam egy jegyzetet; az összehajtott kéziratlapra ráírtam akkoriban (1934 elején talán), hogy: Naplójegyzet. Egy bíráló margójára: beszélgetés; seregszámla és emlékezés; példa. Most idegesen s kicsit döbbenten olvasom. Hét éve írtam, idegennek érzem a hangot, a stilizálást. Az első egy beszélgetés, kérdéseket kaptam trásban, homályosan emlékszem rá, valami új folyóirat első számára kérték. A folyóirat sem jelent meg talán. De a beszélgetés biztosan nem: Kereskedelmiből érettségiztem. Utána egy évig technológia Csehszlovákiában, »praktikus« pályára készülök. Hazajövök, magántisztviselő vagyok. Ostoba gazda, munkaidő: míg tennivaló van az irodában. Két és fél évig bírom. Végül egy este beverem a tollat az íróasztal lapjába. A toll remeg. Nézem. És felmerül bennem a tanárság gondolata. Menteni akarom a költőt az élettől.”

1942. augusztus 6-án (csütörtökön) egy Jacques Maritainnek írt, New York-i levél Weil ritkán méltatott gyakorlati gondolkodásáról ad hírt — s a pragmatizmus mögötti szakrális etikai kételyekről: „Azt hiszem, a nehézségek legyőzéséhez nem hívhatom segítségül a keresztséget mindaddig, amíg az imádságból, az elmélkedésből és az egyházi szertartásokból nyert belső fény nem gyengíti meg az akadályokat, legalábbis jelentősen; ez pedig eddig még nem történt meg. / Ráadásul mindez nem csak tőlem függ; a legtöbb pap, akinek elmondtam gondolataim egy részét, azt válaszolta, hogy meg kellene tagadnia tőlem a keresztséget, ha kérném. Azt hiszem, Perrin atya megkeresztelt volna, de nem kértem tőle, mert féltem, hogy akkor hamis és borzalmasan fájdalmas helyzetbe kerülök az egyházzal szemben. / Nem tudok mit tenni, csak Istenhez könyöröghetek folytonosan az igazságért. Ha kenyeret kérünk Atyánktól, nem ad köveket. Az ebben való

bizonyosság minden nyugtalanságom ellenére nagy biztonságot jelent számomra. (...) Azóta, hogy írtam önnek, tanulmányoztam a sokk és elvérés esetén még a frontvonalon is alkalmazható elsősegélynyújtás hatékonyságára vonatkozó legújabb itt megjelent munkákat. Azt mondják, ez a két probléma okozza a legtöbb halálestet a háborúban. Egyre inkább meggyőződöm arról, hogy tervem [ápolónői egység felállítása a harcokban — H. T.] felhasználása sok életet menthetne meg.”

Radnótinak ezalatt — munkaszolgálatosként — csak néhány fájdalmasan szikár mondatot van érkezése lejegyezni: „Holnap elküldjük a poggyászt, vasárnap hajnalban már megyünk tovább, gyalog Margitára (24 km), ott »vagonfrozunk« Szilágysomlyó felé. Ma póznacipelés, gödörásás. (...) Pokoli fogfájás este. Falom a Demalgot.”

A Gustave Thibonnak írtak (New York, 1942. szeptember 10., csütörtök) a honvágy és az önvád kettős érzületéből bontják ki, ha jelzésszerűen is, a lemondás gondolatiságát: „Levele nagyon fájdalmas visszhangot keltett bennem. Nekem még több okom van a szőfájdalomra, mert számomra az elválás egy egész országtól való elszakadást jelent, egy olyan országtól való távollétet, mely magában foglalja csaknem mindazt, mit szeretek. (...) Úgy érzem, mintha országotam és barátaimat a szerencsétlenségben hagyva dezertáltam volna. A fájdalmakat és az örömeket pontosan ugyanolyan hállóval kell tudnunk fogadni; csakhogy ez nem lehetséges, ha a fájdalomhoz még lelkiismeret-furdalás is járul. (...) Lehetséges, hogy mint mondja, Isten engem használt fel arra, hogy egy kicsit közelebb vonja önt magához. Nem válogatós az eszközök kiválasztásában. Bármit felhasznál. Még a hulladékot is hasznosítja. / Jól tudom, hogyan érhetném el, hogy Isten talán folytonosan hasznomat lássa. Végre sikerülnie kellene annak, hogy a saját szememben is reálisan, teljesen és véglegesen semmivé váljak.”

A naplóíró utaganezekben az órákban más aggasztja és más keseríti; más egzisztenciális körülmények szorításában fogalmazódnak sorai: „A vonal »lejött a hegyről« Körösfeketetőig. Készen vagyunk, — itt. A félutat, a »tanyákig« ma is megjártam a hegyen, erdőt irtani, a »hibákat javítani«, néhány szép csert és gyertyánt kifűrészelni. Ha ezek a fák rámtámadnak álmaimban... s furcsák a fiúk... egyre jobban nekilelkesednek, dühös szadizmussal irtanak és lelkes vigyorral nézik, mikor kidől a fa. S hallgatják a szörnyű hangot. Ez igen, — mondják elégedetten. Holnap költözünk Élesdre. Egész vándorcirkusz vagyunk. Ennyi vándorlás! Este újabb rémület. Tegnap bombázták Pestet. 10–hajnali 3-ig riadó. Folytonos szorongásban élek. Vigyázz magadra Fif drága.”

Egyik utolsó levelében (London, 1943. augusztus 4.) Weil angliai tapasztalatairól számol be szüleinek — a színházi élmény összefoglalását érzékeltes önértelmezéssé emelve. A levelet záró búcsú, ő már tudhatta, búcsúvétel az élőkől, az élettől is: „Visszatértek a meleg napok, viharos záporokkal tarkítva. Nem sokáig. Azt mondják, szeptember gyakran száraz és napos, de valószínűleg nem túl meleg. Utána

pedig Anglia szürke, egészen tavaszig. / Esténként itt a szabad ég alatt táncolnak a parkokban. A nem éppen illedelmes fiatal cockney lányok minden este a park-okban sétálnak vagy pub-okba mennek a boy-okkal — akiket az úton szednek fel — anyjuk nagy bánatára, akiknek nem sikerül meggyőzni őket arról, hogy inkább templomba menjenek. Nem értik, mire is jó az. (...) Amikor láttam itt a Lear királyt, azon gondolkodtam, hogyan lehetséges, hogy az őrült szereplők elviselhetetlenül tragikus jellemvonása még mindig nem tűnt fel az embereknek (beleértve engem is). Tragédiájuk nem a szentimentális dolgokban rejlik, ahogyan azt néha mondják róluk, hanem a következőben. / Világunkban egyedül a megalázottság végső fokára zuhant lények, akik messze a koldusok alatt állnak, akiket nem pusztán társadalmi megbecsülés nem övez, de a többiek szemében még az elsőszámú emberi méltóságot, az értelmet is nélkülözik — valójában csak ők mondhatják ki az igazságot. Mindenki más hazudik. / A Lear királyban ez szembeszökő. Még Kent és Cordelia is csökkenti, mérsékli, gyengíti, eltakarja az igazságot, kerülő utakat tesznek, míg csak nem kényszerülnek nyíltan kimondani vagy nyíltan hazudni. (...) Az intelligenciámra irányuló dicséreteknek az a céljuk, hogy elkerüljék a kérdést: »Igazat mond vagy sem?« »Intelligens« hírnevem gyakorlatilag egyenértékű a bolondok bolondcédulájával. Mennyivel jobban szeretném az ő címüket! (...) Ezer csók, darlings. Reménykedjete, de ne nagyon. Legyetek boldogok. Sokszor öllelek mindkettőtöket.”

Augusztus 4-én Radnóti nem a naplóját üti föl: verset ír, pályáján az egyik legszebbet. A *félelmetes angyal* című költemény a szerelmes megszólítás, a halott anya megidézése, az angyal-toposz személyessé stilizálása és a halálra szánt élet tematizálása révén, erőteljes képi és verstani megoldásoknak köszönhetően eleven olvasmány ma is:

*A félelmetes angyal ma láthatatlan
és hallgat bennem, nem sikolt.
De nesz hallatszík, felfigyelsz,
csak annyi, mintha szöcske pattan,
szétnézel s nem tudod ki volt.
Ő az. Csak újra óvatos ma. Készül.
Védj meg, hiszen szeretsz. Szeress vitézül.
Ha vélem vagy lapul, de bátor
mihelyt magamra hagysz. Kikél a lélek
aljából és sikongva vádol.
Az örület. Úgy munkál bennem, mint a méreg
s csak néha alszik. Bennem él,
de rajtam kívül is. Mikor fehér
a holdas éj, suhogó saruban
fut a réten s anyám sírjában is motoz.
Érdemes volt-e? — kérdi tőle folyton
s felveri. Suttog neki, lázítva fojtón:
megszülted és belehaltál!*

Rámnéz néha s előre letépi a naptár
 sorjukra váró lapjait.
 Már tőle függ örökre
 meddig s hová. Szava
 mint vízbe kő, hullott szívembe
 tegnap éjszaka
 gyűrűzve, lengve és pörögve.
 Nyugodni készülődtem éppen,
 te már aludtál. Meztelen
 álltam, mikor megjött az éjben
 s vitázni kezdett halkán itt velem.
 Valami furcsa illat szállt s hideg
 lehellet ért füln. „Vetkezz tovább! —
 így bízattott, — ne védjen bőr sem,
 nyers hús vagy úgyis és pucér ideg.
 Nyúzd meg magad, hiszen bolond,
 ki bőrével, mint börtönével hencceg.
 Csak látszat rajtad az, no itt a kés,
 nem fáj, egy pillanat csupán, egy szisszenés!”

S az asztalon felébredt s villogott a kés.

3.

Mindketten utolsó éveikben írják legfontosabb műveiket. A filozófus olyanokat, mint a *L'amour de Dieu et le malheur* s a *La personne et le sacré*. A költő az *Ikrek hava* című önéletrajzi prózáját s a majdani posztumusz kötet, a *Tájékos ég* verseit. Simon Weil munkások, szerzetesek és könyvek társaságában iskolázza figyelmét; majd hajóra száll, Casablanca, New York, Liverpool és London az úti cél — Angliában kórházba, végül szanatóriumba kerül. Teste 1943. augusztus 24-én adja fel a küzdelmet. Radnóti Miklós ír, fordít, szerkeszt — és munkaszolgálatot teljesít többször, több helyen. 1944. november 9-én lövik agyon, s kerül tömegsírba Abda határában. A szakrális önfeladás teológiáját és az erkölcsi kitartás líráját hagyják hátra. Egy megújított metafizikát és egy megújított klasszicizmust. Bonyolult örökség: egyszerű döntéseket kíván. Lemondani. Meghajolni. Ki-egyenesedni. Állni. Dolgozni és szeretni.

Bátran olvasni.

Felhasznált irodalom:

Nádas Péter: *Esszék*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1995.;
 Pilinszky János: *Publicisztikai írások*. (Szerk., szövegmond., jegyz., mutatók és utószó Hafner Zoltán.) Osiris Kiadó (Osiris Klasszikusok), Budapest, 1999.;
 Radnóti Miklós: *Napló*. (S. a. r. Radnóti Miklósné, utószó és jegyz. Melczer Tibor, szövegmond. Melczer Tibor, Székely Sz. Magdolna.) Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989.;
 Radnóti Miklós: *Összes versei és műfordításai*. (Szövegmond. Koczkás Sándor.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974.;
 Simone Weil: *Szerencsétlenség és istenszeretet. Válogatott írások*. (Vál., ford., előszó és jegyzetek Bende József.) Vigília Kiadó (XX. századi keresztény gondolkodók 13.), Budapest, 1998.

Nem csak a csendről

Radnóti Miklós jegyzetfüzetébe

1972-ben született. Költő, író, irodalomtörténész. Tanulmányait az Újvidéki és a Szegedi Egyetem Bölcsészkarán végezte. Legutóbbi írását 2008. 10. számunkban közöltük.

Akkor már ki tudja, hányadszor próbáltam meg elmagyarázni, ki tudja, hányadszor kíséreltem meg világossá tenni és megértetni, persze eredménytelenül, mert mindegyre csak azt tapasztaltam, hogy hiába szerettem volna a legegyszerűbben elmondani, a legnyilvánvalóbban kifejezni, nemhogy fel se fogták, miről akarok beszélni, mert nem, sajnos nem fogták fel azok sem, akiket a legközelebb állóknak véltem, és nemcsak értetlenkedtek, hanem egyenesen megbántva érezték magukat, meg voltak sértve, ami mégiscsak túlzás;

hasonlatokat kerestem, párhuzamokat vontam, nézőpontokat váltottam;

a lehető legjobb szándékkal és a lehető legnagyobb igyekezettel próbáltam tisztázni a kérdést, és azt reméltem, valamelyik szemzőből hátha sikerül rávilágítanom, miről van szó, és akkor talán elfogadják, talán megértik, és talán bólintanak rá; az se baj, ha észrevétlenül bólintanak, gondoltam, abban viszont már csak a legnagyobb titokban bíztam, hogy esetleg nemcsak megértik, nemcsak elfogadják, nemcsak bólintanak rá, hanem, ki tudja, valamiképpen esetleg engem is elfogadnak talán;

persze, nem sikerült;

semmilyen szögből, semmilyen nézőpontból és semmilyen módon nem sikerült megvilágítanom, hogy mit akarok én voltaképpen a *csennel*, így a sokadik kudarcba fült kísérlet után kénytelen voltam feladni, nem kevés bosszankodás, nem kevés vívódás, nem kevés elfojtott tombolás után kénytelen voltam beletörődni, hogy reménytelenek — nem én vagyok reménytelen, hanem ők, így döntöttem;

hiszen mégse dönthettem önmagam ellen;

azt viszont mindenesetre már korábban kezdtem kapiskálni, hogy ez az egész, meglehet, nemcsak a csendről szól, könnyen előfordulhat, hogy más dolgok is közrejátszanak, gondoltam; hogy ezek aztán a csendnél kegyesebbek vagy könyörtelenebbek-e, azt nem tudtam volna eldönteni, de húsbavágó dolgok lehetnek mindenképp, ezt éreztem; eleven húsbavágóknak, feltehetően emiatt kell folyton ellenkezésbe, értetlenkedésbe vagy olykor nyílt ellenségeskedésbe ütköznöm, ez utóbbival ráadásul éppen olyankor kellett találkoznom, amikor pedig a legkevésbé sem reméltem, életre szólóknak hitt barátságok vagy örökké tartónak képzelt szerelmek esetében; de nincs ebben semmi érthetetlen, hiszen mint mondtam, reménytelenek, mert semmitől nem félnek jobban, mint hogy a végig nem gondolt, önkényes, következetlen nézeteiket, vagyis a végig nem gondolt, önkényes, következetlen életüket valaki vagy valami megérintse: ez a félelem, ez a berezeltség, ez a viszolygás a kiborított éjjeliedénytől,

ez lehet, gondoltam, ami az ellenkezésüket táplálja, miközben persze az egésszel nem mennek semmire, mert ezzel a riadt és dacos ellenszegüléssel az egyébként is bonyolult helyzetet nemhogy enyhítenék, hanem tovább súlyosbítják;

holott én csak a csendről szerettem volna beszélni, és csupán annyit akartam elmondani, hogy miért tartom lényegesnek a csendet; csakhogy folyton akadályokba ütköztem;

le kellett nyelnem, hogy a jobbik esetben megmosolyognak, a rosszabbik esetben rögeszmés futóbolondnak bélyegeznek, ami végső soron mindegy volt, mert akár így, akár úgy történt, mindkét esetben valahova magukon kívülre helyeztek: kirekesztettek és ellényegtelettettek, kölcsönös, noha ki nem mondott egyetértéssel hibbantnak, hóbortosnak, különcnek tekintettek, ha pedig így áll a helyzet, gondoltam, akkor mégiscsak megfelelőbb lenne, ha így állnék hozzá magam is, és mi lenne, ha ettől kezdve nemcsak a csend hibbant hódolójának, nemcsak a csend megszállott, rögeszmés futóbolondjának, hanem mondjuk a csend védelmezőjének és őrzőjének, avagy egyenesen a csend kismimizett hercegének tekinteném magam;

a tó mellett sétáltam, késő este volt;

megálltam néhány percre a parton, északi szél fújt arcomba, majdnem pontosan szemből, a tó felől, kisebb hullámokat csapott a part köveihez, és ez a köveket lögybölő csobogás, ez az ütemes hullámlás maga volt a csend, és a fák közt zúgó szél is, ez a sűrű, telt, testes fúvás, ez is, és ugyanígy a le nem hullt levelek zörgése az ágakon;

a fák közt zúgó szél;

hogyan magyarázhatnám el ennél érthetőbben?

BÁTHORI CSABA

Hajnali feltevések

Öreg és derűs az ember,
bár csak középkorú, mint a reggel.

Újnak és újra látja a tűzfalat,
másnak látja az asztalt, a párkányt,
a kilincsen lógó harlekint,
és vendégül látja magát
ismeretlen a szokott mozdulatokkal.

Reggel még elférnek földünkön a
többiek is. Rést lehet ütni a tömegben,
utat lehet vágni kíméletesen, de majd
az este a beszédhibás lelkiismereté.

Milyen jó elindulni, egyik lépés a
másik után. Ma nem dől le épület,
nem dörren fegyver, nem akasztanak,
ma senki a földön nem szól hangosabban,
mintha utoljára szólana.

Pedig érzem, hogy súlyom cipőm
felé húz. Meg kellene állnom,
hogy ne érjem el a balesetet.
Vérem semmibe veszi
értelmem fékjét és egyensúlyait.

Ha ma meghalok, egészen meghalok,
nemcsak magamnak, hanem mindenkinek.
De ha mindenkinek élek is, csak
az enyéimnek halok meg. Eh! Ne
beszéljünk a sötét mámor feltevéseiről.

Tudok lépni, érzem. Adj egy kis
lángot hatalmas tüzedből, hogy
te is élj bennem, nem csak
isten, ha majd meghalok.

Esti séta

Lélek csiklandott este,
hogy kiszöktem s fityegtem
körüton kézzel, lábbal
életemben halállal
s mintha édesen ketten
jártunk volna keresztbe
kasul az éjszakában,
vétkesen makulátlan,
készülve vízkeresztre,
mélyekbe és hegyekbe,
miközben elmosódtunk
a rengő árnyak alján
félelmes elemünkben
repülve szárnyszegetten
s mégis a földön itt lenn
a legtisztább vizekben
fürödve, elmerülve
s talán még azt is hittük
hogy minden evilágban
egy apró másvilág van,
és amit örököltünk
az is mindenki másé
és ami kicsi bennünk
megnő hogyha teremtünk
így lógtam mártakoztam
a pesti esti porban
estefelé begyűjtve
száz mindennapi léptem
eltékozolva szépen
megszámlált szenvedésem
s megneszelve alattam
a földek és a holtak
rengését lázadását...
így épp csak éldégéltem
a minap este, és nem
tudtam hogy egy mesében
jártam ami sosem múlt
hanem hosszan velem tart
és majd csak akkor ejt el
ha fényre vált a reggel

Újabb átváltozás

„Mi voltam én? Mik vagytok? Mi az ember?”
(Jékely Zoltán: Madár-apoklipsis)

*Ahogy a fény kel, még a rácsok
is ragyognak, violinkulcsot
küldve a halvány csillagoknak:
mintha égen feküdnének a holtak.*

*Ahogyan reggel, még vigyázzban
álomtól sajog, zúg a vállam,
s kilököm lábam, ki a földre,
mintha járhatnék mindörökre,*

*és benyithatnék a kilinccsel
oda, hol nem fogy el a reggel,
és ősszel és ágas tavasszal
színnel és szívvvel rakva asztal,*

*nem is valami földöntúli
huzat húz, hamis boldog holmi,
hanem egy intés ér, kihívás
hallszik, vegyem a göncöm mindjárt...*

*Mi voltam? Voltam? Mi az ember?
Mind visszánő a félelemmel
kicsikorba, ahol a sorsa
okát kioltva elsodorja,*

*s mire földre, istenre készen
megjelenne földön és égen,
árnyéka, szárnya rég lehangya,
egész gyötrelme csak legenda,*

*s a túlon túli síkvidéken
rengő kékséggel semmiképpen
megvillan egy villám alakzat,
talán csak széle a magasnak,*

*vagy ahogy hosszan vélekedtünk,
most semmiképp hisz a testünk,
valamit átad, ami semmivé lett,
egy elfüstölgött örök élet —*

*és akkor kell majd tényleg lenni,
amikor már mindenki senki,
és saját semmisége szárnyal
világossággal, éjszakával*

*egyszerre és már mindörökre
égi időszakokra törve,
vagy csak mint piros almaálom,
gyümölcs a felhők kosarában.*

URI ASAF

kiváltságos

*A gránátalmának csak a vörös héja számít,
a magokra senki nem gondol, se a nedvekre.
Tavaszig a fán marad, mint emlékeztető.
Majd felteszi az írást a homlokára, a szívére,
mint Ezékiel, aki ha kell, könyvet eszik.*

Ezékiel érezte

*Ezékiel érezte a fény sebességét, az időgép csak rá vonatkozott.
Mózes valaha is meghajolt? Nem! Erre figyelmeztetni kellett.
Kafka meggyógyult és Terezinben színházat játszott.
Ismerek valakit, akinek minden sora vasúti sín,
és eltűnik ott, ahol én már otthon vagyok.*

*Idézet (Kafka:
Boldogtalanság,
Tandori Dezső fordítása)

*nem szűnhet meg,
ha elnémul,
akkor sem**

*A tú hegyén nincsen nyugópont. Ezért kiáltok.
A kiáltás „nem szűnhet meg, ha elnémul, akkor sem”.
Ez lesz minden kiáltás, mely elhagyja a szám,
akár hangosan, akár suttogva, kifakad a térbe,
és örökre ott marad.*

*a búzavirág
nyugalma?*

*Legszebb a szombatvárók városa, ahol az idegenség véget ér,
ahol az elfelejtett lélekfoszlány forgótáncot jár,
ahol én is véget érek.*

*Hol marad a búzavirág nyugalma, a kék-zöld barátság,
melyben a kék úgy él, mint a kötelesség?
Néhány órára szükségem van a szádra, hogy lélegeztess,
hogy ne álljak így, a jégtáblákkal az ölemben.*

*Imaszőnyegre lép a hangod,
a tetőről kakas néz, a villám nem kérdez.*

a takaró alatt

*Csillagokat láttam a takaró alatt,
nem sokat, egy vagy kettő kigyúlt.
Csak ne felejtsem el a halott lepke vállait!
Mikor a sáfrány nyílik, a feltámadástól hullámszik a föld.
Emlékszel a manna ízére?*

Tükör által

Vázlat Beney Zsuzsa költészetéről

*Most tó vagyok. Egy nő hajol fölém.
Mélyemen keresi, ki is valóban.
(Sylvia Plath: Tükör)*

*Mindenki két műre gondolt;
senkinek se jutott eszébe, hogy a könyv
és a labirintus egy és ugyanaz.
(Jorge Luis Borges: Elágazó ösvények kertje)*

1975-ben született Jászberényben. A PPKE BTK magyar-történelem szakán végzett, majd az ELTE BTK doktorandusza volt. Jelenleg az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa. Legutóbbi írását 2009. 1. számunkban közöltük.

Beney Zsuzsa *Összegyűjtött verseinek* 2008-as kiadása nemcsak a két évvel korábban végleg lezárult életmű mélyebb áttekintésére ad lehetőséget, hanem — az előbbivel szoros összefüggésben — az életmű kanonizációjának is fontos állomását jelenti. Ennek a kanonizációs folyamatnak az alakulása ma még ugyan megjósolhatatlan, annyit azonban már most megállapíthatunk, hogy Beney Zsuzsa azzal együtt tudott jelentős költészetet létrehozni, hogy verseinek összetett metaforikus nyelvezete és metafizikus látásmódja komoly kihívás elé állítja mai olvasóját. Ennek a befogadói tapasztalatnak, mely a jövőbeni kanonizáció sikerességét is meghatározhatja, már a gyűjteményes kötet első recenzensei is hangot adtak. Menyhért Anna például a következő mondattal zárja írását: „Beney Zsuzsa költészete, elutasítva azokat a bevált énvédő, fájdalmat és félelmet legyőző mechanizmusokat, amelyeknek segítségével az emberek a gyászidő leteltével újra az élettel kezdenek foglalkozni, végső soron a gyász köztes, magasztos állapotává avatja az egész életet. Paradox módon a nincs a kapaszkodó, a nincs, amit nem lehet mássá tenni, nem lehet megírni, csak a feladat lehetetlenségét újra és újra felismerni. Ez azonban egy önmagába záródó költői világot hoz létre, olyan világot, amely az olvasót is távol tartja magától.”¹ A döntő kérdés tehát az, hogy ennek a magyar gondolati költészet összefüggésében is ropantul elvont, intellektuális problematikával telített lírának lesz-e olyan olvasata, mely — esetleg túlmutatva a költészettörténet határain — a mai olvasó számára is fel tudja nyitni ezt a (látszólag) zárt költői univerzumot.

*

(Az *életmű líratörténeti kontextusa*) Beney Zsuzsa első komoly kritikai visszhangot és — tegyük hozzá — elismerést kiváltó jelentkezése az 1969-es *Költők egymás közt* című antológiában való szereplése volt. Költészetét a kötetben Weöres Sándor méltatta, aki a magyar „líriko-tragikusokkal” (Vörösmartyval, Ányos Pállal, Dayka Gáborral) és a

¹Menyhért Anna: *Távol tartva. Élet és Irodalom*, 2008. július 4., 27.

²Weöres Sándor: *Beney Zsuzsa lírája*. In: *Költők egymás közt*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1969, 39.

korábbi századok elfeledett költőnőivel rokonította, de hozzátette: „Lehet, hogy hiába keressük elődeit; megdöbbenő költészet Beney Zsuzsáé.”² Ha ennek ellenére mégis meg akarjuk határozni azt a hagyománytörténetet, amelynek részeként Beney költészete olvasható, akkor mindenekelőtt József Attila, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes és éppen Weöres Sándor költészetét emelhetnénk ki, hozzátéve, hogy lírája több évezredes szöveg-hagyományból építkezik, az ókori görög mítoszoktól (például az Orpheus és Eurydiké téma különböző variációi) és a Bibliától a középkori himnusz-költészetet át (például első kötetének Mária-siralmaikat idéző darabjai) a misztikus irodalomig.

Az életmű egyik legmélyebb értelmezője, az *Összegyűjtött versek* köteteinek előszavait író Pór Péter egy korábbi kritikájában Beney Zsuzsa költészetének geneziséét Weöres Sándor és Nagy László, valamint Radnóti Miklós és József Attila képi-metaforikus líranyelvének kontextusában határozza meg. A hetvenes évektől átalakuló költői beszédmód összefüggésében Beney lírájának helyi értéke Pór szerint megváltozott: „A rákövetkező évtizedek során azonban az ízlésközeg e tekintetben tökéletesen megváltozott, az uralkodó eszmény, amelyet Tandori és Petri, a korábbi nemzedékből pedig mindenekelőtt Vas István nevével, és megintcsak József Attila, de egy másként olvasott József Attila nevével jelezhetnénk, a költői szöveget a megszólalás valamilyenfajta áttételes gesztusával határozza meg. (...) Ettől az általános tendenciától nagyon eltérően, Beney Zsuzsa sehol és soha nem tematizálja saját lírai megszólalását kétellyel és még kevésbé iróniával, hanem mindig, minden korszakában bízik benne és (...) megszállottan követi; életműve ihletésének, azt hiszem, ez a nem is nagyon rejtett alapmondata.”³ Eszerint tehát Beney Zsuzsa lírája a második világháború utáni modern költészet jegyében született, de amíg a vele nagyjából egy időben induló nemzedéktársai, mindenekelőtt a Pór Péter által is említett Tandori és Petri, vagy Oravecz Imre lírája a posztmodern jegyében bontakozott ki, addig a Beney-líra később is a kezdetekkor saját egyéniségére átformált, a lélek mélyrétegeit feltárni kívánó, alapvetően vallomások hangjában megszólaló késő modern poétika szerint íródott. Sőt, ha elfogadjuk Pór elemzését a nyelvbe vetett bizalom megőrzéséről, akkor akár a modern előtti költészet- és gondolkodástörténeti távlatokat is megsejthetünk Beney Zsuzsa költészete mögött. Lírájának sajátos archaizmusát nem a szövegek jelentős részére jellemző biblikus és görög mitológiai intertextusok, vagy a modern líra történetének folytonosságába beíródó „istenes” versek adják, hanem egyrészt azok az „elemi” szóképek, melyek az antik filozófiából ismert világalkotó princípiumok (Beneynél leggyakrabban a víz) képzetkörébe vonhatók, másrészt pedig az a költészetfelfogás, mely a költői szó mibenlétét a Genézis tükrében gondolja el (például a *Szó és csend között* kötet metapoetikus prózaverseiben⁴).

³Pór Péter: *Az elképzeltetlen képmás*. *Beney Zsuzsa: Se nap, se éj*. Vigilia, 2005. január, 68.

⁴Ezzel kapcsolatban lásd Mártonffy Marcell: „...és meghomályosodnak az ablakon kinézők...” *Beney Zsuzsa szavairól, csendjéről*. Kalligram, 1998/1–2. 101–108.

*

⁵Weöres Sándor: *Beney Zsuzsa lírája*, i. m. 39.

⁶Dérczy Péter: *A csend képei. Élet és Irodalom*, 2004. szeptember 3., 22.

⁷Két példa: „A kötet leg-
szébb értékei közül is ki-
emelkedik Beney Zsuzsa
érett, tiszta hangja. Versei
úgy épülnek az értelem
rendje szerint, hogy meg-
őrzik az élmény tovább
már alig növelhető izzá-
sát.” (Görömbey András:
Költők egymás közt. Irodalomtörténet, 1970/3. 742.)
„A kialakult költői egyéni-
ségek közül — úgy hiszem
— Beney Zsuzsa mutatja
fel a legérvényesebb költé-
szetet.” (Pomogáts Béla:
Költők egymás közt. Alföld,
1970. április, 127.)

⁸A valóságos jelen eset-
ben életrajzilag hiteleset
jelent. A művek mögötti
életrajzi momentumok
ismertek az antológia ki-
sérőszövegéből („Világéle-
temben sokgyerekes, kis-
polgári mintára szervezett,
de belülről a szabadság és
bizalom lélegzetével átfjárt
családról ábrándoztam.
Egyetlen fiam huszonnégy
hónapos korában halt
meg; férjem egy évvel ké-
sőbb.” (*Költők egymás
közt*, i. m. 65.), illetve a kö-
tőnővel készült későbbi
beszélgetésekből.

(*A Beney-líra alapkaraktere*) Weöres Sándor szerint „[a] magyar költé-
szet még aligha produkált szubtilisabbat, szellemibbet, mint Beney
Zsuzsa lírája. Versei annyira éterikusak, hogy eleinte alig érzékeljük
a témáikat, csak többszöri elolvasás után bontakoznak ki. Anyagta-
lannak hatnak, átlátszó fényfátyolnak, pedig nagyon is keményen
megmunkált matéria rejlik bennük.”⁵ Ugyanezekkel a mondatokkal
kezdi a 2004-ben megjelent *Tél* című kötet kritikáját Dérczy Péter is,
és hozzáteszi: „Weöres kivételesen pontosan látta az akkor induló
Beney költészetét, sőt mi több, a lényegét illetően előre látta annak
alakulását, pontosabban: annak minden árnyalatnyi módosulása el-
lenére is változatlanságát.”⁶ Beney költészetének alapkaraktere tehát
már az induláskor kész volt, s ez különösen élesen megmutatkozott
az antológia kontextusában,⁷ ahol pedig többek között Petri György,
Oravecz Imre, Pardi Anna és Takács Zsuzsa versei is megjelentek.

Mik ennek az életműnek a fő karakterjegyei? Költészetének több-
szörösen rétegzett metaforikus nyelvezete, melynek szóképei a ha-
gyományos költői képek (*éjszaka, hajnal, tél, fa, tükör, tó(tükör), hó,*
utolsó versciklusában a *por*) használatára épülnek, de úgy, hogy köz-
ben a képi szint és a végső metafizikai-ontológiai referencia között
végtelen sűrű jelentéstérbe íródnak be; a hiányzó, a jelen nem lévő,
nem létező (halott) másikat (vagy a Másikat) megszólító aposzt-
rofikus beszédmód, és a másiktól való távolságot áthidalni akaró
emlékezés; a versek hangulatát leginkább jellemző, valóságos⁸ fáj-
dalomból és gyászból fakadó tragikum; valamint a nagy ciklus-
kompozíciókban kiteljesedő formaigény és -keresés a kezdetektől
az utolsó versekig jellemzi Beney Zsuzsa költészetét.

Ezzel együtt Beney lírája mégsem egyhangú, noha útkeresései,
költői kísérletezései során látszólag mindvégig hű marad a kezde-
tekkor kiformált líranyelvhez, szubjektumfelfogáshoz és világvi-
szonyhoz. A ciklusról ciklusra íródó életmű finom hangsúlyeltoló-
dásai, formavariációi azonban végül szokatlanul elvont költői
megszólaláshoz vezettek, melyt az igazolja, hogy — válaszolva Weö-
res Sándor kérdésére⁹ — Beney lírája nemhogy nem szállt alább a
pályakezdés éterikus magasságából, hanem az őt eredendően fog-
lalkoztató ontológiai kérdéssel feltevés elmélyülésének az irányába ha-
ladt tovább. Emellett a különböző nyelvi szinteken (a motívumis-
métléstől a korábbi ciklusok újraközléséig) megvalósuló ismétlések,
újraírások az életmű sajátos egységességéhez vezettek. Másrészt vi-
szont az ugyanabban a versformában, hangnemben és motívum-
hálóban keletkező ciklusok (s végső soron az egész életmű) különös
feszültségét is adják a végtelenségig fokozott (ön)ismétlések, melyek lí-
ráját folyamatosan a kimondhatatlan (fájdalom, lét, lényeg, Isten)
kimondásának revelációja és az önmagát teljesen kiüresítő nyelv ku-
darca közötti senkiföldjére helyezik.

*

⁹„Lehetetlen megjósolni, hogy a jövőben mit várhatunk Beney Zsuzsától. Talán majd alacsonyabbra ereszkedik közénk?”
(Weöres Sándor:
Beney Zsuzsa lírája,
i. m. 39.)

¹⁰Lengyel Péter: *Beszélgetés fiatal írókkal. Beney Zsuzsa. Élet és Irodalom*, 1972. március 25., 7.

¹¹Menyhért Anna:
Távol tartva, i. m. 27.

¹²Beney Zsuzsa:
Pilinszky paradoxonai.
Műhely, 1995/4. 44.

(*Én és Te*) Beney Zsuzsa költészetének alapvető (nem)lételeménye a halál. Pályájának tematikus íve az első kötet verseiben megszólaló, s később különféle formában újraírt, a másik vagy a mások (például a holocausttal foglalkozó versek) halálát feldolgozni akaró gyásztól az utolsó kötetben megírt „saját halál”-élményéig húzható meg. Az az aposztrofikus retorizáltság, mely az életműnek jelentős részét kitevő versekben megfigyelhető, nemcsak a megszólított mássikkal szemben a művek nyelvi terében megteremtődő én önazonosságát meghatározó poétikai mozzanat, hanem arra a filozófiai összefüggésre is rávilágít, mely a Beney-líra befogadása szempontjából egyáltalán nem tekinthető lényegtelennek. 1972-ben első kötetének megjelenésekor az *Élet és Irodalom*ban megjelent a költőnővel egy rövid interjú.¹⁰ A beszélgetőtárs, Lengyel Péter, többek között rákérdezett a Beney számára fontos könyvekre is, amire a válasz József Attila 1940-ben a Cserépfalvinál kiadott kötete, s Martin Buber könyve volt. József Attila hatásának bizonyítása ehelyütt talán nem szorul részletesebb magyarázatra, annál inkább figyelemre méltó Buber említése.

Beney Zsuzsa költészete ugyanis, mintha sajátos inverze lenne annak a buberi perszónáfilozófiának, mely a szubjektum világban-létét a másikhoz fűződő kapcsolat szemszögéből határozza meg. Az az Én-Te viszony, mely Bubernél is a kiindulási pontot jelenti, Beney költészetében azáltal határoz meg egy másfajta szituációt, hogy a lírai én által megszólított másik halott, tehát olyan nem-létező valakiként alkotódik meg a versekben, akinek válaszképtelensége, csendje eleve meghatározza a versszubjektum önértelmezésének horizontját, és a lírai monológok megszólalásai számára a jelenvalólét immanens világán túlnyúló metafizika távlatát nyitja meg („Életünk egyetlen értelme, hogy / Megszüljük a halált. Fordított létezés.” *Elrongyolt részletek*). A versek lírai énje csak addig és annyira *van*, ameddig és amennyire emlékezni képes. Saját létezése annak függvénye, hogy meg tudja-e szólítani a másik nem-létének tükrében felnyúló létet. Épp ezért is lényeges Menyhért Anna megállapítása, miszerint a Beney-versek lírai énjének szituáltsága a gyász, a halál és a hétköznapi élet, a múlt és a jelen határán elhelyezhető „között-állapot”.¹¹ Ennek a köztes létállapotnak a nyelvi kifejeződései a Beney-szövegekben gyakran előforduló paradoxonok, melyek hétköznapi logikát, az értelemadás megszokott mechanizmusait megtörő beszéde nem(csak) a megtapasztalható világ mögött rejtőző, de a paradoxonok által kimondható igazságba való elmélyedést szolgálják, hanem a világ abszurditásának és az időből kikölkent létezésnek az autentikus megnyilvánulásává is válnak. „A paradoxon nem folyamatosságában éli, hanem mintegy megelőzi, s ezzel elvágja, érvényteleníti az időt. A megértés folyamatát nem kibontja, hanem eltorlaszolja, megállítja. Egymásra égeti a meglátást és a megértést úgy, hogy azok nem követhetik a logika sorrendjében egymást, hanem megszenvedett képként rögzülnek” — írja Beney Zsuzsa Pilinszky paradoxonjairól írt tanulmányában.¹²

¹³Martin Buber: *Én és Te.*
(Ford. Bíró Dániel.)
Európa, Budapest,
1991, 89.

¹⁴Beney Zsuzsa: *Kimondható-e, ami láthatatlan?*
In uő.: *Möbius-szalag.*
Vigilia, Budapest,
2006, 98.

¹⁵Beney Zsuzsa: *Mit jelent számomra Isten fogalma?* In uő.:
Möbius-szalag, i. m. 107.

¹⁶Az *arc mezeitelensége.*
Emmanuel Lévinasszal beszélget Philippe Nemo.
(Ford. Mártonffy Marcell.)
Műhely, 1994/1. 4.

¹⁷Lévinas „ateizmus” fogalma mást jelent, mint amit ezen általában érteni szoktunk. Az ateizmus értelmezése nála a bibliai teremtéstörténetből vezethető le, abból a mozzanatból, ahogy a Teremtő és a teremtett elkülönül egymástól: „Akár ateizmusnak is nevezhetjük azt az olyan yira teljes elkülönülést, hogy az elkülönült lét egyedül marad a létezésben és nem részesül a Léttől, amelytől elkülönül, jóllehet képes alkalomadtán a hit révén a Léthez kapcsolódni.” Lévinas ezzel tehát nemcsak a modernség gondolkodástörténetének a keretein lépett túl, hanem a hagyományos vallásról, hitről való gondolkodás számára is új

Az előbb említett *között-állapot* Beney Zsuzsa költői világának egyik kulcsfogalma. Ebből érthető meg a többi között a transzcendenshez való viszonya is. A transzcendens lét lehetősége Bubernél is az Én–Te viszonyból vezetődik le, mivel a „viszonyok vonalainak meghosszabbításai az örök Te-ben metszik egymást”.¹³ Csakhogy ha az evilági másik a lírai én számára csak mint nem-létező szólítható meg, akkor ennek a viszonynak a meghosszabbítása is egy nem-létező Másik felé mutat: „(...) becsukódva, kitarva / szenvedéseink labirintusába / záródsz: csak nemlétedben létezel” (*Versek a labirintusból*). Isten létének–nemlétének megragadhatósága, elbeszélhetősége Beney Zsuzsa életművében azáltal lesz központi problematikává, hogy ezen a ponton válik leginkább radikalizálhatóvá a metafizika és a nyelv, azaz a lét kimondhatóságának kérdése. A nagyon mélyen a zsidó (vagy általában biblikus) tradícióban gyökerező megszólítható, de kimondhatatlan Isten képzetét esszéiben a következőképpen értelmezi: „Nyelvben kifejezhetetlen, de létezésének közege a nyelv, a tudat — ebben *van*; a teremtés aktusában létezik vagy léteztet — feltételes módon.”¹⁴ Másik írásában Istenről mint önmaga metaforájáról beszél: „Talán akkor közelítem meg leginkább a számomra létező Isten-fogalmat, vagy Isten-képzetet, ha Istent saját metaforájaként határozom meg.”¹⁵

Ezen a ponton viszont Beney túl is lép Buber filozófiáján, s transzcendencia-fogalma Lévinas felé közelít, a francia filozófus ugyanis egy alkalommal azt mondta: „A »transzcendencia« fogalma éppen azt jelöli, hogy Isten és a lét nem gondolható el együtt.”¹⁶ A Beney-életműben megjelenő metafizika véleményem szerint nem áll messze attól a lévinasi elgondolástól, mely szerint a metafizikai vágy mindig az abszolút más felé irányul. A Másik létében (Lévinas szerint az arcban) felnyíló, s az Én által uralhatatlan és (épp ezáltal) az Én önazonosságát is meghatározó Végtelen a transzcendencia megjelenési módja. Sem Lévinas, sem Beney nem antropomorfizálja ezt a transzcendencia-tapasztalatot, ugyanis egyikük számára sem a hit kérdéseként merül fel ez a problematika, hanem egy olyan — Lévinas szavaival — „metafizikai ateizmusként”,¹⁷ mely nem a modernségben számtalan formában tételeződő istennélküliséget jelent, hanem egy olyan gondolkodói magatartást, amelynek révén az abszolút Mástól elkülönült gondolkodó saját létét a Másik felől képes elgondolni. Az énteremtődés tehát az Én és a Másik közötti térben történik, s ez az Én önmagába záródó létezéséből való kilépés képezi a Beney-művek transzcendens távlatát. „[A] transzcendencia lényege — írja egyik tanulmányában Beney Zsuzsa — a folytonos átmenetiség, lebegés a kimondhatatlan és ennek kimondása között, a kimondás végtelen rejtélyessége, mely mindig rést nyit, mindig bepillantást enged a láthatóból a láthatatlanba, a látható körülírtságából, behatároltságából a láthatatlan határtalanságába.”¹⁸

Ez a közöttiség-tapasztalatból levezetett transzcendencia-fogalom nemcsak a létezők létalapja lesz, hanem a költői nyelv nem

perspektívát nyitott: „De a mítoszoktól megisztított hit, a monoteista hit maga is feltételezi a metafizikai ateizmust.” (Emmanuel Lévinas: *Teljesség és végtelen. Tanulmány a külsőről.* Ford. Tamay László. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1999, 41. és 58.)

¹⁸Beney Zsuzsa: *A köztes és a beteljesedett.* Weöres Sándor: *Téli reggel.* Vigilia, 2003. november, 835.

egyetlen, de mindenképpen végső referenciája is: „És csak e van és nincs között feszülő ív / tartotta a létezők millióit. / Csak ez volt a valóság, mi a jelek / jelképe lett” (*Csillog, de eltűnik*). Nyelv és valóság viszonya, melyben a transzcendencia egyrészt mint a létezők lételapja és így a megismerés igazi tétje (a létezők által jelképezett lét), másrészt mint a „jelek jelképévé” váló valóság tételeződik, azáltal, hogy egyszerre állítja és tagadja a hagyományos metafizika érvényességét, a létről való beszéd számára is új nyelvet teremt. A mindenség, a létteljesség vagy ennek „tükörképe”, a semmi megragadása mintha azáltal lenne megvalósítható, hogy Beney költészete egyszerre állít és tagad is mindent, ezzel eljutva a költői világteremtés (lehetetlenségének) végső pontjára. Az életmű egy adott pillanatban eljut a korábban beszélt költői nyelv visszavonásáig is: „A haiduk, a jelképek, a képek / kora lejárt. Jelképeesebb a lét / a gondolatnál és a látomásnál” (*Utolsó szerelem*). Ez azonban csak az egyik lehetséges konklúzió, ezzel szemben áll a még majd’ két évtizedig továbbíró költészet, a létről való költői beszéd lehetőségeit kutató líra újabb és újabb stációival.

*

(*Tükör és labirintus*) Noha Beney Zsuzsa a kezdetektől fogva roppant elvont, „éterikus” költészetet alkotott, mégis a metafizikailag reflektált világtapasztalat fokozatosan mélyült el lírájában. Első kötetének versei mögött még ott munkál a remény, hogy műveinek nyelvileg megalkotott imaginárius világában otthonra találhat az, aki a gyász által kizökkent a hétköznapi életből, s a másik elmúlásán keresztül a halállal, a megsemmisüléssel, a semmivel folytat párbeszédet: „Oda-fent csillag az égen / idelent örökre árva maradsz. / Tested szétszórta a tenger / felitta a lelked a nap. / A csontom, a testem, a lelkem, / az életem élete vagy.” *A fentnek és a lentnek* ez a tágassága az évek során az „üveg és a foncsor közötti réssé” szűkül: „Itt élünk az anyag és a tükör / között a virtuális levegőben, / keskeny résben, mi mind, megfoghatatlan / tükörképek, csak csíkban létezők” (*És lett*). Ezért válik a Beney-líra központi metaforájává a *tükör* s ennek alakváltozata a tó víztükre, mely nemcsak a „kétdimenziós” létezés „kiterjedés nélküli terét” jelöli, hanem egyike lesz az életmű motívumisméltések révén összetett jelentésréteget képező trópusainak. A (költői) létezés és a másakra való emlékezés valóságos helye a lélek, ez a tükörmetafora elsődleges jelentése. Ebből a fókuszpontból terjeszthető ki a szókép jelentése a két dimenzió irányába: egyrészt a lélek belső történéseit, a valóságot kifejezni akaró nyelv („szavak tükre” *Versek a labirintusból*), másrészt a gondolkodás centrumát képező lételméleti kérdés: lét és nemlét egymást tükrözése felé („Derengés mely áttűnik a sötétben / mint a lét a nemlétben átdereng” *Két parton*). A második szó című kötet *A tó* című versének kérdése („kimondható-e ami láthatatlan?”) mindkét irányban érvényes, válaszra vár. Ennek a kétértelműségnek a látványyszerű, szimbolikus megjelenítése a *Szó és csend* között

első részében leírt vízben tükröződő, „kétfelé növő, lombjavesztő fa”. Ez a *Vers és próza között* címet viselő fejezet már címadásában is ars poeticus olvasatot sugall, a szöveg ezáltal Beney saját életművét értelmező, elvont önkomentárként is olvasható. A *tükrözés* azonban nemcsak a művek szemantikai terében bír jelentéssel, az előszőr 1990-ben a *Tűzföldi táj* című kötetben publikált *Orpheus és Eurydiké*-ciklusban a 3–2–2–3 soros strófából felépülő versforma vizuálissá is teszi ezt az alakzatot, ahol az első két versszak Orpheus, míg a második kettő Eurydiké szavai. A szabályosan építkező cikluskompozíció azonban a mű végén, azon a ponton, amikor a két szerelmes végleg elveszíti egymást, s az Alvilágból való visszatérés kudarcot vall, felbomlik.

Hasonlóan összetett jelentésadásra ad lehetőséget az 1992-es kötet központi, címadó trópusa, a *labirintus* is. Az általában a világ szimbólumaként értett labirintus, mely egyben kifejezi az ember világban való eltévedésének egzisztenciális élményét is, Beneynél más dimenzióba kerül, amennyiben a művek világa nem a külső, énen kívüli valóság, hanem a lélek belső világa.¹⁹ A cikluson belül azonban a „labirintus” nem minden esetben a lélek metaforájaként értelmezhető, előfordul az időre („És labirintus-hegyei a földnek / a múlt s jövő völgyei közt merednek. / A kétféle idő sohasem találkozik.”) és a halálra („halálunk olyan titok, mely meg nem fejthető.”) vonatkoztatva, de a lélek mellett leggyakrabban az Istennel kapcsolatban fordul elő (például: „Labirintusod kamrájába zárva / vagy rejtezve létezel Istenem.”; „De Istenem, Te ez vagy: labirintja magadnak.”). A léleknek és az Istennek ez a labirintus-metaforán keresztül való összekapcsolása a ciklust a misztikus irodalom szöveg-hagyománya felől teheti olvashatóvá, csak hogy a szöveg misztikához való viszonya jóval bonyolultabb, s lényegében ugyanaz elmondható a *Versék a labirintusból* kapcsán is, mint az egy évvel később publikált *Szó és csend között*ről: „[A] misztika spontán befogadói válasz (...) dacára is csupán megszorításokkal tekinthető olyan értelmező összefüggésnek, amelybe a *Szó és a csend között* prózája beillenék (...).”²⁰

A két szöveg szoros összefüggését nemcsak a keletkezések közeli időpontja igazolhatja, hanem az a befogadói tapasztalat is, mely az utóbbi ciklus szövegkonstrukcióját az előbbi központi metaforájával értelmezi: „Beney Zsuzsa művében — írja Mártonffy Marcell — a terjeszkedő mondat másik aspektusa a helyenként szinte követhetetlenül finom tagolás, a koherenciaigény órködése a növekvő beszéd természeti ereje fölött, s végső lenyomatában a labirintus könyörtelenül precíz szerkezete.”²¹ A *Versék a labirintusból* című ciklusnak már az első szonettje kijelöli azt a viszonyt, melyet a kötet a misztikus hagyománnyal létesít, ugyanis a jegyesmisztika eredetszövegének számító *Énekek énekét* írja át: „Mint menyasszony sietett Hozzád lelkem / Istenem — de Te, hűtlen vőlegény / mással háltál esküvőm éjjelén (...).” A testi szerelem allegorizálására épülő misztikus történet tehát újramondhatatlan, a hagyományosan el-

¹⁹„A lélek labirintusáról szólnak e versek, talán nem is más ez a labirintus, mint a tudat fényének itt-ott fellobbanása — e fény útjának zezugai a kormos sötétben, a lélek kereső útja, hogy kitaláljon a napvilágra; a lélek elmerülése a kormos sötétben, önmagában, hogy ki ne szakadjon saját anyagából.” (Beney Zsuzsa: *Labirintusból labirintusba*. Holmi, 1993. március, 429.)

²⁰Mártonffy Marcell: i. m. 103.

²¹Mártonffy Marcell: i. m. 104.

gondolt, s az intézményesült vallás keretei között értelmezett Istenember viszony felbomlása azonban nemcsak a szubjektum személyesként és tragikusan megélt világtapasztalatából ered, igen erőteljesen hangzik fel ugyanis a ciklus egyes darabjaiban a holocaust történelmi tapasztalatából eredő, a tradicionális bibliai narratívát felfüggesztő kétely: „Isten, ki megtehetted és meg is / tetted, hogy ígéreted ellenében / megkötöztess és elégeds a népet / kit kiválasztottál hogy majd a hit // gyenge fényénél rója köreit / a reá-mérettetett szenvedésnek.” Ebben az egyszerre közösségi és személyes lét- és történelmi tapasztalatban egymásra íródik a népét veszni hagyó ószövetségi Isten, s a Fiút feláldozó Atya újszövetségi képe, s ez által rajzolódik ki a szubjektum személyes, végső soron megváltottság-megváltatlanság dilemmáját megélt sorsa: „Csak azért születtem-e hogy sirassam / mint Isten saját népét, népemet, / mint Isten a Fiút, gyermekemet / s mint Isten a világot, úgy én Istent sirassam?” Korai verseiben az elsőszülöttjét feláldozó Isten, vagy az elhunyt gyermekét sirató Mária képe még le tudta írni azt az élethelyzetet, melyben a gyermekét elvesztő anya érezte magát. S bár a „nincs megváltás” tapasztalata már ekkor hangot kap (*Requiem*), a passiótörténetnek a zsidó hagyomány felől való önreflexív újraolvasására csak a *Versek a labirintusból* kötetben (és a költőnő több esszéjében) kerül sor. A ciklusban megalkotódó versvilág, mely magába olvasztja a keresztény hit centrumát képező Passiót s a zsidó vallási tradíció Auschwitz tényét is feldolgozni akaró Istenképzetét, a különböző hagyományok egymást értelmező kölcsönhatásának erőterét teremti meg. Ezáltal a mű az olvasót egy olyan dialógusba vonja be, melynek tétje nemcsak a személyes hittapasztalat megvallása, hanem a történelemmel mint a szenvedők történetével folytatott közös párbeszéd megkezdése is.

Más a tétje a görög mítoszok újraírásának. Az első kötetben szereplő versek (*Eurydiké, Orpheus*) még külön lírai monológokban szólaltatják meg a mitikus alakokat, s ezzel mintegy különválasztják a versszubjektum két lehetséges (női és költői) identifikációs stratégiáját. Az 1990-ben publikált *Orpheus és Eurydiké*-ciklus viszont már dialógussá alakítja át a korábbi monológokat, s a mitikus történetnek azt az epizódját ragadja meg, amikor a szerelmespár az Alvilágból kifelé tart, tehát a mítosz által azt a köztes állapotot jeleníti meg, amit az életmű számtalan más aspektusban is kifejez. Korábban már volt róla szó, hogy a szabályos cikluskompozíció hogyan bomlik fel a mű végére. A mitikus történetből építkező versszerkezet teljes destrukcióját azonban a 2003-as *A tárgyaltalan lét* kötetben hajtja végre Beney, amikor az azonos című, s a korábbi verseket is bekebelező ciklust az *Elrongyolt részletek*-ciklussal írja szét. Nemcsak a lírai én önazonosságkeresésének a kudarca fejeződik ki ezekben a versekben („Amikor visszafordult nem a semmit / Látta. Már semmit se látott. / Nem tudta: Orpheus vagy Eurydiké?”), hanem annak a tapasztalata is, hogy azok a mitikus történetek, melyekből

korábban a lírai én magánbeszéde építkezhetett, a pálya végére már nem képesek a lírai vallomások mitikus háttereként működni. Vagy ahogy Baán Tibor írja a *Tél* című kötet kritikájában: „Az én gyászának terhe (...) nem az én magánügye, hiszen a kollektív tudattalan tartalmait is magába olvasztja, mitikus összefüggérendszerbe helyezi. De észre kell venni azt is, hogy a korábbi versek mítoszélménye megváltozott. A kortalan fájdalom lét- és időfelettségének hangsúlyozása átadta helyét a filozofikus létösszegzés szempontjainak.”²² E mögött a változás mögött azonban a költői nyelvfelfogás megváltozása rejlik, ennek kifejeződése a *Versek a labirintusból* és a *Szó és csend között* kötetek önkomentárjai, illetve a '92-es kötethez írt kritika, melyek mint önértelmezések megpróbálják kívülről és utólag rögzíteni a szövegeknek a befogadói válaszok sokféleségében szétszóródó jelentéseit. Nemcsak a fentebb Pór Péter által említett nyelvbe vetett bizalom megőrzése, a költői nyelv valóságkifejező ereje kérdőjeleződik meg ezáltal a pálya vége felé közeledve, hanem a „személyiség megsokszorozásának és öntükrözésének (...) nyilvánvaló példáját”²³ is láthatjuk ebben.

²²Baán Tibor: „Honnét vetül árnyék?” (Beney Zsuzsa: *Tél*). Műhely, 2005/4. 57.

²³Tamás Ferenc: *A mondhatatlan és a mondható*. Műhely, 1995/4. 52.

*

Saját életét mint Lét és Semmi között létezőt megélő, az egyik felé vágódó, a másik felé szükségszerűen gravitáló költő alkotta súlyos életmű előtt állunk. Kissé tanácstalanul. A harminc éve kezdődött befogadástörténet ugyan számtalan szempontot ad a Beney-líra megértéséhez, de épp annyira megmutatja a félreértések, a meg nem értés kockázatát is. De mintha ez is ennek a költészetnek a természetéhez tartozna. Az, hogy itt többről van szó, mint irodalmi szövegek megértéséről. Beney Zsuzsa költészete valóban távol tartja magától olvasóját, amennyiben nem kínálja fel számára eleve a műélvezet elviselhető könnyűségét, ez a távolság azonban — s ez már a befogadás mikéntjének kérdése — perspektívát is nyithat azokra a dolgokra, melyeket ez a líra megszólaltatni kíván. „E költészetben nincsen semmi más, mint a végső dolgoknak állandó jelenléte” — írja méltatásában Margócsy István.²⁴ A befogadás tétje tehát igen nagy, ugyanis az igazi kérdés, hogy képesek vagyunk-e elidőzni ezeknek a „végső dolgoknak” a szemlélésénél. Vagy más szavakkal fogalmazva: hajlandók vagyunk-e a biztos eltévedés tudatában is belépni saját belső labirintusunkba.

²⁴Margócsy István: *A Szépirók Társasága díjai*. Élet és Irodalom, 2006. június 2., 11.

IZSÓ ZITA

földszíntes mennyország

*mindenem odaadnám a háború árváinak, özvegyeinek.
csak egy dolgot nem áldozhatok fel, azt muszáj megtartanom:
kezemben van még egy marék pofon —
erre vigyázok, amikor kerülöm ellenségeim.
még téged sem gyűlöllek. azért küldtél el
magadtól ilyen messzire,
hogy üzeneteid borítéka legyen
például annak, amit karácsonykor mondtál.
hogy az emberek önzők. hogy mind ilyen.
nincs már nő, akiben lenne még egy jászolnyi hely
és ott van az az övezet is,
ahol pont úgy, ahogy a gyerekek a hógolyókat eldobják
útnak indulnak felénk a bombák
és benne a katonák, akik hősiiesen kitartanak,
akár a kötél az akasztott ember súlya alatt
csak a kegyelemig nem szabad feladni,
mert idővel úgyis tiszteletreméltóvá öregszik
minden halott
és ponttá kopott vessző fejezi be majd
ezt az utolsó mondatot.*

az angyalok soha nem esznek

*rád várva már húsz perce vagyok hajléktalan. rekord.
a nappal kulcslyuka az égen a hold.
az utcán kolduló gyerekek
egymást kergetik.
úgy bámulják őket az ablakok,
mint halott ember nyitva felejtett szemei —
a gyerekek ezután papás-mamást kezdenek játszani, önfeledten,
a kötelezettségek minden terhe nélkül,
mert tudják, hogy egy hűségnyi időhöz*

ők már úgysem lesznek soha
elég öregek.
bennünk meg csak legyen nyugodt.
nyugodjék békében
a lelkiismeret.

TURAI LAURA

Tükör

Fényező órák tükörharmata.
Csüng a növényről sötétzöld igazság
nincs alkony már csak egyre gyűlő reggel
hervadó tollukat büszke pávák mossák

felszűrják az eget
hibátlan hegyükkel
földre pontosított felhőkarcolók
s kacag babaarccal
az esti villamosság
míg felcsillan szemedben
a mondhatatlan út

Felhőfehérben

Öröm
aranyló arcok esti fénye
s amint a fűre csúszik alkonya
ne nézz nagyítóval a véghetetlen égre
hajszálerek vezetnek oda

Boldogság:
hogyan tudom, bármit teszel
nem tűnhetsz el fullasztó fehérben —

ahogy felhők táncát a folydogáló fényben
úgy figyellek tétlen az almaálmú télben.

A bolsi

Krúdy-remake*

1973-ban született Budapesten. Egyetemi tanulmányait a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Társadalomtudományi Karán, politikatudomány szakirányon végezte.

*A történetet eredetileg Krúdy Gyula írta meg, s 1925-ös *A tegnapok kódlovgajjai* című kötetében meg is jelent. Ám ha a filmművészetben létezik *remake*, miért ne lehetne az irodalomban is?

A szokottnál feketébb és szokatlanul hűvös volt az éjszaka. Az égbolton egyetlen csillag sem látszott, noha a takarékosági rendeleteknek megfelelően a közvilágítás java részét nem kapcsolták föl. Az Andrassy út majdnem olyan sötét volt, akár az alatta húzódó alagút: alig pár lámpa pislákol rajta, ráadásul azok is inkább az Oktogonhoz közeli részen, mintha akik a Városliget felé, a villanegyedben laknak, úgyis tudnának maguknak világításról gondoskodni.

Krúdy Gyula hírlapíró csoszogó léptekkel botorkált a tetet-lelket egyaránt nyomasztó feketeségben, és már többször megbánta, amiért a Japán kávéházban akként határozott, hogy mivel nem megy messzire, inkább nem fogad kocsiszt — az embernek (különösen egy ifjú feleség és egy csecsemő mellett) úgyis nap mint nap a fogához kell vernie a garast, ott kell spórolni hát, ahol csak lehet. A nagy takarékoságban aztán háromszor is majdnem hasra esett, egyszer pedig úgy nekiment egy — megítélése szerint — rossz helyre tett padnak, hogy azt hitte, a lába darabokra tört, percekbe tellett, mire folytatni tudta az utat. Holott (emlékeztette rá magát) színjózan volt: egyrészt alkoholtilalom idején meglehetősen nehéz és veszélyes vállalkozás berúgni, másrészt úgy gondolta, nem volna bölcs és ildomos éppen akkor kockáztatni, amikor egy parancsnak fölérő meghívásnak tesz eleget. Mindezek tetejébe fázott, amit furcsa érzés volt nyáron megtapasztalni, még neki is, aki pedig hozzászokott ahhoz, hogy az éjszaka nagy részét, netán teljes egészét az utcán, vagy legalábbis lakáson kívül tölti. Az idejét se tudta, mikor borzongott utoljára ennyire, akkor talán, amikor valahol Körmöcbánya fölött, egy nevesincs kisvárosban záróra címén kitessekelték abból a vendéglőből, ahol az éjszakát szándékozott tölteni, úgyhogy ott állt egy szál kabátban a hideg éjszakában, egy ismeretlen településen, ahol sem kávézó, sem étterem, se bordély nem üzemelt éjfél után.

Ám ez olyan régen történt, alig-alig őrzött belőle valamit az emlékezet. Lehet, hogy naptár szerint pár éve csupán, azóta azonban annyit fordult a világ kereke, és oly mértékben mozdultak el az addig bizonyosnak hitt sarokkövek, hogy a néhány esztendővel ezelőtti emlék immáron valahol a történelem sűrű szövete mögött lapult. Most nyár volt és sötét és hideg. Krúdy Gyula fázott, és nem látott az orra hegyéig sem. Amennyire csak lehetett, szoroson összegombolta magát a felöltőt — márpedig lehetett, a takarékosági rendeleteknek és a nemzetközi gazdasági blokádnak köszönhetően az embereknek egyszerűen eltűntek a súlyproblémáik —, a borzongáson azonban sem ez nem segített, sem az, hogy a nyomasztó feketeség dacára a hírlapíró igyekezett megszaporázni a lépteit. Ha lett volna ideje és ereje ilyes-

mire, bizonyára elgondolkozott volna azon, hogy vajon azért fázik-e, mert szokatlanul hűvös az éj, vagy inkább a reá váró és egyelőre rejtélyes ismeretlenségbe burkolózó dolgok okán. Nem akart azonban töprengéssel vesződni, mondván, egyrészt minden hamarosan ügyis kiderül, másrészt haladnia kellett, hiszen nem láthatta előre, hogy a végtelenül sötét Andrassy út még mennyi veszélyt rejteget magában, illetve hogy mennyi időbe telik még elérni úti célját.

Járt már korábban is a Kohner-villában. Igaz, csak a földszintjén, a cselédlakásban, ahol Heltai Jenő húzta meg magát — az emeleten soha. Amikor a báróék még ott laktak, azért nem, később pedig, miután a család ismeretlen helyre távozott, és Heltai Jenő beköltözött a földszinti két szobába, az emeleti ablakok mindig sötétek voltak, és jókora lakat lógott a bejárati ajtón. Meglepődött hát, amikor a botorkálást követően végre odaért a villához, és azt látta, hogy fényárban úszik az emelet. A meghívóra (már ha lehet így nevezni azt az írásos, parancsnak tekinthető fölszólítást, amit egy bőrkabátos alak kézbesített a Kéthly-vendéglőben) persze rá volt írva a cím, ám Krúdy Gyula azt gondolta, hogy Heltaihoz kell mennie; csodálkozott is, hogy micsoda dolog ez már megint, Heltaihoz meghívóval érkezni, mégpedig az írói direktórium bizalmasnak és titkosnak minősített utasítására, aztán ahogy megpillantotta az emelet világító ablakait, egyszeriben rádöbben, hogy itt nem Heltai Jenő meglátogatásáról lesz szó, hanem valami egészen másról.

Csöngetésére rég nem látott libériás inas jött ki a villából és nyitotta ki a kaput. Krúdy Gyula megint nagyot nézett, aztán úgy döntött, hogy aznap inkább nem csodálkozik többet. Csikorgott a hófehér kavics a lábuk alatt, ahogy az orgonabokrok közötti ösvényen lépdeltek az épület bejárata felé. A hírlapíró meg akarta kérdezni az inastól, hogy elkésett-e, végül úgy döntött, hogy ezt inkább Heltai Jenőtől kérdezi meg, aki már ott állt a bejárat előtt, és komor méltósággal kezet szorított vele.

— Mi ez az egész? — kérdezte Krúdy Gyula, mire Heltai Jenő alig észrevehetően megrántotta a vállát:

— Én se tudom.

— Estélyt rendezel? — próbált viccelődni Krúdy Gyula, noha mindketten úgy érezték, hogy ez most nem az az alkalom, amit el lehetne tréfával ütni.

— Hogyne. Olyat, amin magam is vendég vagyok.

Odabent kiderült, hogy a hírlapíró nem hogy nem késett el, de elsőként érkezett. Azt hamar tudták állapítani, hogy mindketten ugyanazt a meghívót kapták, ám hogy rajtuk kívül még kiknek szólt a parancs, arról legalábbis egyelőre fogalmuk sem volt.

— Kérlek szépen, én lepődtem meg a legjobban, amikor azt olvastam, hogy ekkor és ekkor jelenjek meg itt, a villa emeletén, lehetőség szerint minél jobb öltözetben — magyarázta Heltai Jenő. — Ma egész nap ki se mertem nézni, nehogy olyasmit lássak, amitől megijedek. Este pedig lefürödtem, megborotválkoztam, előhúztam

azt a frakkot, amit néhány éve kártyán nyertem a Szirmay bárótól, és följöttem ide. Akkor már fényárban úszott a lakás. Csak abból mer-tem következtetni, hogy itt mások is lesznek, hogy gondolom, nem az én fogyasztásomra szántak ennyi bort és szendvicset.

A tálcákhoz egyelőre nem nyúltak, helyette a zsúfolt könyvespolcokat nézték meg, s együtt sóhajtoztak a boldog 19. századon, illetve azon, hogy mennyire kár, hogy véget ért, és itt hagyott maga helyett egy retteneteset. Flaubert, Jókai, Mikszáth és Maupassant kötetei sorakoztak egymás mellett, mind eredeti nyelven, első kiadásban, de nem hiányozhattak a költészet, a dráma és a próza egyéb nagy klaszszikusai sem. Éppen nagy érdeklődéssel lapozgattak néhány eredeti Dickens-füzetet, amikor a libériás inas hangtalanul, komor árnyék-ként megjelent az ajtóban, majd félreállt, és beengedte Osvát Ernőt.

—Tán nem csöngettél? — érdeklődött föl-vont szemöldökkel Heltai Jenő.

— De csöngettem — bólintott Osvát Ernő.

A kezében azt a jól ismert aktatáskát szorongatta, amelyben a szerkesztőségi ülésekre szokta vinni a kéziratokat. Vagy legalábbis vitte valamikor.

— Én nem hallottam semmit — csóválta a fejét Heltai.

— Én se — tette hozzá Krúdy. — Bár az igazsághoz hozzátartozik, hogy nem is nagyon figyeltünk rá.

— Hát, figyeljete! — intette mindkettejüket Osvát Ernő. — Az ember manapság soha nem lehet elég éber.

Osvát szellemi táplálék helyett inkább a szendvicseket részesítette előnyben, így otthagyták a polcot, és odasétáltak az asztalhoz. El kellett ismerniük, hogy a láthatatlan személyzet kiváló munkát végzett: a szendvicsek frissek és ízletesek voltak. Némelyikre még kaviár is került.

— Egyébként mit fognak velünk tenni? — csámcsogott Osvát Ernő. — Megettetnek, aztán mindenkit főbe lönek?

Senkinek nem volt kedve nevetni, túlságosan is komolyan és valóságosnak hangzott.

— Én azt se tudom, ki jön még — jegyezte meg Heltai Jenő.

— Hát nem te vagy a házigazda?

— Nem.

— Nem itt laksz már?

— De itt lakom. A földszinten. Viszont az emeleten most járok először.

— Én már jártam itt — mondta Osvát Ernő. — Még a Kohne-réknél. Igen gazdag família volt. S nagyon szerették a kultúrát. Bőkezűen szerették.

Ezt hallván Krúdy Gyula megint Osvát ismerős aktatáskájára pillantott. Lapos volt. Mint az utóbbi időben mindig.

— Még mindig nincs szó arról, hogy a Nyugat megjelenhessen megint?

— Nincs — válaszolta egész nyugodtan Osvát Ernő.

— Pedig Az Embert újraindították. Onnantól csak egy lépés lenne.

— Azért elég nagy lépés... Különben pedig Az Ember a szociáldemokratáké. Kunfiék propagandája. Diktatúrán belüli ellensúly a Mával szemben. Már mintha a diktatúrában olyan sokat számítának az ellensúlyok.

Krúdy önkéntelenül körbenézett. Meglepődött, hogy Osvát Ernő ilyen bátran beszél.

— A Mának nemrégiben Kun Béla is nekiment. Összerúgták volna a port Kassákkal?

— Nem ment neki, csak szocialista bírálóiban részesítette. Hogy a munkásoknak túl elvont az efféle művészet. Nem értik meg, amit olvasnak. Az ilyesmivel csak elrettentik a tömegeket az olvasástól.

— Ebben igaza van.

— Hát persze. Igaza lesz, amint a tömegek elkezdenek olvasni. Addig viszont miről beszélünk? Szerintetek ezt ki lehet már bontani?

Heltai Jenő bizonytalanul bólintott. Osvát Ernő kinyitott egy üveg francia pezsgőt. Töltött mindhármuknak. Kiváló pezsgő volt. Még a háború előttről.

— A kávéházak is csak rejtegetik ezeket — csettintett elégedetten a nyelvével Osvát Ernő. — Jobb időkre várva.

— Arra várhatnak — mondta Krúdy Gyula, és megint körülnézett.

— Hallottátok, hogy a Stromfeld lemondott?

— Kicsoda? — kérdezte Heltai Jenő.

— A hadsereg vezérkari főnöke. Nem ért egyet a visszavonulással.

— Azzal én se értek egyet — jelentette ki Krúdy.

— Hát persze, hogy nem — mondta Osvát. — Te felvidéki vagy, pont te értenél egyet? Különben egyikünk se ért vele egyet. De hiába, mert kiürítik a Felvidéket. Vagy már ki is ürítették. Nem vagyok naprakész a hadi jelentésekben. Mindenesetre nem tudom, ti hogy vagytok vele, de szerintem néhány hét, és itt az antant. Van, aki már érzi jövetelének előszelét. A Károlyi például már meg is szökött.

— Melyik Károlyi?

— A Mihály. A családjával együtt elhagyta az országot.

Krúdy Gyula kinyitotta a száját, hogy mondjon erre valamit, végül nem talált megfelelő szavakat, és csöndben maradt. Homályos, körvonalazatlan gondolat formájában az a futott át a fején, hogy itt valami visszavonhatatlanul véget ért. Károlyi Mihály a háború előtti világ utolsó képviselője volt a maga szocialista nézeteivel együtt. Bármilyen is jön ezután, egészen más lesz, mint ezelőtt.

— De az unokafivérének sem megy jól — folytatta a szemlátómást kitűnően tájékozott Osvát Ernő. — A franciák lemondatták a szegedi kormány éléről. Merthogy túl reakciós. Kénytelen volt megválni a miniszterelnökségtől.

— S ki lett helyette?

— Egy számomra tökéletesen ismeretlen személy. El is felejtetem a nevét. Polgári származású egyénekre cseréltek néhány föld-

birtokost meg katonatisztet. Hátha az antant így jobban támogatja őket. Mert amaz a monarchiát se akarja visszaállítani.

— Nagyon jól értesült vagy, Ernő.

— Ti talán nem jártok kávéházba? Az ember ott többet tud meg, mintha csak Népszavát vagy Vörös Újságot olvas.

— Nem félsz?

— Mitől félsz?

Krúdy vállat vont.

Ebben a pillanatban megszólalt a csengő: Ambrus Lajos és Kóbor Tamás érkezett. Ők se tudtak semmit arról, hogy miért és kinek a jóvoltából vannak itt. Kóbor Tamás viszont az egyik asztalon fölfeledezett egy doboz finom szivart, aminek nagyon örült.

— Ha nem Heltai a vendéglátó — mondta, miközben megpróbált a zsebéből előhalászott gyufából tüzet csiholni —, akkor nyilván az írói direktórium. Az ő fejléces papírjára írták a levelet. A fenébe már! Ócska vacak — eldobta a vörös csillaggal ékesített gyufásdobozt.

Osvát Ernő öngyújtót vett elő. Tűzzel kínálta Kóbort.

— Az nem lehet. Én is benne vagyok az írói direktóriumban, és nem tudok semmiről.

— Mert te reakciós, polgári személy vagy — mondta Kóbor. — A Móriczot kéne kérdezni. Az benne van mindenben. Ő bezzeg nincs itt.

— Móricz? Miért pont a Móricz? — érdeklődött Krúdy Gyula.
— Mi a gond vele?

Kóbor Tamás helyett Osvát Ernő válaszolt:

— Gond egy szál sincs, kérlek szépen, mindössze arról van szó, hogy tudottan a Zsiga markolja föl a legnagyobb honoráriumokat az új kifizetési rendszerben. De nyilván megérdemli, hiszen egészen kiváló tollforgató. Egy szavam sincs ellene.

Innentől fogva folyamatosan szólt a csengő. Írók, költők, kritikusok, szerkesztők érkeztek sorban egymás után, egymás kezébe adva a kilincset. Többségük komor arccal. Nagy Endre például azt a hírt hozta, hogy a Steinhardt mulatóban letartóztattak két humoristát.

— Pedig csak egy poén volt — mesélte. — Mondjuk, szó se róla, igen jó poén, bár nem túl eredeti, én már hallottam korábban, másoktól és másról, sőt az se kizárt, hogy én is előadtam annak idején Váradon. Hogy a Steinhardt Géza néz lefelé a földre, erre kérdi a Rott Sándor tőle, hogy mit néz. Azt mondja a Steinhardt, hogy a komája, Kun Béla képét. Kérdi erre a Rott: de hát komám, miért lefelé nézel, miért nem akasztod inkább föl? Igen jó poén volt, de a közönség nem mert nevetni. Azután meg végképp nem, hogy fölment a nézőtérről a színpadra néhány Lenin fiú, és már vitték is el mind a kettőt.

Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes szokás szerint egyszerre érkeztek. Városszerte tudott dolog volt, hogy az addig mindig jó kedvű Frici imádott felesége halála után teljesen összeomlott, és hónapok óta nem találja régi önmagát, így hát a barátja istápolja és támogatja. Ezúttal azonban a többiek meglepődve konstataáltak, hogy

Kosztolányi Dezső sincs jó bőrben: arcán ugyanazt a mélabút vélték fölfedezni, ami a Karinthyéra is rátelepedett jó fél évvel azelőtt.

— Úgy látszik, ragályos — jegyezte meg Heltai Jenő, miután előzékenyen töltött a kollégájának a mézédés francia pezsgőből.

— Kérlek, ne is beszéljünk róla — legyintett Kosztolányi Dezső a pohár nélküli kezével. — Tényleg nem vagyok jó passzban. Olyan nyomasztó nekem ez a nyár. Csupa rossz dolog történik. Ma például baljós híreket kaptam a Jóskáról.

— Miféle Jóskáról?

— Az unokafivéremről.

— Tényleg? — fordult oda a név hallatán Fenyő Miksa. — Már milyen régen nem hallottam felőle! Annak meg az idejét se tudnám megmondani, hogy utoljára mikor találkoztam vele. Hát hogy van a jó öreg Csáth Géza?

— Rosszul. Nagyon rosszul — csóválta a fejét Kosztolányi Dezső. — Kiújult a betegsége, mégpedig ezúttal igen súlyos formában. Ráadásul lent van Szabadkán, intervenció területen, ahová most le se tudok menni. Vagy ha lemegyek, utána nem jöhetek vissza.

— Egyikünk sincs jól mostanában — mondta Ambrus Lajos. — Ezek nem azok az idők, amikor jól lehetne lenni. Legföljebb keveseknek — elhallgatott, és ijedten körbenézett, pontosan úgy, ahogyan valamivel korábban Krúdy.

Nem tudni, mennyi idő telt el. Senki nem figyelte az órát, a társaságban pedig könnyebben múltak a percek. A szendvics fogyott, akár csak a pezsgő és a bor, ám az továbbra sem derült ki, hogy miért és ki rendelt ennyi irodalmárt ide. Egészen addig, amíg megint ki nem nyílt a hall ajtaja, és megjelent egy meglehetősen viseltes ruhájú, drapp öltönyös, gyűrött gallérú, kopott nyakkendő, kissé csúnya, pufók arcú fiatalember vaskos ajkakkal és gyér hajjal, fölfelé kunkorodó cipőben, s azt mondta az éppen a bejárat mellett szendvicset majszoló Krúdy Gyulának, aki kíváncsi pillantásokkal méregette az új jövevényt, és azon gondolkodott, hogy vajon ki lehet ez, hogy:

— Mi már ismerjük egymást, Krúdy úr.

Kezet nyújtott. Krúdy Gyula megrázta, és nem tudta eldönteni, milyen ez a kézfogás. Egyszerre tűnt puhának és erősnek.

Nem szólt túl hangosan ez a mondat, mégis betöltötte a Kohnervilla hallját. Mindenki odanézett, a társalgás elhallgatott. A hosszú pillanatokra beállt csöndet végül Osvát Ernő törte meg:

— Kun elvtárs... Maga itt? Egyedül jött?

Az utolsó kérdés óhatatlanul csúszott ki és aggodalommal volt tele. Kun Béla mosolyogva pillantott a háta mögé, ahol csupán a libériás inas álldogált.

— Én nem látok itt senkit, szerkesztő úr. Csak magukat. Aminek viszont nagyon örülök. Köszönöm, hogy elfogadták a meghívásomat. Megengedik, hogy csatlakozzam?

Hamar kiderült, hogy noha többen legalábbis emlékeik szerint most találkoztak először vele, Kun Béla mindenkiről tudta, hogy

kicsoda. Persze — merengett el ezen később Krúdy Gyula —, nincs ebben semmi meglepő: mielőtt politikára adta a fejét, Kun Béla kezdő újságíró volt, aki mindenkit ismer vagy ismerni akar, ám őt senki nem ismeri, legföljebb annyira, hogy a szerkesztőségekben barátságosan megveregetik a vállát, és amikor megpillantják egy kávéházban, valahonnét dereng a személye nekik. Föltéve, ha Kun Béla járt bármikor is kávéházban. Krúdy Gyula nem emlékezett, hogy akár az Abbáziában, akár a Japánban, akár a Centrálban, akár a Hadikban találkozott volna vele.

Az is rövidesen világossá vált, hogy miért hívta őket össze a Forradalmi Kormányzótanács külügyi népbiztosa, aki különben néhány hete a Vörös Hadsereg helyettes főparancsnoki tisztét is viselte. Tőle szokatlan módon nem politizálni akart. Hanem az irodalomról beszélgetni. Vagyis inkább beszélni, hiszen a többiek nemigen szólaltak meg — körbeállták a nagy, öblös fotelt, amelybe Kun Béla egy tányér szendvicssel betelepedett (se bort, se pezsgőt nem ivott, nem kis elismerést vívva ki ezáltal, hogy lám, végre egy miniszter, aki betartja a saját kormánya rendeleteit), és hallgatták olykor terjengőse sikeredett, ám a rögtönzés dacára is okosan, jól megszerkesztett és megfelelően strukturált mondatait. Melyekben az irodalom új rendszeréről esett szó, ami még tavasszal, mindjárt a proletárdiktatúra megalakulásakor megszületett, és azóta legföljebb finomítások történtek rajta, azonban úgy tűnik, az írók és az irodalmárok nincsenek egészen tisztában vele, és nem használják ki a szisztéma adta kiváló lehetőségeket. Pedig végre itt a kiváló alkalom: nem kell a közönség és a szerkesztők kegyeit keresni és mindenféle elvárásoknak megfelelni, napi megélhetésért az újságoknál kuncsorogni, hiszen a proletárdiktatúra a saját kezébe vette az írók és az irodalom sorsát azzal, hogy létrehozta az írói direktóriumot és választmányt, ami az íróknak ezentúl rendszeres honoráriumot fizet, akképpen, hogy a tervként leadott és megírandó könyvekre előleget is föl lehet venni, ezáltal biztosítandó a nyugodt alkotás föltételeit. A könyvek kiadását is az állam vállalta magára, miáltal elmúlik a veszély, hogy értékes művek kallódnak el csupán amiatt, hogy a megjelentetésük esetleg nem felelne meg bizonyos piaci érdekeknek. Egy írónak sem áll hát többé érdekében, hogy a sikerre vadászra olcsó fércműveket írjon, mivel nincs kiszolgáltatva se a kiadóknak, se az olvasóknak. Az írói direktórium listába vette, hogy ki számít írónak és kitől várhatóak értékes alkotások, azok a tehetségek pedig, akik a kapitalizmus ingoványában nem tudtak talajt fogni, most a szocialista állammal kötött tisztességes és méltányos szerződés alapján nyugodtan dolgozhatnak. Temérdek írói érték fog így átmentődni és a felszínre kerülni — magyarázta Kun Béla a fotelből, hozzátéve, hogy még az se elvárás, hogy az irodalom a szocializmusról és a proletárdiktatúráról szóljon, egyedül annyit kérnek, hogy ne lázítsanak a tanácskormány ellen.

— Csak hát az a helyzet, író urak — végig urazott, föl is tűnt mindenkinek —, hogy mi sokkal nagyobb aktivitást vártunk. Azt re-

méltük, hogy az új rendszer adta szabadság kiváló alkotások tömegét hozza majd el, miután levettük az irodalomról a kapitalizmus terheit. Önök azonban hallgatnak. Tisztelet a kivételnek persze, hiszen vannak az itt lévők között olyanok, akik nagyon jól tudják, hogy minden nehézség ellenére az írói direktórium működik és teszi a dolgát. Én viszont azért jöttem el ma este Önökhöz, író urak, hogy megkérjem magukat: legyenek kicsit kezdeményezőbbek. Hogy egészen pontos legyek, anélkül, hogy senkit ne bántsak meg: nem szeretném, ha másodrendű alkotásokra áldoznánk az állam pénzét. A proletárdiktatúra szerződést kínál Önöknek, most magukon a sor, hogy lépjenek. Az emberek kultúrára szomjaznak. Olyan kultúrára, amit a burzsujok és az imperialisták eddig elzárta tőlük. Mi megadjunk a lehetőséget az embereknek a művelődésre és a kulturált szórakozásra, kérem, hogy tegyék ezt Önök is!

A népbiztos elhallgatott. A Kohner-villa hallját csönd ülte meg. Valahol az egyik szobában falióra kakukkolt. Aztán bejött nesztelen léptekkel a libériás inas, és egy újabb tálca szendvicset helyezett az asztalra a kiürült helyett.

Osvát Ernő törte meg a csöndet:

— Értjük, miről beszél, Kun... elvtárs — a megszólítás előtt egy pillanatnyit tévovázott, hogy mit is ildomos az „úr”-ra válaszolni. — Voltaképpen meg is kell köszönnünk a diktatúra eme nemes gesztusát...

— Félreért, Osvát úr! — szakította félbe Kun Béla. — Gesztusról szó nincs. Ez szimpla törvényszerűség. Így kívánja a történelmi szükség. Mi csupán hallgatunk az idő szavára.

Osvát Ernő udvariasan megvárta, hátha a népbiztos és helyettes főparancsnok akar még mondani valamit, azután folytatta:

— Egyszóval, csupán azt akartam kérdezni, hogy amennyiben megvan a lehetőség a művek írására, úgy lesz-e mód azok publikálására is?

Fenyő Miksa gyorsan a nagyasztal felé fordult, és levett róla egy szendvicset.

— Persze, hogy lesz — Kun Béla hangjában érkezése óta először némi ingerültség csengett. — Különbem mi értelme lenne az egésznek, ha a maguk alkotásai nem jutnának el az olvasóhoz? Megmondtam: a proletárdiktatúra a saját kezébe veszi a könyvkiadást. Önöknek annyi a dolguk, hogy bejelentik az írói direktóriumnak, hogy milyen művet szándékoznak megírni. Erre előleget is fölvehetnek. Már akár holnap, illetve — az órájára nézett — ma reggel is. Magukon a sor. Amennyiben Krúdy úr például, teszem azt, a felvidéki hadjárat emlékére regényt óhajt írni a Felvidékről, ezt bejelenti a direktóriumnak, megkapja a pénzt, és a nyugodt megélhetés tudatában szépen leül és megírja a művet. Amit aztán a tanácskormány fog kiadatni. Ez ilyen egyszerű. Csak élni kell vele.

A megszólított Krúdy Gyula tőle szokatlan módon egészen elpirult.

— Értem én, Kun elvtárs — folytatta Osvát Ernő. — Csakhogy ez a dolog, ha jól látom, a könyvkiadásra vonatkozik. Ám mi van az új-

ságokkal és az egyéb lapokkal? Hiszen maga dolgozott ebben a szakmában, tudja jól, hogy nem jelenhet meg minden könyvként, vannak kifejezetten a napilapok és a folyóiratok számára íródott művek.

— Léteznek újságok és folyóiratok. Természetesen lehet azokba is írni.

— A meglévőkhöz?

— Hova máshova?

— Úgy értem: az előbb tárgyalt rendszer vonatkozhat lapok és folyóiratok kiadására is?

Fenyő Miksa (még mindig a fal felé fordulva) abbahagyta a szendvics majszolását.

— Ez a kérdés hosszabb megfontolás tárgyát képezi, szerkesztő úr — felelte nyugodt hangon Kun Béla. — De ígérem, hogy amint kicsit rendeződnek a dolgaink, meg fogjuk vizsgálni az ügyet.

Azzal fölállt, jelezvén, hogy az est hivatalos része véget ért. Ismét a tálcához lépett, és levett róla egy szendvicset. Előtte barátságosan megveregette Fenyő Miksa vállát, aki biccentett, és újra forgatni kezdte a szájában a falatot.

A hangulat lassan oldódni kezdett. Néhányan körbevették Kun Bélát, és az új rendszer részleteiről faggatták. Heltai Jenő arról érdeklődött, hogy ki és mi alapján állította össze a ma esti meghívottak listáját. Kun Béla erre azt válaszolta, hogy ő személyesen, azután, hogy áttanulmányozta az írói direktórium eddigi kifizetéseit, és a névsort összevetett azoknak a neveivel, akiket ő a saját tapasztalatai alapján úgymond számon tart. Közvetlen volt és barátságos. Mindenkihez akadt egy jó szava, és mindenkiről tudott mindent. Csupán egyszer komorult el az arca, amikor kiderült, hogy a Babits nem jött el, de akkor is csak egy pillanatra, majd annyit mondott: „Na, mindegy”, és már túl is lépett ezen. Az irodalmárok is kezdtek megnyugodni, páran már azt latolgatták, hogy mely művükre vegyenek föl mielőbb előleget.

Aztán egyszer csak föl pattant a hall ajtaja, és néhány bőrkabátos, fegyveres férfi lépett be rajta. Mindnyájan a Lenin fiúk mívesen megmunkált jelvényét viselték. Azt, amit Szamuely Tibor hozott Moszkvából, Lenin elvtárs ajándékként.

Mert köztük voltak persze ő is: Szamuely Tibor. Kun Bélával elmentében őt valahogy szinte mindenki azonnal fölismerte. Vagy legalábbis megérezték, hogy ő az. Megállt néhány lépésnyire a hall bejáratától, csípőre tette a kezét, és metsző tekintetével végignézett a bent lévőkön. Emberei két oldalt fősorakoztak mögötte. Volt, aki elővette az övtáskájából a revolvert, de egy bajonett is szegeződött az irodalmárok felé.

Egyszeriben nyoma sem volt a felhőtlen hangulatnak.

— Tibor! — fogadta őszinte csodálkozással a láthatóan számára is váratlan vendéget Kun Béla. — Szamuely elvtárs! Hogy kerülsz ide?

— Jól vagy, Kun elvtárs? — kérdezett vissza felelet helyett Szamuely Tibor.

- Nem is lehetnék jobban. De te mit csinálsz itt?
- A titkárnőd árulta el, hogy hol lehet téged megtalálni. Azonnal idejöttem. Reméltem, hogy még nem késő.
- Ha arra célsz, hogy van-e még a szendvicsekből, úgy talán nem még időben érkezted... De miről beszélsz?
- Szamuely Tibor közelebb lépett Kun Bélához.
- Válthatnék veled négy szemközt néhány szót, Kun elvtárs?
- Az író urak az elvtársaink — felelte amaz, s közben a körülötte állók tekintetét kereste, mintha biztatást és helyeslést várna tőlük.
- Nincsenek előttük titkaink.
- Én azonban, amit mondanék, csak veled szeretném megosztani.
- Kun Béla rövid habozás után megindult feléje. Szamuely Tibor határozott mozdulattal karon fogta, és szinte kirángatta az előszobába. A hallban csak a Lenin fiúk maradtak, fegyverrel a kezükben, szemben az írókkal, költőkkel, kritikusokkal és szerkesztőkkel.
- Tudod, én akkor azt vártam, hogy a Szamuely elordítja magát az előszobából, hogy „Tűz!” — mondta Kóbor Tamás hazafelé menet Krúdy Gyulának. — A bőrkabátosok pedig szépen halomra lőnek bennünket, egyszerűen és végérvényesen megoldva az irodalmi problémákat.
- Krúdy Gyula aggodalmasan pillantott előre. Ezen az estén többször is úgy találta, hogy túl hangosan mondanak ki olyan dolgokat, amiket legfőlegb suttogva volna ildomos. Vagy inkább úgy sem. Szerencsére a motor elég zajos volt, az abroncsok is pattogtak a kövezeten, sem a sofőr, sem az odakint a karosszériába kapaszkodó vörösörök nem hallhattak kettejük párbeszédéből semmit.
- Kun Béla autókat bocsátott a rendelkezésére azoknak, akik messze laktak az Andrássy úttól. Az irodalmárok pedig nem győztek ámuldozni azon, hogy mennyi szolgálati járműve van a Forradalmi Kormányzótanácsnak.
- Na de mi lehetett az a rettenetes nagy államtitok, ami miatt a Szamuely ránk törte az ajtót?
- A Frici hallott valamit.
- A Frici? — csodálkozott Krúdy Gyula. — Miért pont a Frici?
- A Kunnal állítólag régóta ismerik egymást. Családilag is. Dolgoztak együtt az egyik lapnál, vagy mit tudom én. S a Kun most megsúgta neki, hogy meg akarták ölni. Merényletet terveztek ellene. Ezt neszelte meg a Szamuely, és azért jött, hogy megakadályozza.
- Szörnyű — csóválta a fejét Krúdy Gyula. — Rettenetes világban élünk.
- Abban bizony. Ráadásul a Frici szerint valami belső emberek esküdtek össze. A népbiztosok közül.
- Egyszerre kezdtek kacagni. Maguk se tudták, miért. Először nevettek ezen az estén és éjszakán.
- Az autó a Ferenc körúton haladt.
- Te nem a Margitszigeten laksz? — Kóbor Tamás kinézett az ablakon.

— Most nem. Biztonsági okokból. Aki ott lakott, azt mind letartóztatták. Hanem hallod-e — az autó megállt a megadott házszám előtt, úgyhogy Krúdy Gyulának egyszeriben suttogóvá vált a hangja —, nem tudod, hogy illik ilyenkor: adjak neki jattot?

Kóbor Tamás a sofőrre pillantott:

— Persze, kérlek, adjál.

— Na de ez mégse konflis, hanem kormányzati autó...

— Na és? Elhozott ide.

— Te tovább mész?

— A Lágymányosra.

— Fogsz adni?

— Fogok.

Krúdy Gyula biccentett, sebtiben megszorította Kóbor Tamás kezét, majd előrenyújtott egy bankjegyet. A sofőr megnézte, hogy mindkét oldalára nyomtatva van-e (volt), majd zsebre vágta.

— Hálásan köszönöm, méltóságos uram — morzsolta a fogai között. Krúdy Gyula ijedten nézett a vörösörökre: nem látszott rajtuk, hogy meghallották.

Kiszállt Kun Béla autójából, és csakúgy, mint amikor az éjszaka elkezdődött, megpróbálta összébb húzni magán a felöltőt. Hűvös volt a júliusi hajnal.

MIRIAM VAN HEE

történet

Miriam Van Hee flamand költőnő Gentben született 1952-ben. Orosz költészetet tanít, Oszip Mandelstam és Anna Ahmatova fordítója. 1996-os, *Achter de bergen* (A hegyek mögött) című, hatodik verseskötete megjelenésekor Flamand Kultúráért díjjal jutalmazták. A belgiumi Castor Astral kiadó publikálta *Het verband tussen de dagen* (Viszonyom a napokhoz) című, 1978 és 1998 között írott verseiből válogatott kötetét kétnyelvű, flamand–francia kiadásban. Ekkor a párizsi Magazine Littéraire „az el-

*ami ott van a szemünk előtt
s nekünk álmatlan éjszakát szerez
nincs is ott a szemünk előtt*

*mi térünk vissza mindig
a vasútra, sínre, töltésre néző
szobába, hol
nem volt tapéta,
sem függönyök, így aztán
láthattuk mindig a fákat, a fűzet
melyet ki kellett vágni,
féltünk, hogy egy vihar
rádönti a tetőre
az összhangot kerestük,
de egy mukkot sem szóltunk egymásnak
arról, mit álmainkban láttunk*

*vagyis nem a szél volt
vagyis nem a fák*

múlt évek nagy költészeti felfedezéseként" méltatja. Ugyancsak francia fordítással együtt jelent meg *De bramenpluk* (Szederszüret) című, 2002-es kötete. Két lábbal jár a földön, ropant éles megfigyelő, finom, pasztelles képei szorongásról, szerelmi gyöttelemről, egzisztenciális félelmekről beszélnek.

*még éjszakánként is világos volt itt
mert a kert mögött terült el
a rendező-pályaudvar
hol a szerelvényeket kocsikra
bontották, vakvágányra tolták
s elfeledték*

*nem, nem a vonatok
s még csak nem is az azévi hideg
melytől befagytak a váltók
szüntelen hulltak a pelyhek
karomban alvó
kislányomra, kit ölben
vittem be, a kanyarban mozdulatlan
autó, egyszeriben megértettem:
még jobban kellene rá
vigyáznom, másfelől viszont*

*mindig ott az érem túlfele
hiszen a hó annyira
lassan, vigasztalóan hullott
az utak mocskát betakarta,
frissen villogtatta a nyomokat,
mik arról árulkodtak, hogy valaki
már bejött előttem itt*

iskolaudvar

Jenny Montigny festménye alá

*e kellemes helyet szemelte ki
valaki, a napfény fürdeti*

*mindenütt minden, lám: iskolaudvar
vén fák, gyerekek, kékes
árnyak, szeptemberben járunk
fejük fölött a lombok
égbolt-világossága*

*miről fecsegték?
hová tűntek vajon?
ki jött értük s a kaput
ki zárta be?
ezt a helyet festette le valaki*

*mert eltűnik úgyis
ám sebj: hisz most még látjuk őket,
a gyerekeket, a lombot,
a kellemes, napfény
fürdette helyet
a végső nagy eltűnés előtt*

téli táj vonatból nézve

*ami mozog csak füst
munkába tartó biciklista
mezőkön suhanó szemem*

*hogyan rakhatnám össze
amit útközben magam mögött hagyok
falvak és városok
deres tetők
a barázdában fácán szalad*

*meg ott van még amit nem látok
a szoba, melyben valaki
sír, akár egy gyerek, pedig
nem is gyerek*

*a vadon, melyben vadászok
erdőkerülők járnak
meg amit nem hallok, lépteik,
zörgés, lövés reggeli tájban,
szárnyverdesés, szív mélyén
vérlüktetés*

*ami mozog csak vonat
kattogó kerekek*

*a fájdalmat a tájnak
támaszkodó gondolatok
szülik*

Lackfi János fordításai

Körülvettelek, ahogyan...

MÁTYUS ALIZ

1948-ban született Zalalövön. Író, szociológus. — Részlet megjelenés előtt álló, *El se hagy* című új regényéből.

Körülvettelek, ahogyan / ezer karjával a világ, féltve, becézve, nyugtalan, / ahogy a víz, a lég, a fák. Elolvasta Illyés Gyula sorait Ozorán, s hitetlenkedett. Ilyen is volt Illyés? Vajon miért nem maradt meg benne ilyenek is? Csak azért, mert övé lett Flóra, József Attila helyett? S törlesztenie kellett? S akkor a győztesből csinált legalább költőnek egyfélét? A haza dolgaival törődő, gondolati költőt? És kész? Hát persze. S mindezt úgy, hogy lezajlott benne, elfogultsága egy neki visszas helyzetet elrendezett, s nem is tudott róla. Még jó, hogy erre is fény derült, hogy eljutott végre Ozorára. Mert az nem volt kérdéses, hogy neki József Attila, aki aggódásban túltett az anyját szem elől vesztő gyereken, féltésben a gyerekeket szülni készülő nőkn, és félelemben, a szeretetlenségtől, az egyedül maradástól, minden emberfián, a hangszerek összes húrján megszólalni tudó, igazi költő. Talán csak nagy figyelemmel nem így működnek az előítéletek. Egyik oldalon elveszünk, visszaveszünk, a másakra meg odateszünk mindent, amit csak képesek vagyunk. De hát József Attila nem volt vitás. Versei fiatalkori egyedülletben elúzták a viszonzatlan érzések elviselhetetlenségét, a legnagyobb szerelem idején kibírni segítették a másik csak helyzetekben oldódni tudó magányát. Az Ozorán egy pillanat alatt összeállt helyzetben minden oka megvolt rá, hogy mindezt észrevegye, s hozzá még, hogy bizonyára a költőfejedelem Illyésnek is törlesztett a sose ünnepelt József Attiláért. Emberek vagyunk, hátha múltott is rajta.

Gyerekkori beidegződése volt, hogy a vesztesek oldalára állt. De az ok akkor még csak az volt, hogy ezt a szerepet minden rezdülésében ismerte. Rá volt ugyanis osztva a bátyja mellett. Hamarosan az érdeklődését is elvesztette a győztesek iránt, s még ezt a tapasztalatát is idősb fiútestvére mellett szerezte. Rájött, kicsi fehér bojtos sapkájával a fején, hogy az ő sildes kötött sapkás bátyja győztesként nem játszótárs tovább. Nagy harcai voltak abban, hogy ne hagyja magát legyőzni. Pusztán ezért. A győztesek, rendszerint már győzelmük pillanatában úgy megváltoznak, mintha tovább már nem is ugyanazok az emberek lennének. Gyerekkori viszonylatban kijelenthető, hogy használhatatlanok. Nem csak játszani nem lehet tovább velük, de szólni se hozzájuk, és ami mindennek a teteje, még a helyzetet kiváltani sem lehet, akármely eszes dologgal. Felnőttként a győztesek egyszerűen érdektelenné lettek a számára. Ami őt az emberben kíváncsivá tette, az a bonyolultság, összetettség, varázslatos kiismerhetetlenség, a győzteseket, ahogy azzá lettek, elkerülte. Nyilván a helyzet, a győztesé, nem kínál elégséges felületét az érintkezéshez.

Vagy a győztes szerep olyan erős, lemos az emberről minden más árnyalatot. Őt az ember talányai vonzották, a győztes pedig vagy azonnal, vagy kis idő múltán elvesztette ezeket. Csak győztes lett.

Ozoran fiatalokat, felnőtteket hallgatott, verset mondtak, Illyést kötelezően, József Attilát választhatóan. (Itt így, más versenyen ellenkezőleg.) Lányok, első szerelmeiket élve, az ő verseivel versenyeztek, elmondták, előadták, a helyzet egyszerűsége lelkesítette őket. Megszólalásuk megismételhetetlen volt, mint az élet.

Kétezerhat novemberében az ozorai várkastélyban megszólaltak Illyés és József Attila és mások, kint havazott. Előző nap Simontornyán, Rácegrespusztán, Illyés helyein barangolva, a szülőhelyén, az iskolájában járva, még csak fúj a szél, de az csak úgy, ahogy a tanuján megszokta. A szél tartozott a pusztához. Napközben fúj, estére elnyugodott. Napnyugtára csak a jegyenyarók levelei billegtek, fent, de azok égi szelekben.

Az ozorai vár minden porcikája árulkodik róla, hogy megújult, megújították. S láttán az ember szíve sebesen dobog, mert hogy akkor van, mégis van, mindennek ellenére egy várkastélyunk, amelyik épen megmaradt. A várkastély méltóságteljes, kétszintes, nyeregvetős, belsőudvaros épület. S ami rajta felejtethetetlen, az az oldalán futó hosszú, fa erkély. Keresztlécei kalitkaszervűvé teszik. A teljes erkély zárt és keresztléces. Nem csak derékmagasságig, nem is embermagasságig, egészen. Kalitkában járt az a hajdani ember vára templom felőli oldalán. Mintha csak félt volna valami nagy madarat, aki elvihetné. Pedig a firenzei Filippo Scolari, Zsigmond király hadvezére volt az, és az ozorai Solyági Sándor ispán családjából vett magának feleséget. S királyi engedéllyel építette a várát, még 1416-ban. Ő a később Ozorai Pipó néven ismert úr. Aki, s akinek a felesége a kint és bent mindig nehezen legyőzhető kettősségét, emeletmagasságban, ebben a gyönyörű fakalitkában a vár erkélyén győzhették le. Micsoda szép perceket tölthettek el ott. S ha visszajárnak, mennyire meglephette őket a hosszúkás várteremből, a fal egy szép mélyedésből, Illyés Gyula festett képe alól a géphang, az Illyés hangján megszólaló *Egy mondat a zsarnokságról*, amely az ő hanghordozásával és ritmusában a 20. század legijesztőbb láttelele. Az emberről, a bekebelezettről. Kívülállóknak nincsenek. Jó időkben, ha sámánok csak egyetlen mozzanatát tárták fel a bajnak, maguk elementek, másvilágban kapcsolatot teremteni, a dolgokat elrendezni, biztatással visszajönni. De hát már maguk ők, a személyük is maga volt a biztatás. Hogy lett velünk a 20. században? S hogy folytatódik a következőben? Mert múlik-e bármi is azon, hogy aki verset mond, mennyi verset elolvas a választásig. Hogy mennyi értéstörédék és megértés-pillanat, amíg a vers megadja magát. Hogy változatai léteznek a hangnak, a mondat dallamának, míg végül megállapodik mű és újraalkotója. Hogy még akkor sem történik semmi, nincs baj, ha a verseny izgalmaiból adódóan valaki nem lehet elégedett magával, hisz aki magával jóban van, ilyen esetben harag nél-

küli. Hogy létezik a megértés, a magát szeretni tudó ember adománya. Hogy József Attila *Eszméletét*, a *Téli éjszakát*, a *Levegőt* ma is el lehet jól mondani. Hogy Illyés Gyula művét, a *Szekszárd felét* olyan nő szólaltatja meg, akinek gyerekei vannak, és a *Mint a mosolygó merénylet* előadó tudja hetyke-fiatalosan meghúzni az értékhatárokat, mert nem ismeri még a kompromisszumokat, nem kényszerült rájuk. Hogy tudunk beszélgetni, ismerkedni, egymásba fenni a szavakat, tudva, hogy nem szövünk jövőt belőle.

Simontornyán mindenre ráteszi a pontot a vár arcképcsarnoka, a környék nemeseinek portréi, a valaha mindenkinek érthető szimbólumokkal családok gazdagságáról, történetéről. A ma megfejtendő szimbólumok. A valaha ismertek, tájékozódásul, tájékoztatásul szolgálók. S Illyés iskolájában a *Puszták népéből* felidézhető sorok: „Gondolkozom, mikor volt műveltebb a puszták népe, akkor-e, midőn még hírért sem hallotta a betűnek, vagy most, amikor már hallotta? Hirtelenjében nem merném eldönteni. Most nem művelt.”

A pusztai iskola, Illyésék ma már nem álló házatól kőhajításnyira, melynek helyét kopjafa jelzi, egybe faragott fapadjaival, táblája fölött lógó feszületével, a kápolnával, ami a teremből hátrafelé kiöblösödik, ahol a tudás háza és Isten háza együtt még nem zavarták meg egymást, ahol az Illyés számára gyerekkorában maga tágította világ tágasabbá tárult, háztól házig, majd országhatárokon túl, mindig az emberi tisztességes gondolkodás lehetséges útjait járva. Meg nem spórolva magának soha semmit. Megtéve a megtehető. Eszméért, hazáért, az arra szoruló emberért. S lett-e legalább példa?

A fővárosba visszaérkezve a Keleti pályaudvar aluljárójában tanítóharmonika hangja fogadta. Mi-lá-dó (felfelé) ti-lá-dó-lá-ti-lá-fá-szó-mi. Nem jutott eszébe a szöveg, de aki tud szólalmazni, ahogy ő, Kodálynak köszönhetően, kiénekelheti, s a dalt felidézheti. Mit köszönhet, s mit köszönhetne ez az ország Kodálynak! Ha csak annyit is, amit már máig a japánok... Ez a dallam egy szentimentális sláger volt, szülei idejéből. A zenész városi szegényé lett öreg paraszt. A kalapját a fején tartotta, papírdobozába kalapozott. Nem szokott, de beledobott egy ötvenest. Az indiánok szerelnek, tőlük kellő távolságban az ölében gyerekével kéregető cigánylány, neki százast adott. Elfoglalta magát adományozással. Mint egyre többször, nem kívánt belegondolni semmibe. És épp most is, e nélkül akarta, mielőbb maga mögött hagyni a szerencsétleneket.

Haikuk

Szugita Hiszadzso (Sugita Hisajo, 1890–1946) magas rangú hivatalnok harmadik lánya volt. 1909-ben hozzáment Szugita Udai festőművészhez, Ogurában éltek, Kjusú szigetén. Költő bátyja, Akahori Gesszen vezette őt be a haiku-írás rejtelmeibe. 1911-ben született lánya később szintén haiku-költő lett Isi Maszako néven. 1922-ben férjével együtt megkeresztelkedtek, áttértek a katolikus vallásra. Az egyik legtehetségesebb japán költőnő, halála után fedezték fel igazán.

*lépteimmel
az úton száraz levelek
zizzenése jár*

*kakukk visszhangja
uralja a hegyeket
ahogy akarja*

*sulyom szedéshez
kihajolsz a csónakból
főtt sulyomszag száll*

*hajnalkavirág
piac fölött az égbolt
beborulóban*

*szabom a selymet
kölesfű kuszálódik
az ablakból*

*lámpánál varrok
a gyerek leckét betűz
ősi eső hull*

*drámát olvastam
egy téli éjszakán át
ázott az edény*

*krizantém szirma
fehérre pödrődik
rásüt a hold*

*legszebb kimonóm
lábamhoz hullik színes
övje gubancban*

*tavaszejszaka
káprázat közt találok
meg magányomat*

*letérdepelek
erényes asszony leszek
Buddha napjára*

*pillangót üztem
tavaszi hegyek között
elkeveredtem*

*számoltam hányat
út a szomszéd órája
hosszú éjszaka*

*hullott diót
szedünk vadidegennel
nem váltunk szót*

*ki gyereke sír
mintha az enyém lenne
ősi éjszaka*

*Bibliát olvasok
magamban míg szírommal
szakad az eső*

*Krizantém-ünnep
vizes hajamból fésült
záporosó*

*szélrázta szirmok
a földön csodás fürtökbe
rendeződnék*

*rideg reggelre
kelek tüzet gyújtani
jön a gyerek is*

Terebess Gábor fordításai

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

Fila Bélával

Fila Béla (1933) teológus, filozófus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának nyugalmazott dogmatikaprofesszora. Életútjának egyetemi tanári kinevezéséig terjedő áttekintése után egy következő beszélgetésben megkíséreljük majd Professzor úr szellemi életének belső alakulását is bemutatni olvasóinknak.

Honnan forrásozott hivatása, szellemi érdeklődése? És hogyan alakultak a háború utáni, hivatásával kapcsolatos események?

Katolikus erdészcsaládból származom. Édesapám erdész volt. De a családukban kezdettől fogva, ahogy már a bátyáim is felnevelkedtek, mindenki értelmiségi. Mindegyik fiútestvérem, amint elvégezte az elemi iskolát, középiskolába, majd egyetemre ment. Ez az indítás a testvéreimnél is a természetükből fakadt; érdeklődő természetűek voltak, szellemi beállítottságúak. Ezt jelzi az is, hogy a családban két pap van. A szellemi problémákkal nem az egyháziasságon keresztül találkoztunk, hanem azok maguktól jöttek. Az egyháziasságot, érdekes módon, a szüleink képviselték. Egyházas módon voltak hívő emberek. Az egyháziasságot és a vallásosságot a szülőktől örököltük, de az értelmiségi érdeklődést, az értelmiségi tevékenységre irányuló vágyat már nem. Tanulmányaink és még inkább önálló, személyes indításunk alapján növekedtünk bele a szellemi környezetbe, és azon belül az értelmiségi tevékenységbe. Heten voltunk testvérek, öt fiú és két lány. Az öt fiúból ketten közgazdászok, egyikük természettudományi, ketten pedig teológus végzettségűek. Igazából értelmiségi munkát csak a két pap folytatott. Értelmiségivé tulajdonképp akkor lettem, amikor a tudományos bölcseleti evidenciát sajátos értelme és jelentése alapján fogtam fel. Tehát amikor nem azért tanultam, hogy egy bizonyos pályát elnyerjek, és abból eltartsam magamat. Amikor ez bennem így vetődött fel, a foglalkozást és a hivatást megkülönböztettem. Van olyan foglalkozás, amelyet hivatásszerűen űznek, és van olyan foglalkozás, amelyet kizárólag csak fizetség miatt. Az a pedagógus, aki csak fizetésért csinálja, igaz ugyan, hogy értelmiségi munkát végez, de a szó teljes értelmében nem értelmiségi. Valaki írhat, másolhat egy könyvet, de ha merőben pénzért csinálja — az tulajdonképpen csak egy foglalkozás. A pénz nem fő szempont, még ha mindennapi életben általában, amivel foglalkozunk, abból élünk. De a hivatásszerű foglalkozás, az más. Ilyen értelemben egy orvos akkor értelmiségi, ha a foglalkozását egy magasrendű érték szolgálatába állítja, és azért gyógyít — ezáltal hivatásává válik a foglalkozása. Mivel alapjában véve vallásos és jó szellemű családban nőttem föl, különbséget tudtam tenni a családon belüli, szellemi, vallásos légkör és aközött, ami kívül van, amit az újságok hoznak, ami a társadalomban zajlik. Már megkezdődött a hatalomátvétel, Rákosiéké. Erről

tudtunk, de megvolt a véleményünk családon belül, a családom minden tagjának. Az értelmiségi kör körülöttem érdekes módon vallásos szimpatizánsokból állt — hasonlóképpen gondolkodtunk. Úgy láttam, hogy abban az időben, jóllehet kemény és kegyetlen dolgok történtek a társadalomban, de mivel bennünket ez közvetlenül nem érintett — mondjuk, nem csuktak le senkit, nem fogtak el senkit az ismerőseink közül — bizonyos társadalmi védeltséget élveztem a hasonló gondolkodású emberek között. Tudtuk, hogy mire kell vigyázni, s nem szabad provokálni. 1948-ban például a plébános felvitte az egyik pesti újságot a szószerkekre, ott kitergette és megtámadta. Becsültük nagyon, de tudtuk, hogy ilyet nem lehet csinálni. Le is tartoztatták, el is vitték. Tehát a társadalmon belül volt egy szellemileg védett réteg, amelyen belül az ember megítélte az eseményeket és kialakította a saját véleményét, mindeközben pedig kifele alkalmazkodott a külső törvényekhez. Mindszentyt 48 karácsonyán hősnak éreztük. Tudtuk, hogy általában véve nem mindenkinek adatik ez meg, csak akinek a helyzetével együtt jár. Az az érzésem, hogy 1948-ban olyan szellemi környezetben élhettem, ahol az egyháznak még nagyon sok tartaléka, szellemi ereje, értéke volt. Bizonyos területeken jól lehetett védekezni ez ellen az egyre inkább agresszíven támadó szellemmel szemben. Érdekes módon, az aktuális ügyek iránt immúnis lettem, részben a családi köröm, részben azoknak a társaságában, akik szemben álltak ugyan a rendszerrel, de külsőleg nem kerültek szembe vele. Ezeknek a véleménye megerősített, és ebben a körben szabadabban lehetett beszélni. Természetesen voltak olyanok, akikről sejtettük, hogy másképpen gondolkoznak — azokkal szemben bizony tartózkodtunk. Ha a családon belül akadt ilyen, akkor az illető világos különbséget tett aközött, hogyan gondolkozik a munkahelyén, és hogyan gondolkozik otthon. Mindebben a társadalmi skizofréniának van egy elviselhető határa és egy elviselhetetlen oka. Ha az ember tudatosan átlépi ezt az egyensúlyt, akkor őt hősnak tartjuk. Mindszentyt akkor és most is hősnak tartom, aki ezt a határt tudatosan át merte lépni. Tehát a védeltségből és a rejtettségből kilépett a nyilvánosságra, és nyíltan szembekerült vele. Ilyenek sajnos kevesen, nagyon kevesen voltak, talán pár ezren. Mindszentyvel kapcsolatban, 18–19 éves koromtól mások véleménye hatott rám. Abban a környezetben, ahol én éltem, Mindszentyt becsülték és értékelték. Sőt, Mindszentynek politikai jelentősége volt, hiszen azt gondolták, köztük ő maga is, hogy majd visszaáll a régi rend, mivel a kommunizmus nem tarthat sokáig. Ez volt az alapállása, mert annyira nyilvánvaló volt már 1950-től kezdve, miután a szovjetek átvették a hatalmat, hogy ez igazságtalan, erőszakos és hazug rendszer. Csak az volt a kérdés, hogy ezt meddig tűrjük. Voltak, akik azt mondták, hogy nem tart sokáig. Voltak ilyenek, például az amerikai külpolitika, és ez benne volt a köztudatban. Mindszenty pedig azért érdekes, mert ő azoknak a jelképe, akik negatívan ítélték meg a kommunizmust, a rendszert, és azt mondták: mindez nem tarthat már sokáig. Azoknak adott hangot,

akik meg voltak győződve, hogy egy igazságtalan és erőszakos rendszer csak ideig-óráig tartható fenn. Ő ezt nyilvánosan ki merte mondani, jóllehet a társadalom nagyobbik része szintén kifejezte ezt, még ha csak belül is. Azok, akik személyes meggyőződésből vagy elkötelezettségből voltak szembenállók, azt hiszem, szintén áldozatok voltak. Ismertem számos olyan becsületes embert, aki szociális érzékenységből, szociális elkötelezettségéből ezek mellé állt. Mert úgy látták, hogy a társadalom alsó, elnyomott rétegeit fel kell emelni. Mindszenty ereje abban áll, hogy tudatosan vállalta saját életének feláldozását egy ország erkölcsi és vallási megmentéséért. Tudatában volt annak, hogy a kommunizmus tönkre fogja tenni a magyarság lelkét, erkölcsi tájékozódását. Ez számára nyilvánvaló volt, de azt is tudta, hogy a hazugság kiderül. Az emberek nagy része tudta, hogy a kommunizmusnak nincs igaza, csak visszavonult és nem tudott, nem mert tenni semmit.

Papi, tanári hivatásával, szellemi alapállásának további alakulásában milyen belátások játszottak még közre?

Amikor családi körben 1949-ben bejelentettem, hogy pap akarok lenni, az egyik bátyám, aki a Földművelésügyi Minisztériumban volt vezető beosztásban és párttag is volt, azt mondta, hogy Szibériába fogok kikötni, mert most ez lesz a párt új stratégiája. Édesanyámat is győzködte, hogy beszéljen a fejémmel, mert Rákosi szerint a papság kérdése csak vagonkérdés. Nem tudom, hogy lehetett volna, de a levegőben benne volt ez is. Czapikék azt remélték, hogy a magyar állam mégis valami kapu a szovjetnek nyugat felé, tehát nálunk nem dugaszolnak majd be mindent. Én is végig kaphattam könyveket nyugatról, igaz, csak korlátozott számban. Ez, gondolom, magasabb szinten is így lehetett. Vagyis a szovjetek Magyarországon keresztül jutottak hozzá számos nyugati termékhez, eredményhez, gondolathoz. Ezért nyitva voltak tartva a kapuk, háromévente kiutazhattunk, 56 után már az is látszott, hogy itt nem lesz teljes kiirtás. Mondtam is többször a BM-eseknek, hogy a Magyar Kommunista Párt halálra ítélte a katolikus egyházat. A halálos ítélet ugyan megvan, de még nem hajtották végre. Ezt az ítéletet néha a fiók legmélyéről előveszik és meglengetik, aztán ismét elteszik. A hétköznapi élet hétköznapijait mindentől jórészt függetlenek voltak. Vagyis kiszolgáltattuk a szentségeket, gyóntattunk, temettünk, szerény keretek között hitoktattunk. Tudtuk, hogy a kivégzést akarókon kívül vannak olyanok is, akár hatalomközelben is, akik ezt nemigen akarják. Akik a pártban is dolgoztak, de hívók voltak és késleltették a folyamatokat. A bátyám például. Volt rengeteg párttag-gyónóm, párttagok esküvőit rendeztem el, gyerekeiket kereszteltem. Meg voltam arról győződve, hogy ez a hazugság a végtelenségig nem tartható fenn. A halálos ítéletet vagy nem is akarják végrehajtani, vagy nem tudják végrehajtani, vagy még nem tudják, hogy mit is akarnak — ezt azért éreztük. Néha éles volt a helyzet, tűntek el emberek, de azt is tudtuk, hogy az itthoni hatalmat a szovjet szuronyok tartják életben. Azt is tudtuk, hogy Potsdamban több lehetőséget kaptunk annál, mint amit Sztálinék kiosztottak

nekünk. Azt gondoltam, hogy több generációnyi időbe telik, míg változik a helyzet, de abban hittem, hogy túléljük. Azt is tudtam, hogy Magyarország politikája külpolitikai kérdés. A hatalom kiszolgálói ugyanazok lettek volna Hitler győzelme esetén, mint így. XII. Piusztól eredt az a belátás, hogy vissza kell vonulni a sekrestyébe. A közéletől visszavonulva a családoknál, az otthonokban élni a hitünket. 58-ban végeztem a teológián, akkor szenteltek. Kikerültem Vecsésre. Persze, azért különlegesebben alakult ez, mert ötödik év után kerültem ki úgy, hogy váciak négyen voltunk, és az egyik kollegámnak a keresztpapja volt a püspök, Kovács Vince. Ez a fiú elment Kovácshoz és azt mondta: „Ha a szemináriumban bennmaradunk, akkor mind egyikünket bebörtönöznék.” Ezután kihelyeztek bennünket a pesti központi szemináriumból káplánnak, de úgy, hogy hatodévesek voltunk. Az történt ugyanis, hogy a kispapok fellázadtak a békepapi mozgalom ellen.

Saját alapállását milyennek ítélte a kommunista-szocialista hatalommal kapcsolatban?

Nem legitimáltam, semmiféle jelét nem adtam ennek, nem jártam békegyűlésre, sőt, indirekt módon mindig a veszélyesség határáig elmenve jeleztem, hogy nem tartozom közéjük. Konkrétan például: a prédikációban, mondjuk, utalhattunk az Evangéliumnak olyan értelmezésére, ami az istentelenséggel, az erkölcstelenséggel polemizál. Ez persze nem direkt, hanem indirekt ellenállás. Az indirekt ellenállást, ahol csak lehetett, mindenütt jeleztem. A csoportmunkában (mert mindig voltak csoportjaim) tudtam, hogy hol és hogyan lehet őszintén beszélni. Érdekes módon alakult a sorsom, hiszen három olyan személyt tudok, aki rám volt állítva, és mind a három illető jelentkezett nálam, hogy „Vigyázz, ha én ott vagyok, ne mondj olyat, ne csinálj olyat!” Az egyik diák volt. Hódmezővásárhelyen történt, ahol volt egy 40–50 tagú csoportom. Ott az egyiküket, egy fiatalat rám állítottak, de ő megvallotta nekem lelkiismereti alapon, hogy rám van állítva. A másik egy pap volt az egyházmegyei kerületemből. Eljött hozzám, és megmondta: „Rád vagyok állítva, vigyázz, mit csinálsz, mit mondasz, amikor én itt vagyok.” A harmadik illető megmondta nekem, hogy „párttitkárrá változva” időnként meg kell majd látogatnia engem. Állami emberekkel először a szemináriumban találkoztam. Zemplén György professzor ajánlott Szegedre tanárnak — ekkor aztán jöttek a belügyesek. Beültünk egy presszóba, ahol ők személyes síkon próbálkoztak, én pedig ideológiai vitát próbáltam inkább kezdeményezni. Ez a szegedi tanári kinevezésem előtt volt még. Próbáltam a baloldali hegelianusokról beszélni (*nevetés*), de ez csak egy darabig érdekelte őket. Látták, hogy nem vagyok gyakorlati beállítottságú, nem kell tőlem tartaniuk. Időnként a rektoron keresztül üzengettek. 1964-ben Zemplén püspök ki akart magával vinni Rómába, ekkor aztán megint jöttek a BM-sek, csapatostul. Ismét presszóba kellett menni. (*nevetés*) Azért oda, mert ott engem nem ismertek. Megmondtam azért finoman a véleményemet a politikáról, úgy példabeszédszerűen. Nem voltam azonban támadó. Vi-

gyáztam, nem akartam összeütközésbe kerülni velük. Okossággal próbáltam élni — önvédelemből. Nem tettem, csak vigyáztam. Morálisan ki voltam tanítva Zemplén által, aki azt mondta, hogy a jogtalan támadóval szemben nem vagyok köteles teljes őszinteségre. Indirekt módon ezt nyilvánvalóvá is tettem. A kimenetelem előtt próbáltak rávenni, hogy egyes emberekről havonta egyoldalas jelentéseket írjak. Erre visszavontam a római kérvényemet. Utána Zemplén rögtön behívatott, és azt mondta, nem kell ezeket komolyan venni. Tekintsem az egészet semmisnek — gondolom, a háttérben ő is intézkedett. Így aztán mégis kimentem. Amikor visszajöttem, megint megkerestek, azonban ismételt és állandóan elméleti ügyekkel foglalkoztam. Hegeliánusok (*nevetés*) és a többiek, de személyi ügyeket soha nem érintettem. Kineveztek a szegedi szeminárium prefektusának, mondtam a rektornak, hogy ebből baj lesz; aztán elintézték, hogy nekem ne kelljen békepapi ülésre mennem.

A szegedi szeminárium prefektusaként, filozófiatanáraként mégsem futott be hosszú pályát. Mi volt az oka a távozásának és mi történt ez után?

Szegeden egy kispapról kiderült, hogy spicli. Ráadásul az illető az Állami Egyházügyi Hivatal legfelső szintjéről jött. Felmentem a püspökhöz azzal, hogy ezt az embert el kell távolítani a szemináriumból. Ez a kispap nyilvánosan hangoztatta, hogy épp mikor megy az ÁEH-ba, hogy ott tárgyaljon velük. Beépített, cinikus ember volt. Beszéltem három püspökkel, az egyik beszélgetés utáni másnap a spicli bele-röhögött a képeembe. Ez nekem már sok volt. Bezárkóztam a szobámba és egy álló napig csak Beethovent hallgattam. Aztán a legjobb barátomnak megmondtam, hogy tovább itt nem maradok; ez 1970 tavaszán történt. A spicli irányított, és én úgy éreztem, hogy ezzel kölcsileg nem lehet a szeminárium létét igazolni, a spicli bennmaradt a szemináriumban, később fel is szentelték. Aktívan részt vett a békepapságban. Aztán másnap este a rektor bejött a szobámba és azt mondta, hogy igyunk és tárgyaljunk. Azt állította, hogy azonnal ki fogják tekerni a nyakamat, ha itt protestálgatni kezdek. Mondtam neki, hogy kérem fogom kérem a felmentésemet, és kérem fogom az egyházmegye legegyszerűbb plébániáját. „Ha ezt nyilvánosan megteszed, kikészítenek és még papi munkát sem végezhetsz” — mondta a rektor. Írtam hát diszkrétan egy levelet a püspöknek, amiben tájékoztattam a helyzetemről. Egy hét múlva jött egy ÁEH-s alkalmazott, és a szemembe nevetve mondja: „Hallom, Fila úr, nemigen szeret tanítani — hozzájárulunk, hogy papi munkát végezzen.” Azt hiszem, a veszélyesség határáig itt elmentem. Nagykőrösön aztán, érdekes módon, családi ismeretségek révén, végig tudtam, hogy szemmel tart a párttitkár, és azt is tudtam, hogy milyen információkat küld rólam évenként a főnökeinek. Többen voltak, akik rám voltak állítva, de azokkal szinte baráti kapcsolatban voltam, mert megmondták, hogy vigyázzak velük az előbbieket miatt. Nagykőrösön 1970-től 1985-ig dolgoztam. Az volt az érdekes, hogy olyan környezetben éltem, ami szintén védett volt. Csak időnként sodródott a veszélyesség felé, de végül is nem robbant fel. A védettség határait azok

a csoportok jelentették, akik a közösséget alkották. Mindig volt egy széles réteg, akikre lehetett támaszkodnom. Persze nekik is voltak nehézségeik, főleg az értelmiségieknek, azon belül is a tanítóknak, tanároknak. Nem volt egységes helyzet. Ritka volt, hogy az igazgató annyira ateista lett volna, hogy üldözze a hívő tanárokat. A többi csak arra ügyelt — ez egy hallgatólagos megállapodás volt —, hogy a pedagógusai ne tartsanak fenn a pappal nyilvános kapcsolatot. Találkozhattak a pappal, csak ne derüljön ki. Esténként, vagy éjjel lehetett. Az igazgatók engedték a templomba járást, csak más helységbe menjenek a tanárok. Orvosok, ügyvédek, közigazdászok voltak még a látókörömben, közülük néhányal heti rendszerességgel is találkoztam. Ők részt vettek a város életében, volt közöttük párttag is. Tudták, hogy tőlem nem kell tartaniuk, s őszinték voltak velem. Szizofrén állapot, de jórészt ők viselték a kettősség pszichikai, társadalmi súlyát. Hívók lévén panaszkodtak nekem, hogy emiatt nem juthatnak előrébb a pályájukon, háttérbe szorították, vidékre helyezték őket — mindannyian Kecskemétre, vagy kisfalvakba jártak ki misére. Igazi, meggyőződéses ateistával, kommunistával nem volt dolgom. Ha ilyenek akadtak is, nem engedtek közel magukhoz engem. Akikkel kapcsolatba voltam, azok így vagy úgy, de azt látták, hogy mi mindannyian egy közös történet kényszerhelyzetében vagyunk, és hogy meddig, azt senki se tudja közülünk.

A közéletből kivehette a részét, volt módja társadalmi életet élni?

Plébánosként láttam, hogy konkrétan mit is jelent papnak lenni az emberek között. A teológia szakmailag elzárt terület volt, csak házon belül dolgoztunk, aminek kifelé semmi jelentősége nem volt. A „politikai kudarcom” után, amikor is el kellett hagynom a teológiát, kerülhettem közelebb a hétköznapi élethez. A hitvalló keresztényekkel, igaz, csak a templomon belül, közösségi keretekben lehetett foglalkozni, templomon kívül csak négyszemközt, vagy családi körben. Több olyan családi társaság volt, ahová rendszeresen el-eljártam. A vezető réteggel a közös tarokkozgatások révén tartottam kapcsolatot. Barátilag sok mindenről lehetett szó. Előzetesen nyilván bemérték engem, és olyannak láttak, akitől nem kell félniük. Persze nekem szerencsém is volt, mert a párttitkár felesége erősen vallásos családból származott, s emiatt tudtam róla, s ő is tudott rólam. Elmondták neki, hogy nem vagyok direkt módon rendszerellenes, nem kell tőlem félni, és így a minden évben az elküldött jelentésben az állt, hogy tőlem nem kell tartani, mert kifejezett rendszerellenes tevékenységet nem folytatok. Minderről a családi szálakon keresztül értesítve voltam. Az ünnepségek kapcsán eleinte kértek a részvételre, de ezeket elutasítottam. Névnepokra jártam, tarokkoztam, jártam családokhoz, még titkos keresztelők is voltak. A vezető réteggel kizárólag személyes szinten érintkeztem. Ezt az egészet kihívásnak tekintettem — a hétköznapi kihívásának. Nem vagyok túl gyakorlatias ember, részben ennek köszönhető, hogy sikerült megúsznom ezt az egész rendszert. A másik ok, hogy nem kerestem a ha-

talmásokkal a kapcsolatot, vagy szövetséget. Igaz, felajánlották, hogy püspök lehetek. Ez még akkor volt, amikor Nagykovácsra kerültem, 1970-ben. 1980-ban aztán megint megkerestek a BM-ből. Éppen Rómából jöttem haza, ahová azért háromévente el-elmentem. „Szükség lenne magára a békemozgalomban” — mondták. Ketten voltak. Érdekes beszélgetés volt. Először dicsértek, aztán komolyan fenyegetőzni kezdtek. Erkölcsei és fizikai kinyírását is emlegettek, a papi munkától is eltilthatnak. Mondtam nekik, vagy azt mondják a főnökeiknek, hogy én alkalmatlan vagyok erre, vagy erőszakkal betesznek a mozgalomba. Ebben az esetben azonban én nem fogok tudni aludni és rövidesen tönkre is megyek. Ha ez a direkt céljuk, ám tegyék. Aztán elmentek. Ezek az éles helyzetek fel-felvillantak, de nem éleződtek ki soha. Káderjelentéseimben általában „használatatlannak” ítélték. Nem biológiai védekezés volt ez, de gyenge fizikumú emberként nem szerettem a pszichikai természetű feszültségeket. A hatalom, a pénz nem foglalkoztatott — egyedül a külföldi utakkal foghattak volna meg. Emiatt aztán rendszeresen be is hívtak a BM-be, de nem álltam kötélnék, azt mondtam, legfeljebb nem engednek ki. Összességében nem volt kapcsolatom a békepapsággal. Tudtuk persze, hogy kik tartoznak oda, hogy kik a spiclik. Azt is tudtam, hogy a kerületből melyik pap van rám állítva. A békepapságnak nem igazán volt kapcsolata a néppel. Egy-egy békepap négy szemközt elmesélte a történetét. Ezek többnyire erkölcsi jellegű zsarolásokkal indultak. Akiknek ágyasaik voltak, azokat nyilvános botránnyal fenyegették, mi ezt azonban tudtuk róluk e nélkül is. Persze a békepapok között is voltak különbségek. Voltak érdekemberek, akiket a hatalom izgatott. Voltak, akiket zsaroltak. Voltak olyanok, többnyire a felső vezetésben, főleg Budapesten, akikről úgy tűnt, hogy komolyan csinálták — hittek benne. Ezeknek az volt a fő érvük, hogy csak azért lehet Magyarországon hívőként, papként élni, mert a békepapok tartják értük is a hátukat. Különben csak vagon-kérdés lenne az egész. „A nyilvános jelenlétet is mi garantáljuk” — mondták. 1980-ban is, azon a fenyegetődözös beszélgetésen a BM és a Békebizottság keresett meg. Kértek, hogy lépjek be a Békemozgalomba és azt kapok, amit csak akarok, püspök is lehetek. Az előbbiekből tanulva azonban nem voltam hajlandó vezető szerepet vállalni. Ez után mondták azt a BM-sek, hogy rendben, de ha kinyitom minderről a számat, akkor elintézik. Az elmérgesedő beszélgetés végén tehát megfélemlítettek, de aztán ennyi volt. Persze továbbra is számon tartottak. A hatalmasokat továbbra is kerültem, békepapi gyűlésekre továbbra sem mentem, de a város vezető rétegével továbbra is személyes kapcsolatban maradtam. Ezt lelkipásztori feladatomban tekintetem. Sokuknak rendeztem például titokban a házasságát, és voltak igen jó barátaim is.

*Mi volt itt az egyház,
illetve az Ön tevé-*

Bennünket a múlt tartott meg. Szerintem azért vészeltük át ezt az egészet, mert hatalmas tartalékaink voltak, még a két háború közötti

kenységének a reális mozgásterét?

időkből. A kereszténység benne volt az életben a legalsó rétegtől felfelé. Ereje volt ennek, az emberekben, az értelmiségiekben főként, erős szellemi alapok éltek. Ez a katolikus reneszánsz volt, ahonnan sokan táplálkoztak. Pauler Ákost, Brandenstein Bélát, Jánosi Józsefet, Horváth Sándort olvastak, hallgattak. Ez igen nagy erő volt. Prohászka, Bangha, Tóth Tihamér, és a többi lelki író, a lelkigyakorlatok, ez mind-mind a tartalék egy-egy alapelemét jelentette. Aki itt még számított, az mind a háború előtt kapta a műveltségét. Az általános liberális politika mellett erős katolikus önazonosság is kialakult. Takács József például hatalmas szellem volt, mi még hallgattuk őt. Őt is kidobták aztán, plébános lett. 1982-ben halt meg Adácson. Halász Piusz is hozta magával a háború előtti stabil alapokat. Megmaradt tehát egy még használható intellektuális 'nyersanyag'. Aztán jött, az 'ahogy lehet' szelleme. Valamikor, talán épp 1976-ban olvastam az Osservatoréban, hogy megkérdezték VI. Pált, miért is áll szóba a magyarokkal, miért fogadja a politikusokat, a békepapokat. A pápa azt felelte, hogy a kommunisták látszólag jól politizálnak, gyakorlatilag viszont nem tartják be a szavukat. Ebben a helyzetben a magyar egyházat úgy tekintik, mint egy sokgyerekes családban élő értelmi és testi fogyatékos, akinek mindene folyik. Az ünnepeken ennek a nyomorék gyerekeknek is terítenek és odaültetik a család asztalához. Tudta, hogy nem szabad a magyar egyház, és azt is tudta, hogy a kommunisták hazudtak, de meg volt róla győződve, hogy még mindig jobb fenntartani a hierarchiát, mint elveszteni ezt a gyereket. Én Magyarországon, eszteről felfelé lelkiismeretileg elviselhetetlennek éreztem a vezetők helyzetét. Lelkipásztori stratégia nem volt, ki-ki élt úgy, ahogy tudott. Sok munka ment látszólag kárba, társadalmi hatásuk látszólag elhanyagolható volt. A kovász, igaz, hogy láthatatlanul működik, mégis van egy pont, ami alatt nem kel meg a liszt. Hiába van ott a kovász, ha a liszt olyan hideg, hogy nem tud megindulni a kelés. Olyan közömbösség volt, félelem, hogy ebben nem működhetek igazán hatékonyan a dolgok. Később Lukács László kért fel, hogy írjak a Vigiliába. Írtam is, Heideggerről, Gabriel Marcelről, másokról. Ez 1980 körül történt. Így, személyes vonalon kerültem be az értelmiségi közéletbe. Rendszeresen ugyan nem végezhettem ilyen munkát, de időnként lehetett ezt-azt megjelentetni. Nem voltam benne a Budapesten nyomokban felfedezhető szellemi közéletben. Tudatosan a periférián maradtam. Közben lassú fölengedést érezhettünk. Közvetve figyelmeltettek, hogy ezt, vagy azt ne csináljak. Korábban drasztikusan beavatkoztak, ekkor már csak figyelmeztetéseket kaptam, amelyek baráti társaságokon keresztül érkeztek. A nyolcvanas évek elején már meg lehetett kockáztatni egy-egy kisebb kirándulást is gyerekekkel, akkorra a légkör már nem volt olyan feszült. 1964-ben kimehettem Rómába. Takács József professzoromat (akit már korábban elmozdítottak) a végzésem után Gyöngyöspatán meglátogattam. Azt mondta, hogy én is azok közé tartozom, akik elárulták a magyar egyházat. „Nekünk itthon kilóg a fenekünk, te pedig Rómában lófrálsz.” El-

mondtam neki, hogy én lemondtam, nem akartam kimenni, de a püspököm, Kovács Vince határozott parancsára mentem ki Rómába. Erre megenyhült Takács, letegeződünk és meglett a béke. *(nevetés)* Itthon mindenki a személyi és a tárgyi körülményeihez képest így-úgy dolgozott. Ha ez még tíz évig tartott volna, akkor teljesen feléljük a tartalékainkat — már így is a végén jártunk. Már csak egy-két öreg, meggyőződéses katolikus szellem maradt. A mostaniak már belenőttek kicsit a félelembe. A legnagyobb dolog a szabadság, e nélkül a lélek teljesen elnyomorodik. Ezt az elnyomorodást állandóan láttam, a szellemi életben is. Nem születtek nagy művek, kivéve Pilinszkyt, aki a személyes szenvedéséből írt. A Rómából hazajött teológusok sem alkottak nagyot. Egy kulcsélmény jut eszembe: Várkonyi Imre főbéképap 1968-ban összehívta a hivatalos fejeken kívül a Rómában végzeteket is a Teológia folyóirat ankétjára, és ott megkért bennünket, hogy jó lenne, ha íránk a lap számára. Legyünk a Teológia munkatársai. En akkor felálltam és mondtam, hogy én most érkeztem Rómából *(nevetés)*, és elkezdtem a legújabb keresztény bölcseletet taglalni. „Szeretnék — mondtam — egy *Figyelő* rovatot indítani, ahol havonta ismertetnék egy-egy könyvet, bölcseleti problémát, ami nyugaton éppen aktuális.” Várkonyi Imre erre felállt és azt mondta: „Fila úr! Vegye tudomásul, hogy nem arról van szó, hogy azt írunk, amit szeretnénk, hanem arról, hogy havonta van 60 fehér oldalunk, amit nekünk nyomdafestékkel be kell töltenünk. Ehhez tartsa magát! Amit pedig külföldről hozott, arra nekünk nincs szükségünk.” Mondtam erre: „Köszönöm szépen! Megyek, majd tartok tíz tyúkot.” Kis körben aztán el is terjedt, hogy én Nagykovácsoson tyúkokat tartok. Egyesek azt is tudni vélték, hogy annyi tyúkom van, ahány vezető. *(nevetés)* De ez nem igaz. Egy időben valóban — keserű iróniával — hirdettem, hogy megyek a Körútra tökmagot árulni, és majd tyúkokat nevelek, mert Magyarországon más értelmes dolgot nemigen lehet csinálni az egyházban. Amikor Nagykovácsosra kerültem, az volt az alapbelátásom, hogy többé már nem leszek tanár. Arany János Tamburás Öreg Úr-ja lebegett a szemem előtt, aki a saját kedvére időnként dallamokat játszik. Azonban mindvégig foglalkoztam bölcselettel, teológiával. Zemplén György volt az, aki engem elindított Róma felé. Rómában akkor Philippo Selvaggi volt a dékán. Licenciátus után hazajöttem, de Selvaggi üzent utánam, hogy miért nem doktorálok. Megírtam a munkát *Az emberi megismerés szakralitása Peter Wustnál* címmel, aztán kimentem és megvédtem. Felváltva kérdezgettek latin, olasz, német és francia nyelven. Évente azért tartottam rekollektiókat, koronákon tartottam előadásokat, ezekre készültem. Írtam néha cikkeket is.

Befejezésül, mintegy megelőlegezve egy későbbi, a rendszerváltozás utáni időről való beszélgetést, kérem,

Nagyon egyszerűen. 1985-ben Gál Ferenc nyugdíjba ment. A tanári kar néhány tagja eljött és megkért, hogy vegyem át a Dogmatika Tanszék vezetését. Rómában a Pápai Magyar Intézet növendékeként elsőként tettem le a doktori, laurea szigorlatot, de a dolgozat kinyomtatására sehonnán se tudtam pénzt szerezni. Ezt számon tar-

beszéljen arról, hogy az előbbieik fényében hogyan kerülhetett mégis a Budapesti Hittudományi Akadémia dogmatikaprofesszori székébe?

¹Két súlyos infarktus,
majd szívműtét.

tották. (nevetés) Gál Ferenc jött le először Nagykörsre, és kért, hogy vállaljam el a tanári feladatot. Igyekezett meggyőzni, a saját szellemi magatartása alapján, amelynek a lényege az volt, hogy soha nem volt olyan kor, ahol ne lehetett volna tenni valamit, azok számára, akik tudtak és akartak tenni valamit. Váci Mihályt idézve beszélgettünk: „Mert nem hiszem, hogy ne lehetett volna / kitartó, csendes, hű forradalomban élni: / szeretni, hinni a világot / tenni valamit, mivel besugárzod. / Úgy hogy magadat naponta feláldozod, / ha mégoly kis dologra.” Utána jött még néhány kollégája, hogy meggyőzzön. Aztán az ÁEH-sok érkeztek, megfenyegettek és spiclinek akartak beállítani. Üzentem is Szennay Andrásnak, hogy tárgyitalan a kinevezésem. Lemondtam, aztán a tanári kar tagjai ismét lejöttek és megkértek, hogy vállaljam, s ne vegyem komolyan ezt az ÁEH-s ügyet. Szennay professzor is erre biztatott. „Ha a püspököm kinevez, akkor elvállalom” — írtam. Bánk József kinevezett, így elvállaltam. Utána senki sem keresett már a BM-től, csinálhattam, amit akarok. Persze szellemileg továbbra is magányosnak éreztem, érzem magam. A pesti szellemi életben nem találtam fogódzókat. 1985-től befelé fordultam, mert készültem a jegyzeteimmel. Beültem Rómában, Bécsben és Innsbruckban dogmatika előadásokra, hogy lássam, mit és hogyan csinálnak. Aztán feldolgoztam az ott vásárolt könyveket, és elkezdtem tanulva tanítani. Közben megírtam a saját dogmatika jegyzeteimet. Kezdtem volna visszatérni a közéletbe, de aztán megbetegedtem.¹ Alapjában persze visszahúzódó típusú vagyok, töprengő alkatú. A fő gond az volt, hogy én igazából skolasztikusként indultam, de 85-ben éreztem, hogy a skolasztika (főleg Rahnert ismerve) már úgy nem él, hogy azt magától értetődően lehessen közvetíteni. Váltanom kellett, mert láttam, hogy a skolasztika csodálatos dolog ugyan, de már nem meggyőző és nem életszerű. A franciák nagy dogmatikája, aztán Walter Kasper és a többi német hatott rám, s ez pszichikailag sem volt könnyű időszak. A skolasztika érvényes, de túl kell lépni rajta, valamiféle felülmúlás (*Überwindung*) révén. Egyedül kellett ezt a csatát megvívni, akkoriban senki nem volt körülöttem, talán most már lenne. Sokáig tétoztam, aztán beindult. Schneiderék munkája ismét megerősített igazamban: a biblikus megalapozás, a történeti szempont, a dogmatörténet, a hermeneutika be kellett, hogy épüljön a képbe. Spekulatív dogmatika kell, Heidegger mentén. Ebben aztán Rahner és tanítványai nagyon sokat segítettek. 1959-ben írtam az első oldalt Heideggerről. Teilhard de Chardin, Balthasar is sokat segítettek az értelmiséggel való párbeszédemben, többet, mint Rahner, talán a pozitív tudományossággal folytatott párbeszédük miatt. Összességében azért a nagykörsi munkát tartom a legpozitívabbnak.

A jelképestől a szó szerinti jelentésig

HEIDL GYÖRGY

A kafarnaumi beszéd

Esztörténész, tanszékvezető egyetemi docens a Pécsi Tudományegyetem Esztétika Tanszékén. Legutóbbi írását 2008. 12. számunkban közzöltük.

Jézus e kijelentése miatt: „*Ha nem eszitek az Emberfia testét, és nem isszátok az ő véréét, nem lesz élet tibennetek*” (Jn 6,53), Porphyrios a keresztények szemére veti, hogy „*még ha allegorikus értelmezés révén misztikusabb és előnyösebb jelentést kap is, a betű szaga a hallás által valamiképpen behatol a lélekbe, és megárt neki, kellemetlenségével megzavarja, s a rejtett jelentést teljes egészében megrontja*” (69. frg.).

Jézus beszéde az élő kenyérről (Jn 6,25–71), amelyet részben a kafarnaumi zsinagógában (6,25–59), részben tanítványai körében (6,60–71) mondott el, nem csupán a 3–4. század fordulóján alkotó platonikus filozófust botránkoztatta meg, hanem már azokat a galileaiakat, akik szavait a zsinagógában hallgatták, valamint Jézus közvetlen tanítványainak túlnyomó többségét is. E beszédben a Mester olyannyira pattanásig feszíti a húrt, hogy mire a végére ér, már csak tanítványainak legszűkebb köre marad mellette.

A zsinagógai beszéd közvetlen előzménye a Tibériás tavánál véghezvitt kenyérszaporítás, amikor Jézus öt árpakenyérrel és két hallal jóllakott több mint ötezer embert. A csodálatos esemény hatására a tömeg királlyá akarta tenni, ő azonban visszavonult a hegyre, este pedig a vízen járva elindult a tó túloldalán fekvő városba, Kafarnaumba. Másnap az emberek csodálkozva kérdezték tőle, miként jött át a városba (6,25), mire ő figyelmeztette követőit, hogy ne azért keressék, mert kenyeret adott nekik, és ne a romlandó eledelért fáradozzanak, hanem „*azért az eledelért, amely megmarad az örök életre*” (6,27).

A táplálék jelképrendszere a János szerinti evangéliumban különösen fontos szerepet kap. A kánai mennyegzőn a bornak, a számariai asszonnyal folytatott beszélgetésben a víznek, és most a kenyérnek nyilvánvalóan önmagán túlmutató jelentése van. Jézus már Szamáriában, Jákob kútjánál szimbolikus értelemben beszél eledelről (*brósis*), amikor Szikarból visszatérő tanítványainak, akik ennivalóért mentek el a városába (4,8), azt mondja: „*Van nekem ennivalóm (egó brósin ekhó fagein), amiről ti nem tudtok. (...) Az én eledelem (bróma) az, hogy annak akarátát cselekedjem, aki küldött engem, hogy elvégezzem az ő művét*” (4,32 és 34). A galileai Kafarnaumban ennek a kijelentésnek világos párhuzamaként azt mondja a tömegnek: „*Isten tette az, hogy higgyetek abban, akit ő küldött*” (6,29). Mint Isten Küldötte igényt tart az emberek hitére, ezért megkérdezik tőle, milyen jelet visz végbe, hogy higy-

¹Vö. Xavier Léon-Dufour:
*Lecture de l'Évangile selon
Jean*. Éditions du Seuil,
Paris, 1990. II. kötet
135–136.

²Ebből a szempontból
elemzi a kafarnaumi
beszédet Peder Borgen
monográfiájában: *Bread
from Heaven: Exegetical
Study of the Concept of
Manna in the Gospel of
John and the Writings of
Philo* (Novum Testamen-
tum Supplements), Brill,
1981 (2. kiadás).
Lásd még Léon-Dufour:
i. m. 127.

³Léon-Dufour: i. m. 138.

gyenek neki. A kenyérszaporítás csodája kétségtelenül igazolta szá-
mukra Jézus küldetésének valóságát, ő azonban nem egyszerűen
Isten küldöttének mondja magát, hanem hozzáteszi ehhez: Isten
műve abban áll, hogy őbenne higgyenek. Ki lehet tehát ez az ember?
Miért követel magának feltétlen bizalmat, hitet, hűséget (*pisztisz*)?
Csak nem tekinti magát egyenlőnek Mózesrel? Ezért megkérdezik
tőle: „Mit cselekszel? Atyáink mannatát ettek a pusztában, amint írva van:
»Égi kenyeret adott enni nekik«” (6,30–31). Az egyes szám harmadik
személy Mózesre vonatkozik. A manna említésével egyszersmind a
Mózes által kapott Törvényre utalnak. Atyáik ezt kapták meg a Sinai
hegyén, és ez a Törvény Izrael számára táplálék.¹ Ha Jézus olyan kül-
dött, mint Mózes volt, ha ő a második Mózes, azaz a Messiás, akkor
a manának megfelelő ajándékot tud adni. Jézus ezt követő beszéde
az idézett *Exodus* vers — „Égi kenyeret adott enni nekik” (16,4 vers ös-
szefonva a 16,15-el) — magyarázata, amelynek tehát két része van.
Ennek megfelelően Jézus először az „égi kenyér” kifejezést értelmezi,
majd az „evés” jelentését fejt ki. Közben hivatkozik egy próféta
versre — „Mindnyájan Isten tanítványai lesznek” — (Iz 54, 13 vö. Jn
6,45), és a magyarázatot az első idézetet értelmező összefoglalással
zárja (6,58). A beszéd ily módon magán viseli a rabbinikus homíliák
ismertetőjegyeit.²

Beszéde elején kijelenti, hogy a mannatát nem Mózes, hanem az ő
Atyja adta, aki most az igazi mennyei kenyeret adja. Erre hallgatói
így kérlelik: „Uram, mindenkor add nekünk ezt a kenyeret” (6,34). Kér-
dés, hogy vajon anyagi kenyérré gondolnak-e, amint a modern
kommentátorok túlnyomó része véli, vagy pedig megmaradnak a
kenyér jelképes értelmezésénél. Ha az utóbbiról van szó, akkor azt
várják Jézustól, hogy megadja nekik a törvény teljességét, vagyis
azt, hogy „mindenkor” (*pantote*) a törvény szerint cselekedjenek.³

Jézus válasza meghökkentő: „Én vagyok az élet kenyere. Aki hoz-
zám jön, nem fog éhezni, és aki bennem hisz, sohasem szomjazik meg. De
mondtam nektek, hogy bár láttatok engem, mégsem hisztek. Mindenki, akit
nekem ad az Atya, hozzám jön, és aki hozzám jön, nem utasítom el, mert
nem azért szálltam le a mennyből, hogy a magam akaratát tegyem, hanem
annak akaratát, aki küldött engem. Annak, aki küldött engem, az az aka-
rata, hogy el ne veszítsek semmit abból, amit nekem adott, hanem föltá-
masszam azt az utolsó napon. Mert Atyám akaratata az, hogy mindenki-
nek, aki látja a Fiút és hisz benne, örök élete legyen; és én feltámasztom őt
az utolsó napon” (35–40).

A folytatásból érzékelhető: Jézus idézett szavaiból a hallgatóság
azt veszi ki, hogy a mester ugyan joggal nevezi magát kenyérnek,
amennyiben a benne hívők számára olyan, mint az éhezőknek a ke-
nyér, a szomjazóknak a víz, ámde túl messzire megy, amikor azt ál-
lítja, hogy a mennyből szállt alá. „A zsidók ekkor zúgolódní kezdtek el-
lene, mivel ezt mondta: »Én vagyok a kenyér, aki a mennyből szállt alá«,
és azt mondták: »Nem Jézus ez, József fia, akinek ismerjük apját és anyját?
Hogyan mondja most: 'A mennyből szálltam alá'?«” (41–42).

Mindössze azt a kijelentést értették szó szerint, hogy Jézus a mennyből szállt alá, s ezen megbotránkoztak, a másik gondolatot azonban, ti. hogy ő „élő kenyér” volna, nem tartották elfogadhatatlannak. Ezt és az ezzel kapcsolatos megjegyzéseket tehát képletesen értették. Jézus először válaszol a zúgolódóknak (43–47), majd megismétli a kenyérről mondottakat, mégpedig olyan határozottan és egyértelműen, hogy hallgatói elcsodálkoznak: „*En vagyok az élet kenyere. Atyáitok mannát ettek a pusztában és meghaltak. Ez a mennyből alászállott kenyér, hogy aki ebből eszik, meg ne haljon. En vagyok az élő kenyér, amely a mennyből szállt alá. Ha valaki ebből a kenyérből eszik, örökké él. A kenyér pedig, amelyet majd én adok, az én testem a világ életéért*” (48–51).

Ha a jelenlévők az imént csak zúgolódtak (*egogyzon*), immár vitatkozni kezdenek egymással (*emaksonto pros allélous*). A vita tárgya az volt, hogy szó szerint érti-e Jézus, amit mond, vagy ismét képletesen beszél, más szóval: milyen értelemben adhatja eledelül a testét? „*Vitatkozni kezdtek erre a zsidók egymás közt, és ezt kérdezték: »Hogyan adhatja ez testét eledelül nekünk?«*” (52).

Ekkor már mindenki azt várja, hogy Jézus enyhíteni fog a csúnyán félreérthető megfogalmazáson, és felfedi szavainak rejtett jelentését. Ő azonban egészen másként cselekszik. Nem hogy nem enyhít szavain, hanem kizárja azok képletes értelmezését. Azzal az erős nyomatékkal kezdi válaszát, amit a különösen nagy súlyú tanítások előtt szokott mondani: *amén, amén legó hymin*: „*Bizony, bizony mondom nektek: Ha nem eszitek az Emberfia testét, és nem isszátok az ő véréét, nem lesz élet tibennetek. De aki eszi az én testemet, és issza az én véretem, annak örök élete van, és én feltámasztom majd őt az utolsó napon*” (53–54).

Ha a zsinagógában még ezek után is akadt olyan ember, aki kétségbe vonta, hogy Jézus saját, valóságos hús-vér testéről beszélt, az igencsak elámulhatott a folytatáson: „*Mert az én testem valóságos étel (aléthés estin brósis), és az én vérem valóságos ital (aléthés estin posis). Aki eszi az én testemet, és issza az én véretem, az bennem marad, és én őbenne. Amint engem küldött az élő Atya, és én az Atya által élek, úgy aki engem eszik, az is általam él. Ez az a kenyér, amely az égből szállt alá. Nem olyan, mint amit az atyák ettek és meghaltak; aki ezt a kenyeret eszi, örökké élni fog*” (55–58).

Egyéb példabeszédektől (vö. Jn 10,1–11; 15,1–8) és könnyen félreérthető vagy valóban félreértett metaforák (vö. Jn 3,3–21; 4,32–34) használatától eltérően a kafarnaumi zsinagógában elmondottakkal kapcsolatban Jézus nem jelzi, hogy szavait képletesen kellene érteni.⁴ Korábban, még Jeruzsálemben ezt kérdezte Nikodémustól: „*hogyan fogjátok majd elhinni, ha mennyei dolgokról beszélek nektek?*” (Jn 3,12), s lám, Kafarnaumban megkapjuk a választ: a mennyei kenyérről mondottakat csak képletes értelemben lennének hajlandók elhinni. A zsinagógát elhagyva tanítványainak szűkebb körével is megbeszéli az elhangzottakat. S valóban, ha valamikor, akkor e beszéd után igazán nagy szükség volt egy tisztázó beszélgetésre, hiszen a beszéd szó szerinti jelentése, Porphyrios már idézett kifejezésével élve, olyan „kel-

⁴Az apologetikus alapállásból fogalmazó Bangha Béla így mutat rá erre a tényre: „Ha ellenfeleinknek igazuk volna, akkor ez volna az első és egyetlen eset, hogy Jézus a képletes beszéddel valósággal elburkolta volna, a kihámozhatatlanságig elrejtette volna, amit mondani akart.” In: *Az oltár titka: Jelen van-e Krisztus az Oltárszékségben?* Magyar Kultúra, Budapest, 1937. (3. kiadás.) 32.

A nagy tudású jezsuita szerzetes könyvecskéjéből más vonatkozásban is sokat tanultam.

lemetlen szagot áraszt”, hogy még Jézus közvetlen tanítványait is felkavarja: „Kemény beszéd ez! Ki hallgathatja ezt?” (60). „Megbotránkoztat titeket?” — kérdezi tőlük. „Hát ha majd látjátok az Emberfiát fölmenni oda, ahol azelőtt volt? A szellem az, ami élte, a test nem használ semmit. Az igék, amelyeket én mondtam nektek, szellem és élet” (61–63).

Vajon azért, hogy szavait szellemnek és életnek nevezi, arra utal, hogy az élő kenyérről szóló beszédet szellemileg kell értelmezni? Ha így lenne, kérdés, hogy miért nem csillapította le a zúgolódó (gongy-zousin) tanítványokat a „kemény beszéd” szellemi értelmének felfedésével? A folytatásból ugyanis kiderül, hogy azok a tanítványok, akik nem hittek neki, végleg elfordultak tőle — „Ettől fogva a tanítványai közül sokan visszahúzódtak, és már nem jártak vele” (66) —, s csak azok maradtak mellette, akik, noha nem tudták mire vélni szavait, hittek neki, mert, mint Péter mondja: „Uram, kihez mennénk? Az örök élet igéi nálad vannak. Mi hittünk, és megismertük, hogy te vagy az Isten Szentje” (68). Miért hagyta Jézus odáig fajulni a dolgokat, hogy tanítványai közül sokan visszahúzódtak tőle (apélthon eis ta opisó)? Miért nem mondta el nekik szavai képletes, szellemi jelentését?

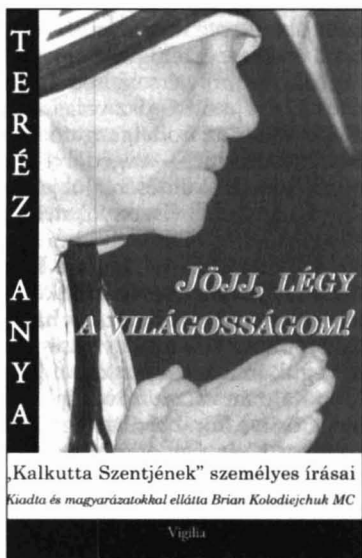
Egyetlen logikus válasz kínálkozik ezekre a kérdésekre: a kafarnaumi beszédet szó szerint kell érteni. Annak a kijelentésnek tehát, amely a kafarnaumi zsidóktól kezdve Jézus tanítványain és a platonikus Porphyriuson keresztül Zwingliig és napjaink keresztényeiig oly sokakat megbotránkoztatott, van szó szerinti jelentése. Nem kétséges, hogy szellemi jelentése is van, ámde az nem rombolja le, nem oldja fel a betű szerinti jelentést.

Jézus figyelmeztet arra, hogy szavai szellem és élet. Az egyházatyák egybehangzóan szellemi tanításként is értelmezik, de az eu-charisztikus áldozat majdani megalapítására is vonatkoztatják ezt a beszédet, hiszen Jézus jövő időben mondja: „A kenyér pedig, amelyet majd én adok, az én testem a világ életéért.”⁵ A tanítványok az utolsó vacsorán (Mt 26,26–28; Mk 14,22–24; Lk 22,19–24; 1Kor 11,24–25) értették meg, hogy miként adhatja Jézus testét eledelül: az átváltoztatott kenyérben és borban, amely szellem és élet. Az utolsó vacsora hálaadó felajánlása a valódi testi és szellemi kenyérszaporítás, saját testének, a mennyből alászállott élő kenyérnek szentségi megszorítás az Eucharisztiaiban, aminek előképe a Tiberiásnál történt kenyérszaporítás, ahol az emberek „a kenyeret ették, miután az Úr hálát adott” (eukharisztizantos tu Kyriu — Jn 6,23, vö. 6,11). Természetesen ugyanígy az utolsó vacsorán teljesedik be a kánai mennyegzőn végbement csoda, s minden bizonynyal éppen erre utal Jézus rejtélyes válasza Mária megjegyzésére, mely szerint „nincs boruk”: „Mi dolgoz, s mi dolgoz ezzel, asszony? Még nem jött el az én óráim.” (Jn 2,3), tudniillik szenvedésének órája.

A kafarnaumi beszédben tehát Jézus rendkívül szokatlan interpretációs módszer alkalmazására kénytelen rábírn hallgatóságát: a jelképes értelemről a szó szerinti értelem elfogadásáig akarja vezetni őket. Ez rendszerint éppen ellenkezőleg történik, hiszen az értelmező

⁵Lásd például Alexandriai Kelemen: *Paedagogus* 1,6, 38; Origenész: *HomNum* 7,2, *De oratione* 27,2–6.; Szent Ágoston: *Tractatus in Joannem* 26.14, *De doctrina christiana* 3.16.24. Léon-Dufour a patrisztikus forrásokra is utal a témának szentelt tanulmányában: *Le mystère du Pain de Vie* (Jean, VI). *Recherches de Science religieuse* 46 (1958) 481–523, különösen 489 k.

a közvetlen jelentéstől halad a közvetett jelentés felé. Jézus hallgatósága azonban eleve metaforikusan értelmezte a mester szavait, mivel azok olyasminek a megtételére szólították fel őket, ami egyszerűen képtelenség, istentelenség és a leggyalázatosabb bűn. Eleinte úgy értették, mintha Jézus azt mondta volna: a testem „bizonyos értelemben” kenyér, vagy „olyan, mint” a kenyér. Jézus azonban nem ezt mondta, és nem akarta, hogy hallgatósága így értse őt. Ezért visszavezeti őket a kijelentés közvetlen, szó szerinti értelméhez, amelyhez még akkor is ragaszkodik, ha az összes tanítvány elhagyja. János evangéliumának elbeszélésből látjuk, hogy alig két nap alatt hogyan fordult el Jézustól több ezer ember. Csak férfiból több mint ötezer volt azok között, akik királlyá akarták tenni, mert jóllakatta őket a Genezáreti-tónál (6,10). Ráadásul a csoda híre pillanatok alatt elterjedt, úgyhogy másnapra még többen érkeztek arra a helyre, ahol a kenyeret ették (6,23), s mivel nem találták ott, utána mentek Kafarnaumba. A kafarnaumi zsinagógában elmondott beszéd végére azonban az előző nap árpakenyérrel jóllakott sokaság hátat fordít az élő kenyérnek, s már csak a legszűkebb tanítványi kör marad Jézus mellett, de tőlük is megkérdezi: „*Talán ti is el akartok menni?*” (6,67). Nem marad ott más, csak a tizenkettő, akik közül egy, mint az evangélista az elbeszélés végén hangsúlyozza, később árulója lett (6,72). Sem Júdás, sem Péter, sem a többi apostol nem értette még Kafarnaumban Jézus mondanivalóját. Péter és a többiek azért maradtak mellette, mert szilárdan hittek benne. Hitték, hogy ő „*az Isten szentje*”, és meggyőződésük volt az, hogy Jézusnál vannak „*az örök élet igéi*”, még ha ezeket az igéket szó szerint kell is érteni, ami olykor teljes képtelenségnek tűnik.

A Vigilia Kiadó ajánlata

Teréz Anya:

Jöjj, légy a világosságom!

A 20. század legnépszerűbb szentje lelkének legbenső titkait tárja fel lelki vezetőinek, előljáróinak írt bizalmas leveleiben, személyes feljegyzéseiben.

Ezek a dokumentumok először kerülnek nyilvánosságra, bemutatva „Kalkutta Szentjének” csodálatos életútját, haláláig hűséges szeretetét Isten és a szegények iránt.

A könyv méltán keltette föl a világ érdeklődését: Teréz Anya ismét az újságok címdalára került.

A könyvet hónapok alatt lefordították a nagyobb világnyelvekre.

Ára: 3 200 Ft

MAGYAR JAVASLATOK A II. Vatikáni Zsinatra

A II. Vatikáni zsinatot Előkészítő Pápai Bizottsághoz egyetlen magyar püspök, Shvoy Lajos javaslatra érkezett meg. Valóban a kommunista egyházpolitika akadályozta-e meg más püspökök *vetumainak* Rómába küldését, miként azt a kutatók feltételezik,¹ vagy pedig a magyar prelátusok érdektelensége áll ennek hátterében? Megkapták-e egyáltalán a magyar püspökök az Előkészítő Bizottság levelét? Ha igen, tudhatunk-e valamit arról, miként reagáltak a magyar főpásztorok Tardini bíboros államtitkár levelére, vagy le kell mondanunk arról, hogy ennek a sajátos forrásnak fényében próbáljunk meg képet alkotni arról, miben látták a magyar egyházi vezetők a II. Vatikáni zsinat küszöbén a katolikus egyház legsürgősebb feladatait? Az alábbiakban a fenti kérdésekre kísérünk meg — minden bizonylan nem végleges — választ adni a jelenleg rendelkezésünkre álló források alapján.

Amikor XXIII. János pápa ötven évvel ez előtt, 1959. január 25-én egyetlen zsinatot hirdetett meg, majd a Zsinati Előkészítő Bizottság elnöke, Tardini bíboros államtitkár június 18-án kelt levelében felkérte a világegyház püspökeit, hogy a jövődő zsinat munkatervének meghatározásához adjanak javaslatokat, a magyar katolikus egyház meglehetősen nehéz helyzetben volt. Az 1956-os forradalmat követő konszolidáció egyúttal az egyház feletti állami ellenőrzés helyreállítását is jelentette. Az állammal együttműködni nem hajlandó papokat és püspököket félreállították,² és a rendszer iránt lojális magatartást tanúsító püspökök is csak igen korlátozott egyházkormányzati szabadsággal rendelkeztek. Paradox módon azonban éppen az állam minden területet ellenőrizni kívánó magatartása: az Állami Egyházügyi Hivatal szervezete által, valamint az ügynökhálózaton keresztül felhalmozott dokumentáció teszi lehetővé, hogy új adalékokkal tudjuk kiegészíteni azt, amit a zsinati előkészítő munkák magyarországi vonatkozásairól, a magyar püspökök javaslatainak sorsáról eddig tudni lehetett.³

A nehéz szituációval természetesen a Szent-szék is tisztában volt, az új pápa mégis ismételtlen megkísérelte a helyi egyházzal való kapcsolatfelvételt. Annak ellenére, hogy a magyar püspökök *ad limina* látogatásra való 1959. februári meghívása sikertelen volt — úgy tűnik — a Zsinati Előkészítő Bizottság nem habozott a magyar püspöki kart is felkérni javaslatára megküldésére. Erre

utal mindenesetre, hogy tudomásunk szerint legalább öt megyéspüspök — Shvoy Lajos, Grósz József, Hamvas Endre, Papp Kálmán és Dudás Miklós — megkapta 1959. július második felében Tardini bíboros e tárgyban írt levelét.⁴

A püspökök Rómával való levelezése különösen is érdekelte az állami egyházpolitika irányítóit, ezért siettek azokat a püspöki aulákat ellenőrző — közkeletűen „bajszos püspököknek” nevezett — egyházügyi főelőadókon keresztül megszerezni. A Zsinati Előkészítő Bizottság levelének sorsát leginkább a kalocsai érsekségen tudjuk nyomon követni. Az 1959. július 21-én beérkezett levelet Kujáni Ferenc kanonok fordításában még aznap kézhez kapta Szakács Gyula Bács-Kiskun megyei egyházügyi főelőadó,⁵ és a fordítást elküldte az Állami Egyházügyi Hivatal központjába. A hivatal elnöke, Olt Károly július 31-én a következő megjegyzést fűzte a dokumentumhoz: „Erre a felhívásra semmiféle érdemi választ adni nem szabad (sem ellene, sem mellette).”⁶ Egy hónappal később, szeptember 9-én Köteles István MSZMP KB tagnak írt feljegyzéséből az is kiderül, hogy Olt ezzel a döntéssel összhangban a Vatikánból érkezett levélre adandó válaszok kiküldését az egyházügyi előadókon keresztül leállította és a választervezeteket ellenőrzés céljából bekérte.⁷ Az erre vonatkozó utasítás augusztus 5-én ment ki az illetékes egyházügyi előadókhöz,⁸ akik hamarosan meg is küldték a birtokukba került válaszleveleket. Elsőként Grósz József kalocsai érsek 1959. augusztus 24-i keltezésű levele érkezett az Állami Egyházügyi Hivatal budapesti központjába szeptember 2-án.⁹ Szakács Gyula, a kalocsai érsekséget felügyelő egyházügyi főelőadó Sztrilich Károly érseki irodaigazgatótól augusztus 27-én jutott Grósz válaszlevelének birtokába, amikor az irodaigazgató — a szokásos eljárásrend szerint — engedélyt kért a dokumentum Rómába küldésére. Jól jellemzi a korabeli egyházpolitikai viszonyokat, hogy Sztrilich Károly minden további nélkül tudomásul vette Szakács Gyula közlését, hogy a levelet fel kell terjesztenie az ÁEH-ba, mert kiküldésének engedélyezése meghaladja az egyházügyi előadó hatáskörét.¹⁰ Az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke végül, immár Grósz József kalocsai érsek és Papp Kálmán válaszcsovegének ismeretében — megerősítve korábbi állásfoglalását —, 1959. szeptember 17-én úgy döntött, hogy mivel azok nem megfelelőek, a Vatikánba nem lehet őket kiküldeni.¹¹ Korábban már ugyan felmerült a kérdés, hogy „nem lenne-e kívánatos megfelelő szövegű választ a püspökök által mégis kiküldeni

Rómába, amely figyelembe venné a római katolikus egyház helyzetét és perspektíváját egy szocializmust építő országban”¹² a Vatikán szocialista országokkal szembeni „ellenséges magatartására” való tekintettel végül mégis elvetették ezt a lehetőséget, elvárva, hogy előbb a Szentszék tegyen pozitív lépéseket.¹³

A Zsinati Előkészítő Bizottság levelének és az arra adott válaszoknak a sorsát a többi püspöki aula esetében a rendelkezésre álló források birtokában nem áll módunkban hasonló részletességgel nyomon követni. Olt Károly Köteles István számára szeptember 9-én készített feljegyzéséből mindenesetre annyi derül ki, hogy a Hivatal információi szerint addig Grósz József kalocsai érsekén kívül, Hamvas Endre csanádi, Papp Kálmán győri, valamint Dudás Miklós hajdúdorogi görög katolikus püspökhöz érkezett meg Tardini bíboros levele. A feljegyzés időpontjáig azonban csupán a kalocsai érsek és a győri püspök választervezete jutott az ÁEH birtokába, a csanádi püspökről pedig csak annyit tudtak, hogy ő is készített javaslatokat.¹⁴ Hamvas Endre 1959. szeptember 1-jén kelt választervezetét végül magyar fordításban szeptember 23-án kapta meg az AEH központja Rátkai János egyháziügyi főelőadótól.¹⁵ A másik két püspök válaszához hasonlóan Hamvas javaslatainak kiküldését is leállították október 13-án.¹⁶

Nem rendelkezünk információkkal arról, vajon Dudás Miklós püspök tett-e lépéseket a Zsinati Előkészítő Bizottság levelének megválaszolására,¹⁷ azt azonban biztosan tudjuk, hogy az Olt Károly által felsorolt négy püspökön túl legalább még egy személyhez megérkezett a javaslatokat kérő vatikáni levél. Shvoy Lajos — a működő megyéspüspökök között az állam szemében „legreakciósbabnak” számító székesfehérvári püspök — igyekezett megőrizni egyházkormányzati szabadságát, és ezért az ügyek intézésében gyakran eltért a hivatalos rendtől. A székesfehérvári püspöki aulába 1959. július 17-én beérkező vatikáni levélről¹⁸ sem adott tájékoztatást az AEH megbízottjának, és szeptember 3-án elkészített válaszjavaslatainak Rómába küldését is titokban intézte. Egy kevéssel az első zsinati ülészek kezdete előtt keletkezett állambiztonsági dokumentum fényében feltételezhető, hogy Körbler Walter bodajki orvoson keresztül jutatta ki az országból a levelet.¹⁹ Jelenlegi ismereteink szerint ez a később Németországból postázott levél az egyetlen magyar válasz, ami ténylegesen meg is érkezett a Zsinati Előkészítő Bizottsághoz.²⁰ Shvoy püspök javaslatainak kijuttatását többek között éppen az tette lehetővé, hogy az állami szervek csak jelentős késséssel értesültek létezéséről: a püspök titkára — az ebben az időben „Doktor” fedőnevet viselő

ügynök — csak 1962 júniusában tudta az állambiztonsági szervek számára megszerezni Kisberk Imre segédpüspök javaslattervezetét, valamint Shvoy Lajos Rómába elküldött levelét. Jóllehet a Zsinati Előkészítő Bizottsághoz beküldött javaslatokat — köztük a székesfehérvári püspökét is — 1960-ban Rómában publikálták, Szeifert József rendőr őrnagy két évvel később csak valószínűsíteni tudta, hogy a dokumentum megérkezett a Vatikánba.²¹

Az egyes püspökök által elkészített dokumentumok sorsán túl forrásaink némi betekintést nyújtanak elkészítésük körülményeibe is. Leghamarabb Grósz József kalocsai érsek válaszelevele készült el, 1959. augusztus 24-én. Ez a tény kicsit meglepőnek tűnik annak fényében, hogy Szakács Gyula egyháziügyi főelőadó feljegyzése szerint a Zsinati Előkészítő Bizottság felkérésével kapcsolatban a dokumentum érkezésekor az érsek nem mutatott különösebb érdeklődést.²² A látszólagos érdektelenséget azonban minden valószínűség szerint inkább „elterelő hadműveletnek” kell tekintenünk: a kérdés súlyának bagatellizálásával akarta talán Grósz elérni, hogy később ne gördítsenek akadályt az elkészített javaslatok kiküldése elé. Végeredményben azonban ez a taktika éppen az ellenkezőjére fordult. Amikor Olt Károly a javaslatok Rómába küldésének megtiltását rendelte el, a dokumentumok tartalmának nem megfelelő volta mellett — éppen Grósz megnyilvánulására utalva — arra hívta fel a figyelmet, hogy a „püspöki kar sem mutat különösebb hajlandóságot a javaslatok küldésére”.²³ Pedig éppen Grósz József zsinati iránti érdeklődését mutatja, hogy olyan gyorsan elkészítette Rómába küldendő válaszelevelét.

Míg Grósz József kalocsai érsek esetében nem tudjuk, kért-e valakitől tanácsot zsinati javaslatainak elkészítésekor, valamivel többet tudunk a többi válaszelevél készítésének hátteréről. Hamvas Endre csanádi püspök három papját, Pongrácz Lóránt apátfalvi, Hanzély Lajos békési, valamint Marosy Endre békéscsabai plébánosokat kérte fel, hogy dolgozzanak ki javaslatokat a zsinat számára. Hamvas Endre a Pongrácz Lóránt által készített tervezetre támaszkodott (számos passzust szó szerint át is vett belőle), de azt átdolgozva és saját gondolataival kiegészítve írta meg válaszelevelét. A Hanzély Lajos által írt rövid javaslattervezet nem igazán volt alkalmas arra, hogy figyelembe vegyék. Meglepő viszont, hogy a Marosy Endre által előterjesztett tervezet megegyezik azzal, amit a rendelkezésünkre álló források egyhangúlag Papp Kálmán győri püspöknek tulajdonítanak: a jelenleg hozzáférhető magyar nyelvű szövegekben van ugyan némi eltérés, de ez feltehetően csupán a közös latin eredetire visszamenő fordítási

különbségeknek köszönhető. Nem világos, mikor és hogyan került a békéscsabai plébános tervezete a győri püspökhöz oly módon, hogy azután Papp Kálmán javaslatként előbb jusson az ÁEH birtokába, mint Hamvas Endre levele és az általa felkért tanácsadók tervezetei.²⁴

Shvoy Lajos székesfehérvári püspök sem egyedül készítette el javaslatait, hanem — miként azt a Vatikánba küldött kísérőlevélben is említette — kikérte néhány megbízható papjának véleményét.²⁵ Többek között segédpüspökét, Kisberk Imrét kérte fel egy tervezet megírására, majd ennek az 1959. augusztus 21-én kelt dokumentumnak az alapján készítette el szeptember 3-án a végül Rómába küldött válaszlevélét.²⁶ Érdekes, hogy jöllehet az elküldött javaslatok tartalmazták a Kisberk által előterjesztett pontokat is, a dokumentumot a segédpüspök nem írta alá, mint arra más országok esetében találunk példát,²⁷ hanem egyedül Shvoy aláírásával küldték el a Vatikánba.

A magyar püspökök válasza — mint azt Tardini bíboros levele kifejezetten kéri is — kivétel nélkül latin nyelven íródtak. Jelenleg azonban csak Grósz érsek és Shvoy püspök *votumai* esetében ismerjük az eredeti latin szöveget, míg a többi tervezet és válaszlevél magyar fordításban áll rendelkezésünkre. A válaszok legfeltűnőbb közös vonása, hogy többnyire a gyakorlati tapasztalatokból kiindulva, rövid pontokba szedve, címszavakban fogalmazzák meg a zsinat által tárgyalandó kérdéseket, gyakran anélkül, hogy azoknak teológiai indoklást, vagy akár csak megoldási javaslatot is adnának. Az előterjesztett témák túlnyomó része konkrét egyházfegyelmi kérdésekre vonatkozik, amelyek bemutatásában könnyen fel lehet fedezni a szerzők alapvetően jogi, szabályokhoz kötött gondolkodásmódját. Míg Grósz érsek és Hamvas püspök igyekeztek a teológiai tárgyaknak megfelelően csoportosítva tárgyalni az egyes javaslatokat (Grósz: egyházfegyelmi és erkölcsi kérdések; liturgikus kérdések, doktrinális kérdések; Hamvas: hitigazságok, erkölcs, egyházfegyelmelem, liturgia), a többi *votum* esetében ez a rendszerezés hiányzik.

A javaslatok nagy érdeme, hogy híven tükrözik azokat a gyakorlati problémákat, amelyekkel a katolikus lelképásztorok az 1950-es évek Magyarországán szembesültek. Természetes tehát, hogy mindegyik szövegben nyitabb vagy burkoltabb formában megjelenik az egyház életkörülményeit meghatározó ideológiai és politikai rendszer, a kommunizmus kérdése. Grósz érsek igen árnyaltan fogalmazott: nem a tévtanok elítélését követelte, hanem az egyház álláspontjának leszögezését szorgalmazta a leginkább vitatott kérdésekben — köztük név szerint is felsorolva a

materializmust, a szocializmust és a kommunizmust. Egyúttal igyekezett rámutatni a közös pontokra, és különbséget tett a kommunizmus eszméje és gyakorlata között. Hangsúlyozta, hogy az egyház nem az eszmét, hanem az istentelenséget ítélte el és az emberek szabadságát védelmezte minden társadalmi rendben. Hamvas püspök azzal kívánta a marxizmus elítélését kérő javaslat élet tompítani, hogy általánosabb összefüggésbe helyezte a problémát, melynek gyökerét — más tévedésekhez hasonlóan — a gondviselésről szóló hittétel ismeretének hiányában látta. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az eredetileg a problémát csak általánosságban felvető tervezethez a csanádi püspök kapcsolta hozzá konkrétan is megfogalmazva a marxizmus kérdését. Sőt, tovább menve, a két tökéletes társaságról szóló tanítás hivatalosságát tételét kívánta a zsinattól, hogy ezzel védelmezzék az egyház jogait az állam teljes hatalmát hirdető totalitárius rendszerekkel szemben. Shvoy püspök meglehetősen nyíltan kérte a materializmus minden formájának elítélését, beleértve ebbe a kapitalista rendszerekre jellemző konzum-materializmust is, „ami megmérgezi a hívők lelkét, minthogy az időleges javak és földi gyönyörök követését hirdeti”. Az ideológia elutasításának igényén túl a szocialista diktatúra konkrét gyakorlatának közvetett elítélését célozták továbbá azok a javaslatok, amelyek a püspökök egyházkormányzati szabadságának kinyilvánítását, illetve a hierarchia joghatóságának a hit és erkölcs kérdésein túl az élet más területeire való kiterjesztését szorgalmazták.

A pápai *aggiornamento* szándékával egybevételesen számos javaslat célozta a hívek életének egyszerűbbé tételét, illetve az apostoli munkába való bevonásukat a megváltozott világban. Az összes püspök egyetértett abban, hogy az adott — nem egyszerűen csak szekularizált, hanem egyenesen harciasan ateista — magyar viszonyok között fontos a vasár- és ünnepnap misehallgatás, a böjt, a szentségek vételével kapcsolatos előírások rugalmasabb szabályozása. A liturgia területén javasolt konkrét változtatások — egyszerűbb és a népnyelv használatának kiterjesztése révén közérthetőbb szertartások — is jórészt ugyanebből a megfontolásból fakadtak. Egyedül Shvoy Lajos hangsúlyozta a hívek liturgikus cselekményekbe való fokozottabb bevonásának fontosságát, bár ezt ő is pápai dekrétumok útján vélte megvalósíthatónak. Ugyancsak a székesfehérvári püspök volt az, aki — ha csak általánosságban is, de — rámutatott a modern eszközök alkalmazásának lehetőségére az evangelizáció területén, valamint felvetette a teológia megújításának és gyakorlatiasabb oktatásának szükségességét. Míg Papp Kálmán és Shvoy Lajos püspökök fontosnak tartot-

ták a házasság szentségével való visszaélések megakadályozását, és hangsúlyozták a gyermekek elfogadásának és vallásos nevelésük vállalásának szükségességét, Hamvas püspök egyáltalán nem emelte be *votum*ába Pongrácz Lóránt tervezetéből a házassági erkölcs kérdéseit igen részletesen tárgyaló pontot. A csanádi püspök elhagyta az eredeti tervezet azon pontját is, amely a cölibátus fenntartásának követelménye mellett az aposztata papok státusának megoldására tett javaslatot. A magyar püspök cölibátussal kapcsolatos hagyományokhoz ragaszkodó álláspontját így egyedül Shvoy Lajos levelében találjuk meg. Hivatásuk könnyebb megéléséhez a székesfehérvári püspök ugyanakkor a közösségi életformát ajánlotta a világi papoknak is. Az *aggiornamento* kérdését ellentétes módon fogta fel Papp Kálmán és Shvoy Lajos a cenzúra kérdésében: míg a győri püspök szerint a tiltott könyvek listáját meg lehetne szüntetni, addig a székesfehérvári ordinárius a jegyzék felülvizsgálatát és annak az új kommunikációs eszközök figyelembevételével való megújítását tartotta szükségesnek. Hasonlóképpen nem találunk egységes álláspontot a magyar püspököknek az ökumenizmussal kapcsolatos hozzáállásában sem. Papp Kálmán javaslattervezete erélyes fellépést kívánt a különböző felekezetek közötti vegyes-házasságok ellen. Nem kedvezett a keresztények közötti egység ügyének az egyetlen dogmatikai jellegű javaslat sem: Szűz Mária kegyelmet közvetítő szerepének hangsúlyozásával Hamvas Endre éppen ebből a megfontolásból nem értett egyet. Úgy tűnik, hogy bár a különböző felekezetekkel való jó viszony igénye nem állt távol a magyar papságtól, a keresztények közötti egységet a többi egyháznak a katolikus egyházba való visszatéréseként képzelték el. Erre utal a fenti javaslatok mellett a székesfehérvári püspök előterjesztése is, amelyben megértő szabályozást kért „az egyház kebelébe visszatérő különböző felekezetek pásztorai és hívei számára”.

A magyar *votum*okról összefoglalóan elmondhatjuk, hogy — miként az várható volt — a zsinati javaslatoknak abba a kategóriájába illeszkednek, amelyek inkább kapcsolódnak a megelőző századok egyházképéhez, mint a jövőendő zsinatnak az „idők jeleit” figyelembe vevő új szemléletéhez. Ezek a megközelítésükben inkább egyházjogikazuisztikus, semmint pasztorális *votum*ok az újlatin országokban hegemon helyzetben lévő egyházak püspökei mellett a más felekezeti vagy ellenséges politikai környezet által fenyegetett helyi egyházak hierarchiájára voltak a legjellemzőbbek.²⁸ A magyar püspökök konzervatív felfogása többek között abból táplálkozott, hogy a valásellenes kommunista rendszer keretei között nem láttak más lehetőséget az egyház fennmara-

dására, mint a belső egyházi fegyelem megszlárdítását és a külső szabadság biztosítását. Az egyházfegyelem erősítésére való törekvésük ugyanakkor nem zárta ki, hogy pasztorális megfontolásokból több területen kérjenek rugalmasságot vagy enyhítéseket. Éppen ezeken a javaslatokon keresztül nyerhetünk egyfajta állóképet a magyar katolikus egyház II. Vatikáni zsinat előtti állapotáról, melyre az uralkodó konzervatív szemléletből fakadó, elsősorban elvi síkon jelentkező szigorúság és a körülményekhez való alkalmazkodási kísérlet kettőssége volt jellemző.

Az elkészült — bár a Zsinati Előkészítő Bizottsághoz el nem jutó — javaslatok száma és a válaszok gyorsasága arra utalnak, hogy jöllehet a magyar püspököket számos sürgető belső egyházpolitikai kérdés foglalkoztatta, a zsinat előkészítő munkájával szemben sem voltak érdektelenek. A Zsinati Előkészítő Bizottsághoz csak azért érkezett egyetlen magyar javaslat, mert a Szent-székben fő ideológiai és politikai ellenfelét látó állami vezetés ekkor még mindenfajta kapcsolatfelvételt veszélyesnek tartott, és a zsinatot is elsőrendűen politikai kérdésként fogta fel. Amíg a zsinatban nem fedeztek fel a rendszer érdekeit szolgáló lehetőséget, hanem csupán a kommunizmus elítélésének és egy összkeresztény anti-kommunista egységfront megteremtésének alkalmát látták benne, mindenfajta párbeszédetől elzárkóztak. Az egyház szabadságát komolyan korlátozó pártállamban csak az ellenőrzés elkerülése, az „illegális csatornák” használata biztosított szabad kapcsolattartást a Szentszékkal.

FEJÉRDY ANDRÁS

¹Vö. *Storia del concilio Vaticano II diretta da Giuseppe Alberigo*. Volume I. Il cattolicesimo verso una nuova stagione. L'annuncio e la preparazione. Gennaio 1959–settembre 1962. Leuven–Bologna, 1995, 114.

²1959-ben a 11 magyar katolikus egyházmegye közül 7 élén állt megyéspüspök: Mindszenty József esztergomi érsek 1956. november 4-e óta az Amerikai Követségen volt belső számúzetésben, Pétery József váci és Badalik Bertalan veszprémi püspököket pedig 1953-ban illetve 1957-ben Hejcére internálta a kormány, az egri érseki szék pedig még 1956 márciusában, Czapik Gyula halálával üresedett meg.

³Máté-Tóth András: *A II. Vatikáni zsinat és a magyar elhárítás. A történeti hivataltan fellelhető levéltári anyag alapján*. http://www.vallastudomany.hu/Members/-matetoth/vtmatadocs/m-ta_II_vatikani_zsinat. (utolsó letöltés dátuma: 2008. október 31.) 8–9.

⁴Olt Károly Köteles István számára írt feljegyzéséből tudjuk, hogy Grösz József, Hamvas Endre, Papp Kálmán és Dudás Miklós püspökök kaptak meghívót: Magyar Országos Levéltár (= MOL) Állami Egyház-

ügyi Hivatal Szigorúan titkos iratok (= XIX-A-21-d) 0037-2/1959. 15. Olt Károly feljegyzése Köteles elvtárs részére. Budapest, 1959. szeptember 9. A felsoroltakon kívül Shvoy Lajoshoz is megérkezett a meghívó, miként az válaszeveleleiből kiderül: *Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando*. Series I. (Anteparaeparatoria). Vol. II. Consilia et vota Episcoporum ac Praelatorum. Pars II. Europa. Città del Vaticano, 1960, 521.

⁵MOL Állami Egyházügyi Hivatal. Elnöki iratok (= XIX-A-21-a) K-28-2/1959. 2. Szakács Gyula kézzel írt feljegyzése Tardini levele magyar fordításának hátoldalán, dátálatlan.

⁶MOL XIX-A-21-a K-28-2/1959. 1. Olt Károly kézzel írt feljegyzése a püspökökhöz szóló meghívólevelével magyar fordításának alján. 1959. július 31.

⁷MOL XIX-A-21-d 0037-2/1959. 15. Olt Károly feljegyzése Köteles elvtárs részére. Budapest, 1959. szeptember 9.

⁸MOL XIX-A-21-a K-28-2/1959. 1. Miklós Imre kézzel írt feljegyzése a püspökökhöz szóló meghívólevelével magyar fordításának alján. 1959. augusztus 5.

⁹MOL XIX-A-21-a K-28-2/a/1959. 6. Miklós Imre kézzel írt feljegyzése Olt Károly számára Szakács Gyula Bács-Kiskun megyei egyházügyi főelőadó Grósz József javaslatait kísérő levelén. 1959. szeptember 2.

¹⁰MOL XIX-A-21-a K-28-2/a/1959. 6. Szakács Gyula egyházügyi főelőadó levele Miklós Imrének, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettesének. Kecskemét, 1959. augusztus 28.

¹¹MOL XIX-A-21-a K-28-2/1959. 17. Olt Károly kézzel írt feljegyzése. 1959. szeptember 17.

¹²MOL XIX-A-21-d 0037-2/1959. 15. Olt Károly feljegyzése Köteles elvtárs részére. Budapest, 1959. szeptember 9.

¹³MOL XIX-A-21-d 0037-2/1959. 15. Kézzel írott megjegyzés Olt Károly Köteles István számára írt feljegyzése margóján: „a szoc. országokban a Vatikán neg. állásponton van, ők tegyenek poz. javaslatot”. A kézírás talán Olt Károlyé.

¹⁴MOL XIX-A-21-d 0037-2/1959. 15. Olt Károly feljegyzése Köteles elvtárs részére. Budapest, 1959. szeptember 9.

¹⁵MOL XIX-A-21-a K-28-2/c/1959. 8. Rátkai János Csongrád megyei egyházügyi főelőadó levele Csala László részére. Dátálatlan.

¹⁶MOL XIX-A-21-a K-28-2/c/1959. 9. Miklós Imre Csala László számára kézzel írt feljegyzése, október 6-án: „Tudomásul szolgál. Ki nem küldhető.” Csala László kézzel írt feljegyzése, 1959. október 13-án: „Elintézve! Rátkai e-val megbeszéltem.”

¹⁷Tardini bíboros levelének az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának iratanyagában fellelhető másolatán tollal írt feljegyzés szerint mindenestre Dudás Miklós „kijelentette: nem kíván válaszolni”. A feljegyzést, mint Grósz József hasonló jellegű kijelentését, mint alább látni fogjuk, nem biztos, hogy komolyan kell venni. MOL Magyar Szocialista Munkáspárt

Központi Bizottsága (= MSZMP KB) Agitációs és Propaganda Osztály (M-KS 288. f. 22. cs.) 1959. Egyházzal kapcsolatos iratok (= 1959/4. ó. e.) 263.

¹⁸A dátum Shvoy Lajos püspök válaszeveleleiből tudható. Lásd *Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando*. Series I. (Anteparaeparatoria). Vol. II. Consilia et vota Episcoporum ac Praelatorum. Pars II. i. m. 521.

¹⁹A rendszer által veszélyesnek tartott székesfehérvári püspök kapcsolatainak felderítésére — a püspöki aulában élő „Doktor” fedőnevű ügynök jelentéseiből és más forrásokból szerzett információkra támaszkodva — komoly erőfeszítéseket tettek az állambiztonsági szervek. Az ezzel kapcsolatos dokumentáció jelentős része megtalálható a magyar egyház külföldi — elsősorban vatikáni — kapcsolatainak felderítésére és terhelő adatok összegyűjtésére 1961. október 16-án nyitott „Canale” elnevezésű objektum-dossziékban. Állambiztonsági Szervek Történeti Levéltára (= ÁBTTL) „Canale” objektum-dossziék (= O-14963/1-10.) A Hildegard Steiger ügyében „Turista” fedőnéven végzett nyomozás eredményeinek 1961. november 29-i összefoglaló jelentése megtalálható: ÁBTTL O-14963/1. 313.

Feltételezésünket a következő dokumentumrészlet támasztja alá: „...felhasználjuk azt a — ma már a Székesfehérvári aulában is ismert — tényt, hogy a rendőrségnek tudomása van arról, hogy Körbler Walter bodajki orvos illegálisan levelet juttatott ki Mester Istvánnak Rómába Shvoy, illetve Kisberk Imrétől.” A II. Vatikáni zsinattal kapcsolatos operatív terv. Budapest, 1962. augusztus 6. ÁBTTL O-14963/2. 249.

²⁰A püspökök javaslatairól szóló összesítő jelentés a Magyarország címszónál a következőket közli: „Ungheria: Ha risposto solo il vescovo di Székesfehérvár (Alba Reale), ma la lettera risulta spedita dalla Germania.” (Dott. Piero Doria, a Vatikáni Titkos Levéltár tisztviselőjének írásbeli tájékoztatása, 2003. február 18.) Ennek fényében teljesen tévesnek ítéltető a Belügyminisztérium III/1 Csoportfőnökségének 1962. szeptember 8-án kelt tájékoztató jelentése, amely 31 magyar egyházi személy — Hamvas Endre, Kovács Sándor és Mindszenty József kivételével egyik sem püspök — nevét tartalmazza, mint olyanokét, akiktől javaslat érkezett a Zsinati Előkészítő Bizottsághoz. Mindenesetre a jelentés is kéri a megbízhatónak nevezett forrásból származó értesülés ellenőrzését. ÁBTTL O-14963/3. 62–63. Tájékoztató jelentés. Budapest, 1962. szeptember 8.

²¹ÁBTTL O-14963/2. 161–165. Jelentés a székesfehérvári püspökség vezetőinek II. Vatikáni zsinatra küldött dokumentumairól. Budapest, 1962. június 25.

²²MOL XIX-A-21-a K-28-2/1959. 2. Szakács Gyula egyházügyi főelőadó kézzel írt feljegyzése Tardini levele magyar fordításának hátoldalán. Dátálatlan. Grósz a feljegyzés szerint így kommentálta a levelet: „Nem bír különösebb jelentőséggel. Annyi bizonytalanság van még az egész zsinat-ügy körül, hogy tanúi lehetünk még meglepetéseknek is.” Arra a kérdésre pedig,

hogy a püspöki karnak lesz-e valami javaslata a zsinathoz, így felelt: „Nem igen lesz; bár sose lehet tudni, hogy a mi okosaink nem sütnék-e ki valami újat, amit majd kellő módon továbbítunk.”

²³MOL XIX-A-21-a K-28-2/1959. 17. Olt Károly kézzel írt feljegyzése. 1959. szeptember 17. A zsinattal kapcsolatban a Grösz Józseféhez hasonló „elterelő hadművelettel” találkozunk a Hejccére internált Pétery József és Badalik Bertalan püspökök esetében is. Az Állami Egyházügyi Hivatalból Hejccére látogató Madai és Lopkovicz elvtársaknak arra a kérdésre, hogy ki akarnak-e menni a zsinatra, a püspökök azt válaszolták, hogy „ők már idősek és nem szándékoznak még képviselteni sem magukat Rómában”. (ÁBTL Badalik Bertalan személyi dosszié. 6. kötet (= O-12547/6) 90. A BM Borsod Megyei Rendőrfőkapitányság III/III-1 osztályának jelentése Badalik Bertalan ügyében. Miskolc, 1962. október 4.) Ezzel a látszólagos érdektelenséggel szemben valójában nagy érdeklődést tanúsítottak a zsinat iránt, és a meghívást sem egészségi állapotuk miatt mondták le, hanem mert tudták, hogy úgysem mehetnek el. Vö. ÁBTL O-12547/6. 103. „Péter Pál” fn. ügynök jelentése, Miskolc, 1962. október 30.

²⁴Papp Kálmán és Hamvas Endre válaszlevelei, valamint a három plébános tervezetei rendre megtalálhatók: MOL XIX-A-21-a K-28-2/1959. 7. 10-16.

²⁵*Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando*. Series I. (Antepreparatoria). Vol. II. Consilia et vota Episcoporum ac Praelatorum. Pars II. i. m. 521. Az „Aspiráns” fedőnevű ügynök (aki azonos a később „Doktor” fedőnéven jelentő személyével) egy jelentéséből tudjuk, hogy Shvoy Lajos Molnár Gyula és Németh László nevű papjait kérte fel az egyetemes zsinatra szóló javaslatok kidolgozására. ÁBTL „Áruló” (Kisberk Imre) személyi-dosszié (= O-13581/3.) 176. „Aspiráns” datálatlan jelentése. Másolat.

²⁶Kisberk Imre és Shvoy Lajos püspökök javaslatai magyar fordításban fellelhetők: ÁBTL O-14963/2. 161-165. Shvoy Rómába kiküldött előterjesztését eredet latin nyelven lásd *Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando*. Series I. (Antepreparatoria). Vol. II. Consilia et vota Episcoporum ac Praelatorum. Pars II. i. m. 521-523.

²⁷*Storia del concilio Vaticano II diretta da Giuseppe Alberigo*. Volume I. i. m. 113.

²⁸*Storia del concilio Vaticano II diretta da Giuseppe Alberigo*. Volume I. i. m. 124-131.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

<i>Thomas Merton: Párbeszéd a Csönddel. Imák és rajzok</i>	2.900,-
<i>Teréz Anya: Jöjj, légy a világosságom!</i>	3.200,-
<i>Rupert Berger: Lelkipásztori liturgikus lexikon</i>	4.300,-
<i>Halmi Tamás: Versnyelvtanok. Elemző esszék kortárs versekről</i>	1.900,-
<i>J. B. Metz: Memoria passionis</i>	2.700,-
<i>Rónay Tamás: Forgószél a Vatikánban. XXIII. János életútja</i>	2.700,-
<i>Igazságosabb és testvériesebb világot! Tíz év távlatából</i>	1.200,-
<i>John Powell: Egészen ember, egészen élő</i>	1.800,-
<i>Joseph Ratzinger: Bevezetés a keresztény hit világába</i>	2.700,-
<i>Innen és túl. Verse a Isten-kereső emberről</i>	2.900,-
<i>Wolfgang Beinert: A katolikus dogmatika lexikona</i>	3.600,-
<i>Th. Schneider: A dogmatika kézikönyve 1.</i>	2.600,-
<i>Th. Schneider: A dogmatika kézikönyve 2.</i>	2.600,-
<i>Avery Dulles: A kinyilatkoztatás modelljei</i>	2.500,-
<i>Lukács László: Csináld magad</i>	1.150,-
<i>Terri Apter: A magabiztos gyermek</i>	1.600,-
<i>E. Kübler-Ross – D. Kessler: Élet-leckék</i>	2.200,-

A kiadványok megvásárolhatók vagy megrendelhetők a Vigilia Kiadóhivatalban:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444; E-mail: vigilia@vigilia.hu

ADÓSSÁGAIM

Ahol sok könyv van, egy-kettő mindig elrejtőzik. Amikor megkezdődik a tétova rendrakás, előkerülnek, szegyenpírt vonva a rendezkedő arcára. Így bukkant elő Horváth Elemér, az Egyesült Államokban élő kitűnő költő két kötete, amelyek 1992 és 2002 között írt verseit tartalmazzák. Indulása leginkább Pilinszkyt idézte, tömör, kifejező versmondataival, pontos közléseivel. Emigrációját követően is / nyugati magyar irodalom legjelentősebb lírikusai közé emelkedett, nem egy művének témáját az ottani életszemlélet és életvitel adta, amelyeket némi döbbenettel, csipetnyi iróniával szemlél és jelenít meg. Ez a témakör új alkotásaiban is megjelenik. Egy jellemző példája a *nyugati napfogyatkozás: „különös világ ez / költői szemmel is / 14 éves gyerekek jobban ismerik a géppisztolyt / mint saját apjukat / egy rossz autó is tovább tart / mint egy átlagos házasság / megölelni egy néger lányt / politikai deklaráció”*.

Ez a mehökkentő háttér és morál a világirodalomban sokféle formában jelenik meg. A művészet mintha csapdába került volna, amelyből hol kétségbeesve, hol ironikusan keresik az alkotók a vágyott kiutat, amelyről viszont nem feltétlenül tudható, hova vezet, s hogy van-e egyáltalán. A szilárd erkölcsi normák érvényességét a történelem, pontosabban a múlt század eseményei kétségessé tették, azok a hagyományos értékek, amelyek az irodalom szemléleti alapját képezték, szép lassan eltűnőben vannak. Horváth Elemér lírájának egyik meghatározó élménye lett ez. Ha valaki elolvassa *Árkádiában* című versét, megsejtheti, hogy a mai kor apokalipszise a költészet nyelvét is megváltoztatta. Az avantgard különböző irányzatainak képviselői még úgy gondolták, hogy a változó világot új szókinccsel és megújított nyelvtannal megjeleníthetik, mára nyilvánvaló, hogy az érzelmek eltorzulását a művészetek torz formák megalkotásával érzékeltetik, a költészetben pedig mind hangsúlyosabb lett a búcsú érzése, amelyet már a múlt századi történelembőlcselő is „a nyugat alkonyának” nevezett, óriási vitát keltve. A nyugat alkonya egyben a hagyományosan konstruált művek alkonyát is jelentette. Az alkonyi fényben kontúrjaikat vesztítették a tárgyak, megfakultak a képek, egyszerű közlésekké fakultak az érzelmek, s az emelkedett közlések közé költőietlen mondatok kerültek. Horváth Elemér is írt verset a *nyugat alkonya* címmel, s a múlt század végének kétkedő, labirintusban tévelygő szellemiségéről elárul egyet-mást, hogy ez a költeménye is váratlan

prózai közlésekkel bővül, mintha lehetetlen volna az élet fordulatait hagyományos lírai eszközökkel megjeleníteni: *„tegnap kezdődött el tudom / és egészen banális dolgokkal / kidobtam csikkemet az autó ablakán / elégettem a múlt heti újságokat / és ma folytatódott könyörtelen / s épp oly banálisán / holnap megjavítom a vízcsapot / megsimogatlak elalvás előtt / általában jövőre jobb leszek / BUÉK”*.

Spengler vagy épp az eszméivel élete végéig küzdő Márai Sándor szellemi magaslatáról így jutunk el a banális, hétköznapi eseményekig, a polgári világrend végétől az elromlott vízcsapig. Mit jelképez ez, ha nem a fokozatos nivellálódást, s azt, hogy a nagyszabású eszmék helyébe apró, de állandóságot sugalló tények léptek? Ilyen a mai világ, s a belőle szabadulni vágyónak nem marad más esélye, mint a múlt térfogatába lépve keresni a hajdani ideálokat, akiknek szemléletisége egykor meghatározta Európa szemléletét. Az elődkeresés illetően törekvése a *menstral* című kötet jó néhány versében érzékelhető. Ezek mutatják Horváth Elemér líraiságának legérzékletesebb jegyeit: öntudatát, a múlt és jelen szintetizálásának higgadt biztonságát, amely a tudatosan vállalt életrajziségból nagy távlatok felé vezérel. E távlatosság lényeges eleme, hogy az apró dolgokat, a látszólag kis feladatokat is jól kell elvégeznünk, így tehetjük otthonosabbá a világot. Jó néhány költeményben Isten szolgálai jelennek meg, akik szívós kitartással szentelnék meg az ideáljait vesztített, az erőszak kultuszát követő világot Megragadó hitelességgel jeleníti meg ezt a feloldható ellentétet az *amerikai plébános*: *„a templom esti félhomályában / nem is látta a merénylet / aki négy golyót lőtt bele / az örökmécs előtt / noha megmentették az orvosok / azt mondták inkább csoda volt / amikor közölték vele / — ilyesmi szükséges formalitás — / hogy a tettes hőve egyike volt / csak ezt mondta egyszerűen: / — igen még mindig túl sok gonosz van / a világban / jobban kell csinálnom a dolgomat —”*.

Ebben a korszakban a hagyományos erkölccsel és a rá épülő világszemlélettel történő radikális szakítás és a tagadás abban is megnyilvánult, hogy újfajta egyházüldözés kezdődött, papokat, apácákat végeztek ki, tilalmazták a vallásgyakorlást, az oktatásból és nevelésből igyekeztek kirekeszteni az egyházat, s az sem minősült kivételnek, hogy az oltárnál valóban lelőtték a szentmisét mondót. Képes lehet a költészet az értékek megőrzésére? Kiváltképp, amikor az ember a tükröbe tekintve szörnyetegnek látja magát? Ez napjaink világirodalmának egyik legfontosabb kérdése, amelyre ismerünk ironikusan

tagadó választ, de látunk pozitív válaszkísérleteket is, amelyeknek egyik megnyilvánulása az anyanyelvhez való hűség, s ez a nemzeti hagyományok mellett történő kiállást is jelenti. A mi 20. századi irodalmunkban ennek jó néhány példaadója volt Adytól Kosztolányin és Illyés Gyulán át az emigrációban is magát magyar írónak valló Márai Sándorig. (Az emigrációban a hűség eme megnyilvánulásának különösen erős az érzelmi tartalma.) Ezek a vallomások kevésbé patetikusak, mint korábban voltak, de egyszerűségük nem csökkenti hitelességüket. A Mahopacban él, a „különös világ” anomáliáit tapasztaló Horváth Elemér is ide sorolhatjuk, ilyen típusú költeményei külön témakörbe sorolhatók, s valóban úgy tör föl belőlük a hűség érzése, ahogy válogatott verseinek s az egyik ciklusnak címe (*Talajvíz*) sugallja: „...síroddal, ha nem is tartozol a bölcsödért igen” — olvassuk a (*gö*)rögöszmében. A hűséget erősíti a *Mons sacer* csúcán magasba törő kereszt időtlensége és kikezdetlenséget sugalló valósága is, amely egyben az egykori bencés diák kötődésének megjelenítéséül is szolgál: „Ebben a kolostorban égig ér a csönd. Profán porából 10 / évszázadon át növekedett, s még mindig nagyon fiatal. / Itt a történelem gátlátalanul átvonul és villámgyorsan / elmúlik. Ezt jelzik a hátrahagyott kardok, kódexek, / koronák. Minden ablak előre néz. A nagy kertben egy / kisdíák illet tudóan megtorpan és latinul köszönt egy / szerzetest. Pillanatnyilag mindkettő magyar. A kereszt / vizont teljesen kívül van az időn. Fénylik a tavaszi / napsütésben s minden egyéb szempontból abszolút.”

Talán nincs is egyéb jel, amit követni érdemes, mert az érzelmek fokról fokra elvesztik életkormányzó szerepüket, bármerre tekint is a költő, kiüresedett embereket, lesikált arcokat lát, amelyek birtokosait leginkább a célnélküliség tett ilyenné. Talán még a kereszténység is az öregedés jeleit mutatja: „— lásd az erkölcsöket — a szexuális szabadságokat —”, ezért is száll le a vers írója az altemplomba, ahol az ősi kripták között a rácsodálkozás súlytalansága keríti hatalmába.

Sokszor szembesülünk azzal a kérdéssel, hogyan alakul az ember és Isten kapcsolata a modern irodalomban. A múlt századi magyar pap-

költők műveiben a megrendülések és válságok nélkül is megélt hit megvallása és másokra át-sugározatása volt az uralkodó, aztán a történelem megrendítő és istentelen fordulatai ön-elemzésre készítette, bűnösségükre ébresztette a megváltásra és bizonyosságra szomjazókat, például Pilinszky Jánost, aki kivételes erővel szólaltatta meg az ember árvaságát. Horváth Elemér lírájának szintén jellegzetes témakörét alkotják ilyen típusú művei. Nem vallásos versek ezek, legalábbis e fogalom hagyományos értelmében nem azok: inkább a világ bűneit átélő, mások szenvedéseivel azonosulni tudó költő szilárd pontra való törekvésének kifejezői. Ugyanakkor ez a költő tudja, van ilyen pont, csak odatalálni nehéz az élet pokoli zűrzavarában, az embertelenség fájdalmas jelenségeinek sötét árnyékában.

A világlírásban épp ezért felvetődik az Isten nélküli világ látomása, amelyben a megszentelt szavak elveszítik jelentésüket, s a következő generációk már nem élnek velük. Ezt a látomást fogalmazza meg Horváth Elemér is *idővel* című jöslatában: „*ím a kővé vált nyelv / Szavak amelyekből / eltávozott az isten / idővel elfogy a hiánya is / töményen izzó vákuum / idővel emlékezete / csöndtől csöndig / a tűnt zene / idővel annyi se / a hűséges hübrisz / az abszurd »de«*”.

A szüntelenül odüsszeiát járó költő ide-oda hanyódva, a legkülönfélébb kétségekkel szembesülve megőrzi a reményt. De a kétségek nála is olyan következményekkel járnak, amelyek felszaggatják a vers szövetét, a józanul kimondott kijelentések közé tétova kérdések furakszanak, s a válaszait fogalmazó költőnek ismételt szembesülnie kell esendőségével, amely paradox módon lírája nyeresége, hiszen így jelenik meg benne a teljes ember.

Elmondhatjuk, hogy Horváth Elemér korunk magyar lírájának kiemelkedő alakja, költészetében korunk nyitott kérdései, emberi dilemmái nyernek érvényes megfogalmazást. (*Talajvíz. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2000; Menestral. Noran Kiadó, Budapest, 2002*)

RÓNAY LÁSZLÓ

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

A REMÉNYSÉG ÜNNEPE

Mai világunkban sokszor olvassuk egyetértéssel Babits Mihály *Medve-nóta* című, önvallomásnak szánt versének bevezetését: „Fordul a világ, kiborúl alólam. / Megkapaszkodom peremén egy dombnak: / Kis ház, börtön vagy-e? csillagnéző / tornyom-e? Barlang // kell a medvének, ha megunja táncát / a vásár padján s kiszövik magányos / bérc közé; mint én vonulok most tús-kés / bérci magamba.”

Elgondolkodtató, hogy a költő maga válogatta verseiből (*Válogatott versei*, 1941. Atheneum — 2008-ban facsimile) nem hiányoznak az Esztergom-Előhegy magasában írottak, de nem vette föl kötetébe az első világháború idejéből való szenvedélyesen perlekedő költeményeit. Egy magartás jelképévé tette válogatását: az ellenséges világban idegen személyiség vallomását.

Míg Tamás Menyhért *Rések* című kötetét (Nap Kiadó) olvastam, ez a Babits jutott eszembe. A magartása. A szenvedések belenyugvó átélése, a betegségek és az elidegenedés keresztútját járva. Babits óta persze jócskán megváltozott a költői alkotás módja: a lírikus gyakran elharapja mondanóját, szemérmesen rejtegetve érzéseit. A népdalok hangulatára is rájátszó *Keresztút* kitűnő megfogalmazása ennek a visszafogott, mégis sokat sejtető életfelfogásnak: „Régiből üzettem, / Új szállásom nincsen, / Sehova utunkra / mely kendőm terítsem? // Fehérét teritem, / megsírat az Isten, / gyászosát teritem, / nincs ki megsegítsen!”

„Indulhatsz bármerre, / csillag helyett / keselyűk jelzik az utat” — olvassuk a *Még* című versben. Ez a felnagyított, de valóságos válságérzés korunk lírájának egyik jellemzője. Hasonló keserűséget érezkelhetünk L. Simon László *Japán hajítás* (Kortárs Kiadó) című kötetének több versében is. Ebben a verseskötetben az író szemünk láttára emelkedik a korlátlag fölé, rátalálva egy meggyőző, a hagyományt és a jelent ötvöző kifejezésformára. Revelációként hat az olvasóra a *Wathay vicekapitány a fehérváriakhoz és a Jóistenhez* karakteres indítása, a kuruc kesergők kései hajtása, egy életforma és életvitel keserű bírálata: „Miért kell látnom / ezt a zsiabasztó zsi-bongást, / ezt a dicsőségétől megfosztott várost, / az utódok üres tekintetét, / a gépi kóddal írt valóságot, / a betanított munkásokat, / ahogy futószalagra pakolják a szívüket, / és az arcuk emléket, / melyekből unott mosolyú / robotok szerelnek össze / újabb embereket, / akik majd

sorban állnak a boltban / vízálló fóliába csomagolt / mikróban melegíthető emlékért.”

A világ gyökértelen — ez Tamás Menyhért versének címe. Ebből a gyökértelen, elgépiesedő, arcvesztett létrendből tájékozódnak a költők egy tisztultabb világ felé, ahol még élnek az igazi értékek, ahol a szeretet közegébe hazatalálnak. Domokos Mátyás metafizikus költészetnek nevezte posztumusz könyvében ezt a líratípust, és visszaidézi Tolsztoj *Háború és béke* című regényének csodálatos jelenetét, amint Andrej herceg a csillagos égre tekintve megérzi a lét másik dimenzióját. Ez a csillagos égbolt terült az istálló felé igyekvő bölcsek fölé, s egyetlen csillag igazgatta lépteiket. Ahogy Borisz Paszternák írta a „Karácsonyi csillagról”: „...tele van csillaggal az ég. / Köztük mécsnél bátortalanabb / csillag — sose járt itt / azelőtt — halványlik, / és Betlehemet keresi, odatart. // Istentől, az égtől odébb azután / úgy gyúl ki lobogva, / mint szerűn a boglya, / az asztag a tűzperzselte tanyán. // És száll tűzcsóva gyanánt odafenn, / száll mind magasabban, / elnézi riadtan / az új jövevényt a világ-egyetem. // Jelent a bíborglória tán / valamit, megy a három / öregecske számaron. / Sietnek a ritka csillag után” (Pór Judit fordítása).

A sötét éveket megvilágítja a vezérlő csillag. Az utak szélén halottak fekszenek, menekülők, otthonukat elhagyni kényszerültek lábdobogását, jajveszékelését hallani. Fönt, a magasban repülőrajok takarják el azt a csillagot, készen a bombázásra, halált hordozva. Érdemes még a csillagra figyelni? Nem volna okosabb megfordulni, s visszatérni otthonunkba? Ez a kérdés vetődik föl André Frénaud *Háromkirályok* című versének lovagjában is: „A villódzó időben, holt-meredekben tévelyegve / a Gyermekek melengető mosolya alatt, / kóbor lovakok mi, tűnékeny nyomán a születő / jövőnek, mely, mint a csordapásztor, ösztökél. / Már átkozom a kalandot, már visszatérnék / otthonomba a pálmafák alá, / inni kutam vizét, mit nem ront meg a hold, / s árnyékom rezdületlen hűvösében / beteljesednem örök-sima tornácaimon... / De nem gyógyulhatok, szőlít egy esztelen hang” (Rába György fordítása).

Valóban, olykor esztelenségnek érezzük követni a hívást. Baljós árnyak mindenütt, riasztó hírek kelnek arról, hogy az embernek elegendő eszköze van arra, hogy elpusztítsa a világot s benne reményeit. „...vagyis a vég egybeesnek”, „színháziasság mind a világ”, „nincs közük istenhez a kezeknek” — sugallja a német költő Gottfried Benn. Az ember „mégis útnak indul, mint akit szárny emel” (Radnóti Miklós), valamikép-

pen tudatunkba van pecsételve: keresnünk kell, követnünk a jeleket, meghallanunk a hívást, kutatnunk az elprédált kincseket. Mert „Van lélek, kinek van / kék csillagból halma, / idő-lap közt préselt / hervadt pirkadatja, / titkos szüzi zuga, / melyben álma, vágya / régi zsbongását / tartja” — írta Lorca (Tellér Gyula fordítása). Ennek a vágynak megvalósulása, a reménység beteljesedése tárul elénk Karácsonykor a betlehemi jászolban. A Gyermekekre pillantva valljuk Claudellal: „De én az isteni örömben lakozom, akár József, az ács, / Itt látva mellettem a kisdedet, s Urunkat, Istenünket egy / személyben / S anyánkat, Máriát, aki semmit se szól, s megőrzi mind- / ezt a szívében” (Rónay György fordítása).

RÓNAY LÁSZLÓ

AZ IKON ÉS A KÉP FOGALMA

A kép fogalmával, még inkább a keleti tradícióban otthonos meghatározásának nyugati módosulásaival foglalkozik *Az ikon — A középkori műfaj valóságértelmező szerepe a XXI. századi bolgár, magyar és szerb művészetben* című kiállítás, amelyet a kiállítás témájához illő módon Szentendrén, a Régi Művésztelep Galériában rendezett a Léna & Roselli Galéria. A cím nagyívű bemutatást ígér, amit a kis kiállítás az alkotók létszámát és a művek reprezentatív értékét nézve csak részben teljesít, koncepciójával azonban izgalmas kérdéseket állít a látogató elé. A rendezés legnagyobb erénye leginkább az, hogy bár a címben foglaltak a kortárs művészeti élet meglehetősen periférikus problémáját érintik, kiderül, mindez sokkal tágabb kérdéskörben értelmezhető, és szükséges is az értelmezése.

Hagyományos értelemben vett ikon tulajdonképpen csak egy található a kiállításban, és talán szerencsés is, hogy a balkáni „modernizált” ikonmotívumokból is kevés került bemutatásra. A műfaj aktualitásával viaskodó, közvetlenebb értelmezéseket hordozó kép (mint amilyenek Bartl József munkái) sem sok akad, pedig ezt a vonulatot több jelentős művel, sőt életművel lehetne bemutatni, éppen a szentendrei művészek munkái közül. Ilyen közvetlenebb értelmezésnek tűnnek első pillantásra Pauer Gyula 1991-es, a torinói leplet és a Veronika-kendőt három dimenzióba helyező szobrai is, ám a művész korábbi pszeudomunkái idézőjelbe teszik ezeket a műveket is, és inkább a vallásos hagyomány konceptuális művészeti vonatkozásaira világítanak rá. Ugyancsak Pauer egyik régi munkája, a Marx-Lenin portré képviseli a politikai hatalom profán ikonjainak népes csoportját, amely téma szintén külön kiállítás tárgya lehetne, ahogyan a tömegkultúra ikon-

jai címszóval jelölhető csoport is, amelyet itt Szabó Eszter és Veszely Ferenc szellemes munkái képviselnek. Amióta ikonok készülnek, érzékeny dialógusban állnak a portré műfajával, az azonban mégis modern kori jelenség, hogy ebben a dialógusban az önarckép és a családi portré is szerepet kapott. Az önarckép éppen az ikon rejtőzködő alkotójának ellentétéként, a családi portré a fényképezés születésével mint a lakások szent képeket felváltó/helyettesítő elemei. Ehhez látunk izgalmas példákat Király Gábor, Milan Blanusza és Vladimir Dunjic munkái közül.

A kiállítás kerületi, de végül elkerüli az ikonok igazolhatóságának és eredetiségének ősi problémáját, amely a kortárs művészetben a kép hatalmának felmutatásával vált időszerűvé. Az *iconic turn* a művészeti zsargonban a képek emancipációra törekvését fejezi ki, de kutatáspolitikai értelmet is rejt magában. Már a 60-as években színre lépő szimulákrum-elméletek is előhozták ezt a kérdést, megtörve a kép mint másodlagos/másolat értelmezését, így a kép (éppenséggel az ikon-tradícióval ellenkező módon) mint hamis látszat, szofisztikált, veszélyes alternatíva lépett elő, ami a mediatapasztalat mind erőteljesebb és sokrétűbb jelenlétével fenyeget, a képtilalmak félelmeire utalva vissza.

A 90-es évek művészeti vizsgálódásainak homlokterébe egyre többször a hatalommal bíró kép került, amely a vallás, a szellem, az esztétikai elragadtatottság tárgya, áthidaló képességgel bír, megtestesít. Mindennek az alapját Gottfried Boehm a modernségben megváltozott ikonikus tudatban látja, amely kénytelen volt feltenni magának a kérdést, hogy *Mi a kép?* A kérdésfelvetés mögött egyrészt természetesen az a fordulat áll, amelyet Gadamer hajtott végre a kép fogalmának kidolgozásával. Ez az ábrázolást távol tartja a leképezés felfogásától és — az ikon-hagyományra visszautalva — a mintakép (*Urbild*) vonatkozásába állítja újra a képet. A mágikus képértelmezés (a kép és a leképezett azonossága) ebben a felfogásban nem tűnt el a képtudatból, sőt a képtapasztalat lényegi vonása maradt. A kép létmódja a megmutatásban áll (deiktikus), olyat ábrázol, ami a kép nélkül nem mutatkozna meg, vagyis a mintaképről mond valamit, a mintakép mutatkozik meg benne. A reprezentáció fogalmi értelmezésével azonban Gadamer felhívja a figyelmet arra is, hogy a kép önállósága visszahat a mintaképre, úgy kell megmutatkoznia, ahogyan a képe előírja. Itt egyértelműen a művészi képekről van szó, ezért válik kérdéssé, hogy a technikai és mediális változások közepett egyre nagyobb számban és egyre sokfélebb módon jelen levő kép hogyan viszonyul ehhez a reprezentációs logikához. Egyáltalán meghúzhatóak-e világosan a határok

a művészi és a nem művészi kép között az *iconic turn* után? Milyen jelentése van a mintaképhez visszavezetett képfogalomnak a kultusz korának lezárultával, vagy mit jelent ma a vallásos tudat számára?

CSANÁDI-BOGNÁR SZILVIA

KÉPSZINTÉZISEK Dréher János és Serényi H. Zsigmond festményei a Pécsi Galériában

Két különös festőegyénség, jól megkülönböztethető karakterrel. Találkozásuk véletlenszerűnek is mondható — egymás megbecsülése, barátsága nem föltétlen előhívója az ilyen közös szerepléseknek —, holott a két absztrakt képvilág nagyon is vonzza egymást. Elsőbben a konstruktív — az idő zárt kalodáját mértani síkokkal és mértani ihletésű vonalhálóval nyitogató — élmény az, ami Dréher János falképeit, ezeket a különleges mélységű reliefeket, és Serényi H. Zsigmond fehéren sugárzó festményeit rokonná avatja. Mindkét kollektív — igaz, más-más módon — a személyiségrejtezés magasiskolája. Am a létélményt — amely a személyiség történeti-társadalmi mögöttesét is magában foglalja — úgy absztrahálja, hogy az elvontság ellenére is fölfedhetők azok a rétegek (élménygócok, a rendezettség folytán is áruzkodó érzelem-labirintusok), amelyek egy kis túlzással világ-magyarázatként hatnak.

Dréher táblaképei festmény hatását keltik, de az egymásra hordott anyagrétegek (homok, plectol stb.) és a szerkezeti egységeket elválasztó szegélyek, „árkok” plasztikailag oly gazdagok, hogy eme vakolatképek (az *idő* domborműben összegyűjtött rajzolatai) sokkal inkább köthetőek a szobrászat térélményt is nyújtó műformájához, a reliefhez, mint valamely — akár a legsúlyosabb — vászon festék-rengetegéhez. A *fal* illetén való — érzelmi-indulati erőt a látvány szolgálatába állító — megképzése ódon katedrálisok őselményét: a századok koronájában megtestesülő, vagyis *hitté váló* anyag mindenhatóságát juttatja eszünkbe.

Ha egymástól jól el vannak választva a szerkezeti egységek — a mértani alakzatok itt ugyancsak túlmutat a ház mint átszellemített lélektartalom (istenháza) szakrálissal érintkező modern jelenvalósága —, a hat részből álló (vertikálisan „megtört”) *Ablakok, élek* (2008) épp a foltos részek villódzása, avagy az érzéki mezőt jelentéssé tevő színillúziók — a visszafogottságában is a monokrom árnyalatok gazdagságáról tanúskodó barnák, homoksárgák — révén lesz kikezdehetetlen egész. Nagy, tiszta felületén — az archaikus világkép a „rajzos” házzal mint origóval moderni-

zálódik — a befogadott fény minden külső tárnát (felületi plasztikája szerint stabilan álló négyszöget) szinte templomablakká változtat.

A megsejtett — vizionált — spiritualizálódás attól megejtő — Dréher anyagképeinek vágyott időtlenségében a *munkálkodó* Isten nem mást, mint Napszekeket (kerék) görget —, hogy Dubuffet kitelen homoksivatagában, ha csak leheletfinom jelzésekkel is, ott van Donatello *Megfeszítettjének* (Feszületének) szenvedés-élménye is. Egyszer a vakolatba rajzolt-hasított ábrák jelzik eme rétegejtő-múltidéző „kalligráfia” Pilinszkyre ugyancsak visszautaló fenségét — „csorog alá, csorog az üres árok” (*Apokrif*) —, másszor a szürkés-barnás színvilág (jóllehet belső fényű) monotonijába bevillanó, egész jelentéstartományt közvetítő piros (*Hagyj jelet I-II.* – 2006). Érdekes megjegyezni, hogy a pécsi tárlat képei egységes színvilágukkal (kivételet talán csak a 2005-ös *Múló nap* képez) azt a gondolati mélységet szimbolizálják — ezért is maradtak ki a *Mediterrán* fényét-melegségét idéző, a katedrálisok falára a tenger bársony főnyét odavonzó táblák —, amely az egymásra hordott rétegek mint emlékeztetpróbák, műveltségfaktorok által emelkednek személyiségrajzá.

Ennek a visszafogott, de mégis valahol — leginkább a megtöretést a tisztasággal asszociáló — „nyílt” rejtezésnek számtalan oka van (a képköltő szemérmessége, az irodalmias jellegtől való ózzkodása stb.). Ugyanakkor — nem véletlenül — épp a jelképtár, vagyis a korfestésre alkalmas, de attól mindig az egyetemes irányába mozduló, a Bibliától a természeti népek hitvilágáig húzódó mitológiai-mitoszi tartalmak gazdagsága folytán a vetkezés-kitárulkozás is érzékelhető lesz: a *vakolatkép* valójában énképént funkcionál.

Dréher János a *személyiségében* megjelenő artisztikus feszültséget úgy tudja *átvinni* az anyagra, hogy reliefjei a szünetlen építkezés örömeinek és foltokban megjelenő enyészetnek hű tükrei. *A Fent és lent* (2003) a valamibe való behatolással drámai összetűközést szimbolizál, a *Ház – fal I-II.* (2007) a védekezés és oltalom, a „várfalon belüli otthoniasság és tárgyiasság megszólaltatója, a *Múló nap* (több minden mellett) körkörös szerkezete révén a *világegyetem* teljességét — közép-pontjában Istennel a teremtés kezdetét és végét, és mégis valahol az *abbahagyhatatlanságát* — állítja fókuszába. Ez a „rajzos” mindentudás — amikor a vakolat (a Mindenség házfala) nem csupán a rajzolt-karcolt ábráktól válik lírai és drámai közlések hordozójává, ám a festék színfoltjai által színtén — nemcsak a főnt említett táblán észlelhető, de az aránylag kisebb méretű „festményeken” is (a 2005-ös *Osztott terek* című ciklus nem egy darabja erre kiváló példa).

Az önmegvalósítás akár bibliai sugallatú parancsra (teremtés!) jön létre, akár a személyre bontott *korvalóság* megjelenítéseképp, az egzisztenciális erezttség mellett az egyéni — és szerencsés esetben a koron — messze túlmutató értékek hordozója. A *Hagyj jelet* (2006) két nagyméretű (150x100) tábláján szereplő egy, illetve két kis piros „ér” (a piros mint vértisztítási) éppúgy származhat a szöggel átvert tenyeréből, mint valamely eseményhez — az 1956-os forradalomhoz? — köthető mártírumból. Avval, hogy a vakolat eme *sztentségét* a művész az átvállalt sors révén legbensőbb lélektartományává avatja, erkölcsi alapállása és embersége mindennél jobban kitetszik.

A kiállítótársánál idősebb Serényi H. Zsigmond — a logikusan egymásra épülő, az organikus élményt fokozatosan elhagyó pályaszakaszok tanúsítják — az életmű olyan végletekig letisztult állomásához érkezett, mint az öregkori „kifehéredést” expresszív erővel megvalósító Tóth Menyhért. Csakhogy amíg a miskai kozmosz földéhségű álmodója többé-kevésbé a legabsztraktabb műveiben sem szakadt el a figurálisról, Serényi konstruktív, a részegységekben hol sűrűsödő, hol ritkuló vonalhálója — fehéren a *fehér* — már határozottan csak az elvont — látszólag elvont — ritmusképletek, zenei invenciókra épülő harmóniák egyedülvalóságáról tudósít.

Számára a kép valaminő, csaknem *elérhetetlen* eszmény — az egyéni és társas (közösségi) kapcsolatokban megjelölhető tisztaság — közvetítője. Mára még azok a „szerepek” is kikoptak belőle — pontosabban értelmezési körük átalakult, bonyolultabbá vált —, amelyek az ugyancsak nem érdektelen, másfél évtizeddel ezelőtti színes festményeinek, a diagonálisok mentén eltört és újraépített terenumoknak földlökésszerű dinamikáját adták (*Elszigetelődések – Európa; Mások az emlékeink* – mindkettő 1994). Akkori művészetében a mozgás mint létállapot úgy vált kizárólagos, a szerkezetet is alakító szervezőelvűvé, hogy az organikus hullámmozgások, a meg-megszakított, egyesek szakaszokkal körbezárt, „szabályozott” föld-szelvények szalagszerű *lobogása* ellenére is megmaradt a festmény konstruktív műnek.

Serényi ettől a szépségtől ma sem távolodott el, csupán „mondanivalóját” a végletekig tömörítette. A vászonra ragasztott zsinór-konstrukciót valóságos *térhálóvá* avató fehér festményei — a sűrű fényben a variációk százait magukon viselő vonalakzatok plasztikai hatást is keltenek — nemcsak a kortárs magyar képzőművészetben unikumok, hanem (legalábbis tudásunk szerint) a világ művészetében is. „Semleges” színélményük révén ugyan kötődnek bizonyos — főképpen japán — kalligráfiákhoz, de szerkezetük, illetve a visszavont közléssel elért sokk-hatás, a vonalmértan ki-

számítottságában is leleményt leleményre halmozó kavalkádja egyedi kifejezőeszköz.

Az őselmények között — folytatható, átértelmezhető, megújítandó hagyományként — nyilván ott van Malevics végletekig tisztult kereszt-játéka, Moholy Nagy László feszített konstrukciójú *létmagyarzata*, léletterve éppúgy, mint az ugyancsak a Bauhaus-hoz köthető Josef Albers négyzet- és színvariációinak a látásnak új tárnát nyitó magabiztossága. (A művész eme két utóbbit valamilyen képp őseinek is tudja.) Ami Moholy Nagynál a „tér közvetlen átélésének” nevezetik — még ha sokszor láthatatlanok is a formákat rendező terviszonyok —, az Serényi H. Zsigmondnál (a laboratóriumi művészet és tisztaság körében maradvá) a térbe kivetített vonal — a csupasz fagyó és végtelen sűrűségűvé növe alakzat — eldorádója. Véghetlen kivételése arra a — mondjuk így — hártás, a csontrendszer csak sejtető valóságra, amely jóllehet magában hordja a vonalvariációk háromszöggé, sárkánnyá, labirintussá stb. összeálló (egzakt voltukban is — példájukkal! — fenyegető) harmonikus rendjét, ám ódzkodik attól, hogy ez az absztrakt — bár érzelmeket ugyancsak kiváltó — *valóságdarab* érvényt szerezzen magának a mindent irányító értékvonulatban.

Aki nem ismeri az egyik legfontosabb tisztaság-faktor, a Serényi H.-nál sokszor létesszenciaként jelölt *háromszög* keresztény szimbolikára visszautaló *sokarcúságát* — az ugyancsak innen eredő Szentháromságon kívüli a mértani idom az isteni tökéletesség, arányosság, harmónia, stabilitás jelképe —, még annak is élményt jelent(het) a sík felületen forgást kavarázó (*Geometria és struktúra IV.* – 2007), az áttörés (bekebelezés, leválasztás) drámaiságát rögzítő (*Agresszivitás* – 2007), az egyesülést tisztaságával átvilágító (*Geometrikus kompozíció* – 2006), a folyamatban — noha a szakadás is jelezve van — katalizátorként működő (*Geometria és struktúra* – 2007), a légüres tér (vagy a bűnöktől súlyosbodó menny?) boltozatát tartó (*Struktúra osztott térben* – 2007) és a fedő vagy fedett izgalmat (*Téri dimenziók* – 2007) nyújtó *elem* térszervező, a síkmotívumok viszonyait megemelő *aktivitása*.

Ki vonná kétségbe — jóllehet látványának sem megvetendő — a *Labirintuskép* (2004) tömör riadalmát, hiszen a sűrű és ritkább rácsok között bolyongó azt érezheti, hogy egyik felől sincs kiút. S ki ne venné észre — bár a sötét „hálós” négyzetek kalodája igencsak fogva tartja — a vonalkód artisztikus sivatagában szerényen megbúvó keresztet (*Bezárt forma* – 2007) mint a Krisztus halálával sokkoló, megváltó hatalmat. A térből jövő forma (*Lépcsőkép* – 2006) szintén a szakrális élményvilág közvetítője.

Ez a modern, a keresztény Európából az évezredek óta világitó eszmét *megőrző* — mi több, ak-

tivizáló — világszerte emberarcunk foglalata. Serényi H. Zsigmond újabb festményei is ezt az élményt, a *fehér vonalmértan* egzakttságában is ezer irányt jelző vonulatot, és a bennük megelhető erkölcsöt sugározzák. Újabb „térillúziós” egységeket teremtve (*Térváriáció* – 2007; *Diagonális kapcsolatok* – 2008), és a „vonalkódból” álló *folyamatrajz* olyan festői megvalósulásait tárva eléink (*Térfolyamatok I–II.* – 2008; *Osztott térben* – 2008), amely kortárs létünk (bár absztrahált) legélesebb tükre.

SZAKOLCZAY LAJOS

PÉTERI PÁL: LEGYETEK SZENTEK! Az egyházi év szentjei

Péteri Pál könyvének címe kapcsán felmerülhet az olvasóban a kérdés, hogy a 21. század elején, amikor az *életszentség* fogalma válságát éli, aktuális-e még a szentek tisztelete. Tény, hogy a katolikus liturgiának ma is része a szentekről való megemlékezés, de vajon nem anakronizmus-e a mai kor emberétől időben és életkörülményekben oly távol álló emberek életpéldájának követésére buzdítani?

A kötet elmélkedései az *életszentség* számtalan formájának bemutatásán keresztül meggyőznek minket arról, hogy az elmúlt kétezer év során példaképpé váló, és az adott korban nagyon is modernnek számító szentek élete és gondolkodása a ma élő emberek számára is érvényes üzenetet hordoz. Nemcsak a vértanúk és mártírok „hőskorának” számító keresztényülözések idején, hanem a 20. században, korunk szentjei között is találunk olyanokat, akik életüket áldozták a krisztusi szeretet gyakorlásáért. Salkaházi Boldog Sára, aki a nyílás uralom idején a vezetése alatt álló rendházban zsidókat bújtatott, a felebaráti szeretet vértanúja éppúgy, mint Apor Vilmos püspök, akit a püspökvárban menedékre találó asszonyok védelmezése közben ölt meg egy orosz katona. A vértanúság azonban a szenté válásnak csak egyik lehetséges módja, számtalan szentként vagy boldogként tisztelt ember példája bizonyítja, hogy a másokért végzett alázatos munka is elvezethet az *életszentségre*. Nem véletlen tehát, hogy az oly sokrétű feladatot ellátó szerzetesrendek alapítói szinte kivétel nélkül szentté váltak. A kallódó fiatalokat maga köré gyűjtő Don Bosco a szalézi rend alapítójaként, Nolasco Szent Péter a középkorban működő és ma már kevésbé ismert fogolykiváltók rendjének vezetőjeként, Merici Szent Angéla az ifjúság nevelése területén fontos munkát végző Orsolya rend alapítójaként, Szent Ignác a missziós feladatokat is ellátó jezsuita rend élére hívójaként, míg Kalkuttai Teréz anya és az általa alapított rend a betegápolás területén szerzett múlthatatlan ér-

demeket. A többi rendalapító mellett az ő példájuk is bizonyítja, hogy „egy olyan világban, ahol az emberek gyűlölködés választja el egymástól, a keresztényeknek kell megmutatniuk a mindenkire kiterjedő segítő szeretetet”. A nagy egyháztanítók — Szent Atanáz, Szent Anzelm, Aquinói Szent Tamás, Szent Ágoston — élete és munkássága azt mutatja, hogy a tudományos munka és az *életszentség* is tökéletesen összeegyeztethető egymással. Az eddig felsorolt neveket olvasva azonban tévedés azt hinni, hogy csak az egyházi élet területén kiemelkedő emberek — papok, szerzetesek és apácák — válhatnak az egyház által hivatalosan is kanonizált szentté. Az egyházi év szentjei között szép számmal találunk „civil” szenteket, akik élethivatásuk betöltése közben váltak valamely keresztény erény példa értékű gyakorlójává. A 20. században boldoggá avatott Batthyány-Strattmann László orvosként, a gyermekét élete árán is megszüülő Szent Gianna pedig anyaként vált szentté, ami azt mutatja, hogy ha a szeretet parancsát követjük, bármilyen élethelyzetben szentté válhatunk.

A szentek életét bemutató tényanyag ismertetésén túl a személyükhöz fűződő legendákat, illetve a legendák nyomán továbbélő népi hagyományokat is megemlíti a szerző, de sok esetben kitér az irodalmi és kultúrtörténeti vonatkozásokra is. Megtudjuk például, hogy február 6-án, Dorottya napján miért szokás a rózs- és gyümölcszszenelés, miért éppen Szent Flórián a tűzoltók védőszentje, de többek között fény derül arra is, hogy Szent Márk tisztelete hogyan kötődik Velencéhez. Különösen érdekesek a szentek nevével kapcsolatos névetimológiák és ennek kultúrtörténeti vonatkozásai. Szent Kristóf nevének jelentése (*Christophoros*, azaz Krisztus-hordozó) arra a legendára utal, mely szerint az utasokat a folyón átszállító Kristóf egy ízben a gyermek Jézust is átvitte a vállán a folyó túlsó partjára. Szent Kristóf így lett az utazók, különösen az autósok védőszentje. A szentek életét olvasva tehát sok esetben legenda és történelmi valóság egymásba fonódásának lehetünk tanúi. Ezt a problematikát járja körül a kötet egyik legkiválóbb homíliája, az Assisi Szent Ferencről szóló elmélkedés. A fenti példából is világossá válik, hogy a szentek tisztelete ma is élő hagyomány, része nemcsak vallási, de kulturális életünknek is.

A szentek ünnepe kapcsán elmondott prédikációk azonban túlmutatnak a pusztán tényközlésen, gondolatébresztő elmélkedéseként segítségünkre lehetnek abban, hogy az élénk állított életpéldákat saját életünkben kamatoztassuk. (A szerző kiadása, Kaposvár, 2008)

ÉRFALVY LÍVIA

SOMMAIRE*Centenaire de la naissance de Miklós Radnóti (1909–1944), poète hongrois*

- Écrits de Tibor Babiczky, Ákos Cseke, Zoltán Danyi, Tamás Halmai, Attila Jász, Sándor Sík et István Vörös
- Poèmes de Csaba Báthori, Zita Izsó, Szugita Hiszadzso, Laura Turai, Uri Asaf et Miriam Van Hee
- ZOLTÁN SZÉNÁSI: „Au moyen d'un miroir”. Esquisse sur la poésie de Zsuzsa Beney
- Récits de Szabolcs Benedek et Aliz Mátyus
- Entretien avec Béla Fila, théologien
- ANDRÁS FEJÉRDY: Propositions hongroises pour le concile Vatican II

INHALT*Hundertjahrfeier der Geburt des ungarischen Dichters Miklós Radnóti (1909–1944)*

- Schriften von Tibor Babiczky, Ákos Cseke, Zoltán Danyi, Tamás Halmai, Attila Jász, Sándor Sík und István Vörös
- Gedichte von Csaba Báthori, Zita Izsó, Szugita Hiszadzso, Laura Turai, Uri Asaf und Miriam Van Hee
- ZOLTÁN SZÉNÁSI: „Durch einen Spiegel”. Über die Dichtung von Zsuzsa Beney
- Prosa von Szabolcs Benedek und Aliz Mátyus
- Gespräch mit dem Theologen Béla Fila
- ANDRÁS FEJÉRDY: Vorschläge aus Ungarn für das II. Vatikanum

CONTENTS*Centenary of the Hungarian poet Miklós Radnóti (1909–1944)*

- Writings by Tibor Babiczky, Ákos Cseke, Zoltán Danyi, Tamás Halmai, Attila Jász, Sándor Sík and István Vörös
- Poems by Csaba Báthori, Zita Izsó, Szugita Hiszadzso, Laura Turai, Uri Asaf and Miriam Van Hee
- ZOLTÁN SZÉNÁSI: „Reflections in a Mirror”. About the poetry of Zsuzsa Beney
- Prose by Szabolcs Benedek and Aliz Mátyus
- Interview with Béla Fila, theologian
- ANDRÁS FEJÉRDY: Hungarian propositions for Vatican II.

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fekete István vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP.

VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2009. évre 4.080,- Ft, fél évre 2.040,- Ft, negyed évre 1.020,- Ft. Előfizethető külföldön a

KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 60,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 420 Ft

VIGILIA

- Hónapról hónapra
  - Az ikon és a kép fogalma.
Ikon-kiállítás Szentendrén
  - Képszintézisek. Dréher János és
Serényi H. Zsigmond
festményei a Pécsi Galériában
- PÉTERI PÁL   Legyetek szentek! Az egyházi év szentjei

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Csanádi-Bognár Szilvia, Érfalvy Lívია,
Rónay László és Szakolczay Lajos

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A szerzetességről
- A barátságról
- A vértanúságról
- Aszalós János, Erdő Péter,
Lukács János és Németh Pál tanulmánya
- Danyi Zoltán, Féja Géza,
Halmai Tamás, Jász Attila,
Sulyok Vince, Tandori Dezső,
Vasadi Péter és Vörös István írása

A folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602005 09007